

NR 25/2021

The Heritage

ISSN 1857-7482

UNIVERSITETI NDËRKOMBËTAR NË STRUGË

Institute for Economic Development and Environmental Management

"Prof. Dr. Bashkim Rama"

THE HERITAGE

REVISTË PERIODIKE

Nr. 25/2021

Editor in Chief: PhD Cand. Lirinda Vako

l.vako@eust.edu.mk

Co- Editor in Chief: Msc. Abidin Trena

a.trena@eust.edu.mk

Editors: PhD. Biljana Ciglovska

b.ciglovska@eust.edu.mk,

PhD. Nazmie Merko – Zabzun

n.merko@eust.edu.mk,

PhD. Senada Lačka

s.lacka@eust.edu.mk,

Technical Secretary: Msc. Rezarta Zhaku – Hani

r.hani@eust.edu.mk,

Editorial Bord:

1. **Daniela Pirvu** - University of Pitesti Romania
2. **Peter Mezei** - University of Szeged, Hungary
3. **Fabio Grassi** – Roma di Sapienca University, Italy
4. **Shemshedin Plojovic** – International University of Novi Pazar, Serbia
5. **Enver Duran** –Trakya University, R. Turkey
6. **Radoje Radic** – University of Banja Luka, Republic of Srpska
7. **Suzana Bubic** –University of Mostar, R. Sarajevo
8. **JelenaLekic** –University of Novi Pazar, R. Serbia
9. **Joseph Minsfud** –Emuni University- R. Slovenia
10. **Lorena Bort-Mir**- University Jaume I- Spain
11. **Sonja Keppler**, Allensbach University, Germany
12. **Anahit Formanyan** -Shirak State University Armenia
13. **DariuszWoźniak** - National Louis University, Poland
14. **Ninel Kioseva** - New Bulgarian University, Bulgaria
15. **Violeta Kassarova** - New Bulgarian University, Bulgaria
16. **Vasudeva Rao Aravind** - Clarion University, USA
17. **Mirza Kulenovic** - University College "CEPS - Center for Business Studies", Bosnia and Herzegovina

18. **Selimić Mirzo** - MA in Criminalistics-University College "CEPS - Center for Business Studies", Bosnia and Herzegovina
19. **Nermin Palić** -MA in Traffic Engineering- University College "CEPS - Center for Business Studies", Bosnia and Herzegovina
20. **Džemal Cinac** -MA in Traffic Engineering-University College "CEPS - Center for Business Studies", Bosnia and Herzegovina
21. **Anastas Angjeli, Akademik** - Mediterranean University of Tirana, Albania
22. **Armen Kadriu** -International University of Struga, Macedonia
23. **Gezim Selimi** -International University of Struga, Macedonia
24. **Dashmir Nasufi** -International University of Struga, Macedonia
25. **Shpetim Latifi** - International University of Struga, Macedonia
26. **Jeton Shaqiri** -International University of Struga, Macedonia
27. **Guximtar Rushani** - International University of Struga, Macedonia
28. **Nurten Kala Dauti**- International University of Struga, Macedonia

ISSN 1857-7482

Botim shkencor i Universitetit Ndërkombëtar në Strugë

<https://iust.edu.mk/research/#heritage>

Nr.25, 2021

Përmbajtja

ETIKA DHE KORRUPSIONI NË ADMINISTRATEN PUBLIKE.....	5
EMIGRACIONI I PALIGJSHËM DHE KRIZA E REFUGJATËVE NË SHQIPËRI, MAQEDONI E VERIUT DHE EUROPEË	13
TIME, STRESS AND CONFLICT MANAGEMENT ON THE ORGANIZATION	24
ORGANIZIMI DHE FUNKSIONIMI I KOMUNËS SË TETOVËS -2013/2021	32
ОДНОКОТ НА СТАПАТА И НОВАТА ПЕТОРИКА	53
LEGAL AND FINANCIAL ASPECTS OF THE FIGHT AGAINST ORGANIZED CRIME	62
MASAT PREVENTIVE PËR PARANDALIMIN I PASTRIMIT TË PARAVE NËPËRMJET MONEDHAVE DIXHITALE (aspekte krahasuese mes Republikës së Maqedonisë të Veriut dhe Republikës të Shqipërisë)	74
NDIKIMI I STUDENTËVE NDËRKOMBËTARË NË PBB E NJË SHTETI.....	90
KRAHASIMI DHE PËRSHKRIMI , SE CILA POLITIKË KA QENË MË PRO ZGJERIMIT TË BE-SË	100
NDIKIMI I EKSPORT- IMPORTEVE NE RRIJTEN EKONOMIKE GJATË DHE PAS KRIZËS EKONOMIKE 2008-2011	121
KARAKTERISTIKAT E POLITIKËS AFARISTE TË BANKAVE NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË SË VERIUT	132
ANALIZË E INSTITUTIT TË BASHKËPUNIMIT, SIPAS SË DREJTËS AKTUALE SHQIPTARE	139
ДОБРИТЕ КОМУНИКАЦИСКИ ВЕШТИНИ ВО КООРДИНАЦИЈА СО УПРАВУВАЧКИТЕ МЕХАНИЗМИ ВО ЕКОНОМСКИОТ РАЗВОЈ.....	155
SI KA FUNKSIONUAR SIGURIMI I SHTETIT SHQIPETAR NE KOHEN KOMUNISTE.....	165
ABSTRACTS.....	172

ETIKA DHE KORRUPSIONI NË ADMINISTRATEN PUBLIKE

Dr. Sc. Albana JEMINAJ

Abstrakt

Në këtë punim trajtohet roli i etikës në administratën publike si instrument për parandalimin e dukurive negative si: marrje e ryshfetit, vjedhje, neglizhencën, papërgjegjësinë, keqpërdorimin, nepotizmin dhe antivlera tjera në administratë publike, duke synuar promovim të vlerave etike për të krijuar një administratë të përgjegjshme, efikase, profesionale, transparente dhe llogaridhënesë në përmbushje të detyrave të saj në shërbim të qytetarëve.

Çdo nëpunës në administratën qendrore dhe lokale duhet të punoj dhe zbatoj etiken në punë në çdo institucione të cilin punon edhe në jetën e tij private. Një person me vlera etike është edhe një nëpunës i përgjegjshëm në kryerjen e detyrave dhe të obligimeve tij.

Ligj për shërbimin civil ka përcaktuar se nëpunësit civil duhet të ushtrojnë detyrën në bazë të parimeve: ligjshmërisë, jodiskriminimit, detyrimi për t'iu përgjigjur kërkesave, efektivitetit dhe efikasitetit, përgjegjësisë, paaanësisë dhe pavarësisë profesionale, transparencës, shmangies së konfliktit të interesit, mundësive të barabarta për komunitete dhe gjini. Për të pasur një administratë të suksesshme në Institucione duhet ti kushtohet rëndësi mbajtjes se trajnimeve edhe organizmit të kampanjave për etiken në administratë nëpunësve të administratës qendrore dhe lokale si masa për parandalimin e shpërdorimit të detyrës zyrtare nga nëpunësit e administratës. Promovimi i klimës të etikës, zbatimi i parimeve themelore të etikës nga të gjithë nëpunësit civil nëpër institucione qendrore dhe lokale, efikasiteti, përgjegjshmëria dhe profesionalizimi, transparenca dhe llogaridhënia krijojnë bazë për rritje të besimit të qytetarëve në institucioner.

Zbatimi i ligjit, forcimi i shteti të së drejtës, fuqizimi edhe efikasiteti i Institucioneve të drejtësisë janë mekanizma për parandalimin dhe luftimin e suksesshëm të korrupsionit në administratën publike.

Fjalët kyçe: *sanction, judicial reprimand, alternative measures, criminal policy*

Hyrje

Në çdo shtet qëllim kryesorë duhet të jetë krijimi i një administrate publike etike, profesionale, të përgjegjshme, efikase, jo diskriminuese, të pakorruptuar, transparente dhe llogaridhënëse me mundësi të barabarta.

Në Institucione qendrore edhe lokale nëpunësit gjatë ushtrimit të detyrave duhet të kenë etike në punë të veprojnë në shërbim të qytetareve, në mënyrë të ndershme, të jenë efikas dhe të paanshëm të mos e shfrytëzojnë detyrën zyrtare për interesin e tyre private për përfitime personale apo të tjerëve që rrethojnë.

Sjellja etike në punë e nëpunësit, kryerja e detyrave sipas ligjit, respektimi i drejtave të qytetareve dhe trajtimi i barabartë i të gjithë qytetareve e rrisin besimin e qytetareve në Institucione qendrore dhe lokale.

Në Administratën qendrore dhe lokale duhen organizuar mbajtur disa trajnime për etikën në administratë si mase e parandalimit të korrupsionit.

Mungesa e trajnimeve ndikon që nëpunësit zyrtarë të mos respektojnë kodin e etikës dhe ndaj tyre të shqiptohen masa disiplinore.

Çdo institucion ka për detyrim të formojë komisionet disiplinore. Në disa Institucione nuk janë formuar komisionet disiplinore, në disa edhe pse ekzistojnë komisionet disiplinore janë fiktive dhe nuk janë funksionale, në disa ku ekzistojnë komisionet disiplinore emërimi i anëtareve të komisioneve është bërë jo në baze të meritave. Emërimi i anëtareve të komisioneve disiplinore në bazë të nepotizmit, ndikimit të politikës ka shkaktuar që vendimet të merren e pa i respektuar procedurat ligjore dhe masat disiplinore të të dhëna nëpunësve nuk kanë qenë ekuivalent me shkeljet e bëra, por janë marre në mënyrë arbitrare.

Promovimi i vlerave etike gjatë ushtrimit të detyrave nga zyrtarët e lartë dhe nga nëpunësit në gjitha institucionet qendrore dhe lokale do të jeni shembull i mirë apo model për të gjithë qytetarët.

Një administratë publike me vlera etike do të jetë administratë e qëndrueshme, profesionale, efikase, e përgjegjshme, transparente dhe llogaridhënëse para qytetareve dhe në shërbim të qytetareve dhe biznesit.

1. Etika në administratë

Fjala 'etikë' vjen nga fjala greke 'ithos' që do të thotë doke apo shprehi te sjelljes se mire ". Ajo është tregues i një lende të posaçëm të shkencës së filozofisë që merret me vlerat themelore të marrëdhënieve mes njerejve , apo tregues i një disipline që ka të bëjë me të mirën e të keqen dhe me detyrimet morale, si një tërësi e parimeve dhe vlerave morale që e qeverisin një individ ose grup, si filozofi udhe rrefyese.

Një tjetër përkufizim për etikën shpreh se etika është procesi nëpërmjet të cilit dallojmë të drejtën nga e gabuara dhe ne veprojmë në përputhje me atë që në e quajmë të drejtë.

Të shërbyerit ndaj komunitetit me etikë është një kërkesë jo vetëm e kohëve modern, etika në administrimin publik nuk është risi e zhvillimit të koncepteve të tipareve të administrimit të interesit publik, edhe pse pa dyshim ka gjetur njohje të gjerë në shkallë ndërkombëtare kur shtetet e botës krijuan mekanizma ndërkombëtarë apo mbarë botërorë.

Vlera të tilla janë pjesë e shoqërisë dhe natyrshëm reflektohen në çdo aspekt të shfaqjes së veprimtarisë njerëzore, përfshirë këtu edhe punën. Si në marrëdhënie punë në sektorin privat apo publik, natyrshëm pritet që ato të reflektojnë vlerat etike të shoqërisë. Madje, do të thosha që në marrëdhëniet e punës në sektorin publik pritet që vlerat etike të jenë edhe më shumë të pranishme. Në sektorin publik është krijuar dhe funksionon mbi bazën e disa rregullave të pranuar, është krijuar për t'i shërbyer sa më shumë personave, duhet të reflektojë besim, transparencë, llogaridhënie, etj.

Qytetarët presin që punonjësit në administratën publike i shërbejnë atyre me ligjshmëri, paanësi, korrektësi, integritet, transparencë, lehtësi, pa kosto ose të paktën jo me kosto disproporcionale, etj. Pra, qytetarët presin që ndërkohë që marrin shërbimin nga administrata e tyre publike, ta marrin atë të shërbyer edhe në mënyrën e duhur, me etikë.

Autorë të ndryshëm të kohërave të ndryshme i referohen kësaj çështje në vijimësi. Aristoteli theksonte se "*...është e dëshirueshme dhe e kënaqshme që të përfitosh dhe të mbrosh të mirën e individit, por është fisnike, hyjnore dhe sublime të përcaktosh dhe të mbrosh të mirën e komunitetit dhe të shtetit...*"

Aristoteli theksonte së "njeriu bëhet i drejtë duke bëre vepra të drejta dhe i arsyeshme, duke vepruar me maturi"

Po kështu, përmendim se tere4sia e rregullave të etikës qëduhen respektuar në marrëdhëniet e punës përfshin: shqetësimin për mirëqenien e të tjerëve; respektin për autonominë e të tjerëve; besueshmërinë dhe ndershmërinë; dëshirën për t'u bërë pjesë e ligjit; drejtësinë për të qenë i paanshëm; mos marrjen hak nëmënyrë të pandershme; parandalimin e një situatë negative.

Morali i punës zakonisht e përshinë etiken profesionalee cila i përcakton parimet morale dhe standardet e sjellës se individit në çdo sferë të veprimeve të punës. Etika profesionale mund të konsiderohet si pasqyrim konkret i normave të përgjithshme të etikës të gjeneruara jo vetëm nga veçorit e marrëdhënieve ndërmjet grupeve profesionale dhe publikut, por edhe nga veçorit e marrëdhënieve personale brenda grupit profesional. Detyrat dhe punët specifike profesionale, si dhe kushtet për kryerjen e tyre që përbërjenbazat e etikës profesionale, mund të ndikojnë fuqishëm në përbërjete saj.

Gjatë procesit të punës lindin raporte të posaçme morale. Para se gjithash, aty shfaqen qëndrime të ndryshme rreth punës dhe për pjesëmarrësit në procesin e punës, sjelle të ndryshme si rezultat i interesave të ndryshëm të grupit profesional dhe të shoqërisë.

Përgjegjësia është me e madhe në profesionet e bazuara në kontakte personale me njerëzit e tjerë. Njerëzit hyjnë në raporte morale me të tjerët sepse përmes aktiviteteve të veta, ata eventualisht prekin mbi interesat e njerëzve rreth tyre të cilët ose përgjigjen me vlerësime, veprime apo akte, që se bashku njihen si sjellje.

Koncepti i shoqërisë për etiken është evolutiv; ai ndryshon në baze të perceptimeve të shoqërisë lidhur me atë se çfarë është e mira, e keqja, vetëdija dhe detyra.

Funksioni i moralit është përafërsisht i lidhur me funksionin e ligjit. Të dyja janë normative, do të thotë ato e rregullojnë deri në një masë të caktuar sjelljen e njerëzve në shoqëri. Ky aspekt rregullativ i drejton dhe udhëzon aktivitetet e individëve në mënyrë konsistente me të priturat e kolegëve të tyre si tërësi. Rregullorja ligjore krijon norma imperative që kërkojnë një sjellje të caktuar në situata publike.

Rregullat morale me se tepërmi mbështeten në standarde vullnetare dhe zakonore që i udhëheqin raportet interpersonalë të individëve. Shteti aplikon sanksione në rast të shkeljeve të raporteve ligjore, përderisa shoqëria ose organizatat aplikojnë sanksione kundër individëve në rast të sjelljeve të cilat janë në kundërshtim me zakonet dhe vetëdijen shoqërore. Etika është një nga cilësitë e nevojshme që jo vetëm duhet ta zotëroj një nëpunës i shërbimit publik, por edhe duhet ta zbatoj në punën dhe jetën e tij.

Një qytetar i moralshëm është edhe një nëpunës i përgjegjshëm dhe i ndershëm, një qytetar që respekton ligjin është edhe një nëpunës që zbaton detyrimin ligjor për të mbrojtur, respektuar dhe zbatuar ligjet në fuqi si dhe rregullat e etikës. Etika duhet të aplikohet çdo ditë nga nëpunësi i shërbimit publik në aktivitetin e tij në mënyrë që:

a) Të zbatoje dhe të mbroje ligjin,

b) Të kryejë detyrën që ka marre përsipër për të bërë ndaj qytetarit dhe institucionit ku punon,

c) Të mos e keqpërdorë pushtetin dhe autoritetin që i jep detyra.

Etika nuk është vlera që arrihet dhe mbaron, përkundrazi ajo duhet të zotërohet dhe të zhvillohet gjithnjë sepse interesi publik është ai që duhet të mbizotërojë në sjelljen etike. Vetëm në këtë mënyrë mund të sigurohet vazhdimësia e funksionit efektiv, efikas, të përgjegjshëm dhe transparent të administratës publike.

2. Parimet etike për administratën publike

Ligji i Shërbimit Civil përcakton parimet e mirësjelljes në shërbimin civil. Kodi i etikës së Shërbimit Civil si dhe një numër i kodeve për segmente të caktuara të administratës publike, si Kodi i etikës për Dogana, ATK, etj., shërbejnë si mekanizma të mjaftueshëm ligjor për të siguruar një nivel të mjaftueshëm të etikës dhe llogaridhënies në administratën publike.⁴³⁹ Gjatë ushtrimit të detyrave nëpunësit e administratës qendrore dhe lokale duhet të jenë të orientuar për studim të ligjit, efikasitet dhe etike në punë, për një administratë të qëndrueshme dhe të besueshme para qytetareve.

Duke u bazuar në dispozitat e ligjit të shërbimit civil, dhe të Kodit të mirësjelljes për nëpunësit civilë parashikohet që nëpunësit civilë duhet ta ushtrojnë detyrën në bazë të këtyre parimeve në vijim:

Parimi i ligjshmërisë në shtetin e se drejtës është parimi themelor i kërkon të gjithë nëpunësit civilë të ushtrojnë të gjitha detyrat në bazë të Kushtetutës.

Nëpunësit civilë duhet të kryejnë punët vetëm sipas ligjit. Nëpunësit civilë duhet të kryejnë shërbime dhe të merren vetëm me çështjet për të cilat kanë autoritet ligjor.

Jodiskriminimi nuk lejohet kurrfarë diskriminimi i drejtpërdrejtë apo i tërthortë në bazë të racës, ngjyrës, gjinisë, gjuhës, fesë, mendimeve politike ose të tjera, prejardhjes kombëtare a shoqërore,

lidhjes me ndonjë komunitet, pronës, gjendjes ekonomike, sociale, orientimit seksual, lindjes, aftësisë së kufizuar ose ndonjë statusi tjetër personal. Nëpunësit civilë duhet të respektojnë

dinjitetin dhe barazinë e të gjithë njerëzve, pa asnjë dallim apo diskriminim. Nëpunësit civilë duhet t'u përgjigjen dhe të reagojnë shpejt ndaj kërkesave, iniciativave ose ankesave të dorëzuara nga individët, organizatat private ose organe të tjera të administratës publike.

Nëpunësit civilë duhet të sigurojnë zbatimin e thjeshtë dhe ekonomik të rregullave dhe procedurave administrative për përmbushjen e objektivave të administratës dhe në interesin publik dhe në të mirë të administratës publike dhe të qytetarëve.

Në kryerjen e detyrave nëpunësi civil duhet të **jetë i ndershëm, i paanshëm, efikas**, duke pasur parasysh vetëm interesin publik; mosshfrytëzim i pozitës zyrtare apo i informatave për përfitim personal a për përfitimin e të tjerëve; mosshfrytëzim i informatave apo përpjekja për t'i mashtruar të tjerët dhe mosshfrytëzim i zbulimit të informacionit të siguar si rezultat i pozitës zyrtare, por vetëm në pajtim me detyrat zyrtare.

Nëpunësit civilë nuk duhet t'i paraqesin gabimisht apo t'i keqpërdorin informatat, apo të bëjnë orvatje për mashtrime. Nëpunësit civilë janë të detyruar që të raportojnë, shpjegojnë dhe të përgjigjen për pasojat e vendimeve, veprimeve dhe mosveprimeve të tyre administrative.

Shërbim besnik ndaj institucioneve qendrore dhe lokale, pa frikë apo favorizim dhe pa marrë parasysh pikëpamjet politike apo anëtarësimin partiak. Nëpunësit civilë duhet të veprojnë në mënyrë të pavarur nga pikëpamja politike e të mos pengojnë zbatimin e politikave, të vendimeve ose të veprimeve ligjore të autoriteteve të administratës publike.

Nëpunësve civilë nuk u lejohet njëanshmëria, që do të thotë të ketë një predispozitë në favor të një rezultati të caktuar gjatë vlerësimit të një situatë, duke shkaktuar si rrjedhojë një dëm të pajustificueshëm për interesin e përgjithshëm ose për të drejtën e palëve të tjera të interesuara.

Nëpunësit civilë ruajnë konfidencialitetin e informacionit, që kanë në zotërim, por pa cenuar zbatimin e detyrimeve që dalin nga legjislati që ka të bëjë me qasjen në dokumente publike.

Proceset në shërbimin civil janë të hapura për publikun. Nëpunësit civilë duhet të mos lejojnë që interesat e tyre private të bien ndesh me pozitën e tyre publike, të shmangin kryerjen e detyrave private ose publike, që bien ndesh me pozitën e tyre dhe që mund të krijojnë konflikt interesi. Të shmangë konfliktet e interesave dhe të mosshfrytëzojë asnjëherë pozitën për interesin e tij privat.

Komunitetet dhe pjesëtarët e tyre kanë mundësi të barabarta për pjesëmarrje në shërbimin civil në institucionet e administratës qendrore dhe komunale. Mundësi të barabarta për pjesëmarrje në shërbimin civil në organet e administratës publike kanë pjesëtarët e dy gjinive.

Garantimi se proceset në Shërbimin Civil do të jenë të hapura për publikun. Shërbimi Civil do të ruajë konfidencialitetin e informacionit, që ka në zotërim, por pa cenuar zbatimin e detyrimeve që dalin nga Ligji .

3. Monitorimi i zbatimit të parimeve dhe rregullave për etikën në administratë

Etika dhe integriteti brenda shërbimit civil është përgjegjësi edisa institucioneve dhe strukturave të themeluara qoftë me ligje apo me akte nënligjore. Përgjegjësia për monitorimin e zbatimit të

parimeve dhe rregullave për etikën në kuadër të shërbimit civil ipërkasin Ministrisë së Administratës Publike gjegjësisht Departamentit të Administrimit të Shërbimit Civil ..etje

4. Zbatimi i vendimeve të Këshillit nga organet e punësimit

Vendimet e Këshillit janë të obligueshme që të zbatohen nga organet e punësimit në Shërbimin Civil. Vendimet e Këshillit janë vendime administrative të formës së prerë dhe duhet të ekzekutohen nga zyrtari i nivelit të lartë drejtues ose personi përgjegjës i institucionit që ka marrë vendimin e parë ndaj palës. Mosekzekutimi i tyre nga personat përgjegjës konsiderohet cenim i të drejtave nga marrëdhënia e punës të nëpunësit në shërbimin civil dhe paraqet shkelje të rëndë të detyrave të punës.

5. Etika e komunikimit me publikun

Komunikimi dhe etika e komunikimit janë elemente bazë të një administratë e cila për natyrën e saj humane dhe shoqërore ka si mision shërbimin ndaj të tjerëve. Shërbimi kalon në mënyrë të domosdoshme nëpërmjet komunikimit real, por shpesh edhe verbal.

Përfundim

Në të gjitha Institucionet qendrore dhe lokale të obligohen të mbajnë trajnime për etikën në administratë si mase parandalimi të shpërdorimit detyrës zyrtare nga zyrtare e administratës qendrore dhe administratës lokale.

Të formohen komisione disiplinore në çdo institucion aty nuk janë formuar ndërsa aty ku janë të funksionalizohen dhe me qenë me efektive, anëtarët e komisionit të emërohen zyrtare të dalluar që janë vlerësuar me etike të lartë dhe parimor në punë.

Vendimet e Komisioni disiplinor të mos të jenë të njëanshëm por t'i merren në bazë të fakteve argumenteve në proporcion me shkeljet e bëra dhe jo e kundërta, të mos shqiptohen në mënyrë arbitrare vendimet për masa disiplinore pa u përfillur procedurat ligjore dhe procedurale dhe pa bërë kualifikimin paraprak të shkeljes.

Të gjitha Institucionet në nivelin qendror dhe lokal t'i zbatojnë dhe përmbarojnë vendimet e Këshillit të pavarur mbikëqyrës të shërbimit civil në raste mospërbarimit të merren masa

ndëshkuese ndaj personit përgjegjës.

Në shoqëritë demokratike i kushtohet rëndësi e veçantë edukimit të qytetarëve në rritjen e vetëdijes (ndërgjegjes) individuale dhe kolektive që ndikon ndërtimit të një shoqërie të pa korrumpuar.

Eshtë nevojë imediate rritja e vetëdijes individuale dhe kolektive si parakusht për arritjen e rezultateve pozitive në parandalimin dhe luftimin e korrupsionit në administratë. Nëpër institucione qendrore dhe lokale të promovohet krijimi i klimës të etikës, dhe favorizimit të vlerave etike për të krijuar një administratë të përgjegjshme, të besueshme, efikase, profesionale, transparente dhe llogaridhënëse në përmbushje të detyrave të saj në shërbim të qytetarëve.

EMIGRACIONI I PALIGJSHËM DHE KRIZA E REFUGJATËVE NË SHQIPËRI, MAQEDONI E VERIUT DHE EUROPË

Doc. Dr. Guximtar RUSHANI

(g.rushani@eust.edu.mk)

Armand BRAHO

(a_braho@yahoo.com)

Abstrakt

Destabiliteti dhe gjendja e luftës në vendet e lindjes së mesme, tashmë po përball botën me një valë emigrantësh të cilët largohen nga vendet e tyre origjinë për të shmangur luftën, duke u drejtuar tek shtetet europiane që konsiderohen të sigurta dhe me mirëqenie më të lartë për ta. Duke qënë se instiucionalisht këta shtetas janë të pambrojtur nga vendet e tyre në arenën ndërkombëtare, kriza thellohet nga mënyra sesi ata hynë në shtetet e Europës.

Rruga që ata ndjekin për të kaluar në europë është në shumicën e rasteve ballkani perndimor, i cili tashmë po përballlet dhe me turmat masive të refugjatëve, kryesisht Sirian. Por jo veç kaq, pas pushtimit të Afganistanit nga Talebanët, në Shqipëri u vendosën një numër i lartë i emigrantëve Afganë të cilët u morën në mbrojtje nga Qeveria Shqiptare. Gjithsesi ka një dallim të dukshëm ndërmjet refugjatëve Sirian dhe atyre Afgan, që është metoda e trajtimit shtetëror dhe ndërkombëtar.

Edhe pse fokusi i këtij punimi është emigracioni i paligjshëm, në brendësi të tij do të njihemi me elementet penale të cilat konsumohen gjatë zhvillimit të tij, në mënyrë direkte ose indirekte. Pasi hyrja ose kalimi në një shtet pa djeninë e autoriteteve të shtetit përkatës mund të sjelli efekte tepër negative dhe mund të stimulojë një sërë veprash penale që mund të ndodhin. Shteti Shqiptar në bashkëpunim me shtetet e tjera Europiane, ka ngritur strategjinë për përballimin e valës së refugjatëve, që në dukje ka një tendencë rritëse viteve të fundit, kur edhe politikatat e Unionit janë bërë më hermetike për pranimin e emigrantëve. Në rritje progresive është dhe numri i veprave penale që po ndodhin në shtetin Shqiptar, për të mbështetur

emigracioninepaligjshëm.

Fjalë Kyçe: *Emigracion, Refugjat, Luftë, Lëvizje, Demografi, Bashkëpunim, Shtet.*

Hyrje

Në krizat e ndryshme të cilat prekin një ose disa shtete, ka vend që të lulëzojë dhe grupet e organizuara kriminale, korrupsioni ose veprat e ndryshme penale. Kjo gjë mbështet dhe tek parimet e jurisprudencës, pasi në këto periudha krize mbetet i vështirë menaxhimi i tyre nga institucionet, ndërkohë që ka hapsira dhe lehtësira për veprimet e paligjshme, sepse dhe kontrolli insitucional konsiston i prioritizuar në mbikqyrjen e situatës që ka shkaktuar krizën, duke lënë në hije kontrollin për veprimtaritë e ndryshme kriminale.

Përpos pandemisë së COVID-19, një tjetër krizë që po prek Europën është dhe ajo e refugjatëve, e cila në vitet 2016-2021 duket se ka pasur një rritje progresive. Kjo për shkak dhe të destabilitetit të krijuar për shkak të luftrave në Lindjen e Meseme. Ndërkohë lëvizjet demografike kanë tendencën për dyndjen e njëzve në vende Europiane dhe Amerikane, ku mendohet se të drejtat dhe mbrojtja e individëve është me e madhe. Ndërkohë dhe situatat e luftrave në vendet origjinë të refugjatëve janë një arsye potenciale për të shpëtuar veten e tyre nga përfshirja direkte ose indirekte në konfliktet e armatosura, duke u larguar në mënyrë të jashtëligjshme nga vendi i tyre.

Thënë më thjeshtë, në situata kaotike, konkretisht në konflikte të armatosura institucionet e vendit ku ndodhin këto zhvillime, janë të pafuqishme që të evakojnë popullsinë civile në mënyrë të parashikuar nga ligjet vendase dhe nga konventat ndërkombëtare. Për këtë arsye vetë shtetasit e këtyre vendeve, marrin përsipër largimin nga vendi i tyre, në mënyrë të jashtëligjshme për tu drejtuar në vende që sipas tyre janë të sigurta ose vende ku mund të fitojnë të ardhura të mira nga punët që mund të kryejnë aty.

Por një situatë ndryshe është ajo e shtetasve të cilët largohen nga vendet që nuk janë në situatë lufte. Edhe këtu kemi të bëjmë më një situatë të lëvizjes demografike të shoqërisë, por shkaku kryesor është situata e dobët e mirëqënies sociale dhe ekonomia e dobët e këtyre individëve. Këtë praktikë e kemi hasur dhe tek shtetasit Shqiptarë të cilët kryejnë emigracion të jashtëligjshëm në Eurozonë, kryesisht dhe në Mbretërinë e Bashkuar. Mënyrat se si shtetasit e vendeve jo në luftë largohen nga shtetet e tyre trajtohet dhe më poshtë në punim.

1. EMIGRACIONI I PALIGJSHËM, TRAFIKIMI, REFUGJATËT DHE MIGRANTËT

Në terminologjinë “Emigracion i Paligjshëm” do të kuptojmë hyrjen, qëndrimin apo kalimin e një shtetasi, në territorin e një vendi larg origjigjës së tij, pa njohjen dhe djeninë e autoriteteve shtetërore të vendit ku ai ndodhet. Ose hyrejn e shtetasit të huaj, brënda një shteti tjetër pa kaluar nëpërmjet pikave të autorizuar verifikimit kufitar. Por në rastin e emigracionit të paligjshëm nuk kemi të bëjmë vetëm kur një shtetas hyr në mënyrë kondrabandimi në një territor të huaj.

Ndërkohë kemi të bëjmë kur nje shtetas i cili hyn në një territor tjetër nëpërmjet verifikimit kufitar, pra thene i rregullt dhe qëndron në të njëjtin shtet jashtë afateve të përcaktuara për qëllime të padeklaruara. Pra këtu kemi të bëjmë me shtetasit të cilët lidhin marrdhënie pune informale pa pasur më parë një autorizim pune apo leje qëndrimi për shtetin ku punon.

Përsëri në fokus emigracioni i paligjshëm që ndodh nga Refugjatët dhe Migrantët e çrregullt, në parim mund të duken të ngjashme, por kemi një dallim tjetër. Ligji ndërkombëtar parasheh se refugjatë janë ata shtetas që gjenden jasht vendit të tyre të origjinës dhe; jeta dhe të drejtat e njeriut janë seriozisht në rrezik për shkak të asaj se kush janë ata (p.sh. raca, kombësia, grupi social) ose çfarë besojnë (p.sh. besimet e tyre fetare ose opinioni politik); dhe qeveritë e tyre nuk duan ose nuk munden t'i mbrojnë ata.¹

Pra pikërisht kemi të bëjmë me definimin e parë, ku kuptojmë që në rastin e refugjatëve dhe shkak për largimin e tyre nga vendi origjinë është rreziku i shtuar për jeten, në rast se ata qëndrojnë në atë shtet. Ndërsa rruga që ata ndjekin për largimin nga vendi i tyre, mund të konsiderohet dhe shkelje ligjore për vendin ku ata ndodhen. Zakonisht mënyra që ata ndjekin për t'u larguar është Trafikimi, ose në definime të tjera “Kondrabandimi”

Kondrabandimi është një akt i kërkuar për t'u kryer nga “viktima” kundrejt një pagese, për të kaluar kufij të brëndëshëm ose të jashtëm shtetëror. Në këtë veprimtari individi mund të ketë probleme të ndryshme, për të kaluar kufirin ligjerisht.²

¹ <https://ëëë.unhcr.org/see/ëp-content/uploads/sites/57/2019/02/Reporting-on-Refugees-ALB-FINAL.pdf>
(Aksesuar së fundmi 28.12.2021, ora 13:30)

² Fq. 200, Punime të Përzgjedhura në Dritëhijen e Ngjarjeve të Periudhës 2015-2021, Armand Braho, Strugë 2021

Zakonisht tek Refugjatët e zonave të luftës ose vendeve me sisteme totalitare kemi shtetas të cilët nuk posedojnë mjete identifikimi (pasaporta ose letërnjoftime), që mund të shërbejnë për të pasur një identitet të saktë të tyre, në zonat ku ata kapen. Kjo mund të sjellë në parim një problem, pasi situatat kaotike të refugjatëve mund të përdoren dhe për terrorizëm ose krime ndërkombëtare. Ndërsa tek Migrantët e parregullt kemi të bëjmë me persona që janë paraqitur në hyrje të shtetit ku ndodhen me mjet identifikimi. Pasi “Migrimi bëhet përmes linjave të njohura dhe të autorizuara.”³

Një ndër rastet e fundit në Republikën e Shqipërisë, ishte dhe marrja në mbrojtje e refugjatëve Afganë, pas tërheqjes së forcave Amerikane dhe me marrjen e pushtetit të Talebanëve. Pas kërkesës SHBA-së, Shqipëria u bë një vend stacionar dhe mbrojtës i këtyre refugjatëve. Por ku qëndron ndryshimi ndërmjet tyre dhe refugjatëve të tjerë të ardhur nga vende si Siria, etj. Këta refugjatë kanë mbëritur në formë ndryshe, ku kërkues në rolin e mediatorit për strehimin e tyre të përkohëshëm kanë qënë shtete më të fuqishme se Shqipëria. Ndërsa për refugjatët nga vende të tjera që mund të jenë në gjendje lufte nuk është kërkuar strehim i përkohëshëm nga shtete të treta. Në këtë rast kemi të bëjmë me azili.

2. AZILI DHE MBROJTJA PËR REFUGJATËT

Qysh prej fillimit të Pranverës Arabe dhe veçanërisht krizës në Siri, gjendja lidhur me emigrantët dhe refugjatët në kërkim të një jetë më të sigurtë jashtë vendeve të tyre është përkeqësuar së tepërmi. Me miliona njerëz tashmë kanë kërkuar azil, në veçanti në Shtetet Anëtare të Bashkimit Europian ku si portë hyrëse kanë shërbyer kryesisht vendet e Mesdheut.⁴⁵

Nëse japim një koncept kryesor mbi Azilin, atehëre do të shohim një mekanizëm ndërkombëtar të krijuar në Konventën e Gjenevës të vitit 1951, i cili synon të marrë në mbrojtje shtetas të një vendi origjinë, në një vend tjetër destinacion. Arsyet e marrjes në mbrojtje të këtyre shtetasve, mund të jenë nga më të ndryshmet, përfshirë mbrojtjen e jetës, mbrojtjen nga përndjekja, etj.

³ <https://ëëë.unhcr.org/see/ëp-content/uploads/sites/57/2019/02/Reporting-on-Refugees-ALB-FINAL.pdf>
(Aksesuar së fundmi 28.12.2021, ora 14:08)

⁴ https://ëëë.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=7f3e94ca-eedb-c821-ce1316d4e48f1630&groupId=252038 (Aksesuar së fundmi 28.12.2021, ora 15:18)

Definimi mbi Azilin në Republikën e Maqedonisë së Veriut është si më poshtë: Azili është mbrojtje ndërkombëtare të cilin Republika e Maqedonisë së Veriut ua mundëson personave të huaj/personave pa shtetësi: 1- refugjat i pranuar (Refugjat sipas Konventës për Statusin e Refugjatëve nga viti 1951 dhe Protokolit për Statusin e Refugjatëve nga vitit 1967) dhe; 2- person nën mbrojtje subsidiare.⁶

Por çdodh realisht me statusin Azilant që ndërlidht me refugjatët. Në vende si Maqedonia e Veriut dhe Shqipëria, shtetast e huaj të cilët vinë nga lindja e mesme, nuk kërkojnë marrjen e statusit azilant, pasi përdorin këto vende si një rrugë tranzitore e cila do t'i lidhi ata me vendet e Bashkimit Europian. Thënë në gjuhë më të thjeshtë, synimi i tyre është Europa si vend stacion i tyre.

Duke qënë se nje pjesë e emigrantëve ndalohen ose kapen, ata trajtohen në në Qendrën e Pritjes së të Huajve ose në Sektorin e Azilit, por asesi ata nuk duhet të kthenen apo deportohen në vendin e origjinës, pasi aty i kanoset rezik për jetën e tyre. Nga ana tjetër të paktë janë ata shtetas që kërkojnë Azil politik në vendet Ballkanase. Në këto kushte disa prej tyre streohen nga shteti ku kapen dhe disa te tjerë kthehen në vendin nga kanë hyrë. Këtë praktikë kanë ndjekur kryesisht shtetet si Greqia, që kanë kthyer në kufirin Turk shumë refugjatë të jashtëligjshëm. Kjo dhe për të ndaluar valën e emigrantëve.

3. VEPRAT PENALE PËR KALIMIN E PALIGJSHËM TË KUFIRIT

Siç u përmend dhe në fillim të këtij punimi, lulëzimi i veprimtarive kriminale është më i lehtë kur kemi bëjmë me një krizë evidente. Për këtë arsye shtete të ndryshme kanë regulluar këtë gjë dhe në pjesën e legjislacionit penal. Konkretisht në Kodin Penal të Republikës së Shqipërisë, përkatësisht në nenin 297 të tij theksohet Kalimi i Paligjshëm i Kufirit, “Kalimi i paligjshëm i kufijve shtetërorë përbën kundërvajtje penale dhe dënohet me gjobë ose me burgim gjer në dy vjet.”⁷

Duke u bazuar në këtë dispozitë, rrjedhimisht çdo shtetas i cili futet në mënyrë të paligjshme brënda territorit Shqiptar, do të trajtohet si thyes i ligjit, brënda të drejtës së brëndshme. Por mbi parimet dhe ligjet ndërkombëtare, trajtimi i shtetasve të huaj, qofshin ata dhe apatrit, ata do trajtohen në qëndrat e strehimit për emigrantët. Pasi dhe në një logjikë të tjeshtë, numri i

⁶ <https://help.unhcr.org/northmacedonia/ep-content/uploads/sites/57/2020/04/Asylum-Brochure-Albanian.pdf>
(Aksesuar së fundmi 28.12.2021, ora 15:51)

⁷ Neni 297, Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë

këtyre personave që hynë në Shqipëri, në mënyrë tranzitore është tepër i lartë dhe nuk do ishte një politikë e mirë mbipopullimi i burgjeve për kryerje e kësaj vepre penale, kjo duket dhe nga perceptimi apo qasja që institucionet në Shqipëri mbëjnë mbi këtë situatë, pra duket një indiferencë e tyre, për arrestimin e refugjatëve të cilët shpesh herë, lehtësisht mund të ecin të pashqetësuar në qytetet e Shqipërisë.

Por ajo e cila e bën shqetësuese këtë situatë, është përdorimi i saj për nxjerrje fitimesh apo të ardhurash nga veprimtari të ndaluara ligjërisht. Këtu kemi të bëjmë me ofrimin e ndihmës për refugjatët. Neni 298 i Kodit Penal në Republikën e Shqipërisë, përcakton që dhënja e ndihmës për kalim të paligjshëm të kufirit kundrejt shpërblimit është një veprim i ndaluar. “Strehimi, shoqërimi, vënia në dispozicion ose përdorimi i mjeteve të lundrimit, të fluturimit ose i mjeteve të tjera të transportit apo çdo ndihmë tjetër, me qëllim kalimin e paligjshëm të kufirit të Republikës së Shqipërisë ose për hyrjen e paligjshme të një personi në një shtet tjetër, pa qenë shtetas i tij ose që nuk ka leje qëndrimi në atë shtet, dënohet me burgim nga një deri në katër vjet.”⁸

Duket qartë që kjo dispozitë ka të bëjë përveç refugjatëve dhe me migrantët e paligjshëm, kështu që në këtë rast sanksionohen vetëm personat të cilët ofrojnë ndihmë për këta shtetas të huaj të hyrë ilegalisht në shtetin Shqiptar. Por kjo dispozitë në pikën vijuese të saj rëndon pozitën e shtetasve që e perdorin situatën për të krijuar fitime monetare sipasojë e veprimtarisë ilegale të dhënjes së ndihmës për kalim të paligjshëm të kufirit në shkëmbim të mjeteve monetare. Ose si dhe veprat penale të tjera, bashkëpunimi është një element i cili rëndon rrethanat e kryesve të veprës penale, ku kjo veprë bëhet në mënyrë të organizuar.

Ligji përcakton dhe dy raste të tjera: Kur vepra ka sjellë si pasojë vdekjen e të dëmtuarit, dënohet me burgim jo më pak se pesëmbëdhjetë vjet ose me burgim të përjetshëm. Kur vepra penale kryhet nëpërmjet shfrytëzimit të funksionit shtetëror ose shërbimit publik, dënimi me burgim dhe gjoba shtohen me ¼ e dënimit të dhënë.⁹

Sanksionimi i shtetasve që ofrojnë ndihmën e paligjshme, bazohet dhe tek abuzimet që shtetasit mund të kryejnë me emigrantët, për të përfutur të mira materiale në favor të tyre. Ose dhe në raste të tjera, këto situata godasin rendin kushtetues të vendit dhe krijojnë një pasiguri të qytetarëve të tjerë. Nga ana tjetër në vendet ku lind veprimtaria e paligjshme, bazuar dhe në rastin konkret mund të dëmtohen dhe vetë refugjatët të cilët bëhen pjesë e veprimeve të

⁸ Neni 298, Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë

⁹ Po aty,

jashtëligjshme. Në vitet e fundit të shumta kanë qënë dhe rastet të cilat i janë referuar Gjykatës për këtë situatë, pra për ndihmën e kalimit të paligjshëm të kufirit.

4. ELEMENTET KRIMINALE QE VINË SIPASOJE E EMIGRACIONIT TË PALIGJSHËM

Shkenca e Kriminologjisë njihet si një shkollë demografike si një shkak për zhvillim të kriminalitetit. Këtu kemi të bëjmë ndërmjet refugjatëve me elementë të cilët mund të kenë qëllime negative ose sjellje të dukshme devijante. Nga ana tjetër për të mbijetuar disa prej refugjatëve kanë kryer sjellje kriminale duke grabitur, me qëllim krijimin e të ardhurave minimale. Por këto sjellje të dukshme mund të dëmtojnë shtetasit e vendit ku këta persona kalojnë apo janë vendosur. Raste të tilla janë referuar mediatikisht dhe nga emisione investigative siç është dhe Fiks Fare, <http://shekulli.com.al/video-shihni-si-grabisin-refugjatet-siriane-ne-tirane/>.¹⁰

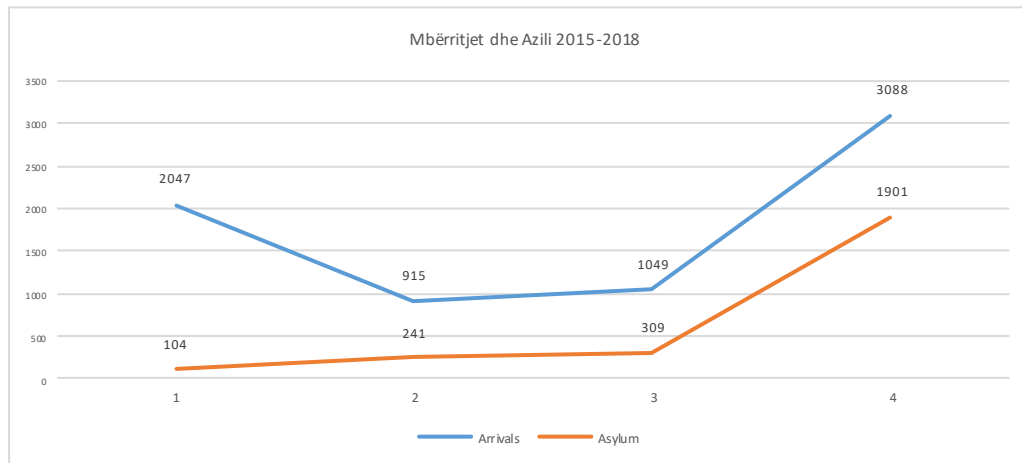
Gjithashtu në rastin kur në Shqipëri u vendosën refugjatët Afganë, nga aktorë të grupeve të interesit, u hodh dyshimi se mes tyre mund të ketë dhe kriminelë të cilët kanë qëllime terrorizmin. Kjo ndodh dhe për shkak të pamundësisë për identifikimin e pesonave. Pra thënë ndryshe, situatat e lëvizjes së popullsisë mund të përdoren dhe nga persona të cilët duhet realisht ti fshihen drejtësisë së vendit origjinë për një krim që mund të kenë kryer, ose që mund të përdoren nga grupe terroriste persona të infiltruar për të krijuar destabilitet. Ende këto hipoteza nuk janë të vërtetuara, por bazuar në parimet e kriminologjisë nuk mund të përjashtohen të njëjtat. Rikthehem këtu dhe tek elementi i ofrimit të ndihmës për kalimin e paligjshëm të kufirit, ku ata refugjatë të cilët marrin këtë ndihmë dalin jashtë vëzhgimit dhe monitorimit shtetëror nëpërmjet mekanizmave të përcaktuara.

5. STRATEGJIA SHTETËRORE DHE EUROPIANE PËR PËRBALLIMIN E KRIZËS SË REFUGJATËVE

Në momentin kur kriza të ndryshme krijohen, shtetet të cilat kanë tendencë risku të preken, përgatisin dhe strategjitë përkatëse për përballimin apo monitorimin e këtyre situatave. Republika e Shqipërisë është një ndër ato vende të cilat siç u përmend dhe mësipër, ka risk të

¹⁰ <http://shekulli.com.al/video-shihni-si-grabisin-refugjatet-siriane-ne-tirane/> (Aksesuar së fundmi 28.12.2021, ora 20:51)

shtuar për kalimin tranzit të refugjatëve¹¹. Kështu që autoritetet shtetërore kanë ngritur strategjinë për migracionin e paligjshëm dhe monitorimin e situatës. Nga ky raport do të konstatojmë tendencën rritëse të numrit të refugjatëve.

Duke parë këtë tendencë të shtuar të refugjatëve nga viti në vit, Shqipëria ka krijuar në bashkëpunim me FRONTEX, për monitorimin dhe vëzhgimin e kufijve. Ndërsa për refugjatët të cilët ja dalin të hynë në territorin Shqiptar, pjesë e strategjisë për menaxhimin e krizës është dhe strehimi i tyre në qendrat e ngritura në disa zona, ku mund të përmendim qendrën pritëse në Gjirokastrë, Korçë, Vlorë. Këto janë qendra pritëse të mbyllura, që nënkupton se refugjatët trajtohen në këtë qendër pa të drejtë që ata të largohen prej saj deri në momentin që autoritet shprehen për të drejtën e azilit ose jo të tyre. Sipas ligjit për të huajt autoriteti përgjegjës vendor për kufirin dhe migracionin vendos kufizimin e lirisë personale të të huajit.¹²

Por kur janë rastet që i kufizohet liria shtetasve të huaj të vendosur në këto qendra: a) Kur vendoset rikthimi, ose dëbimi nuk mund të urdhërohet apo zbatohet, për arsye objektive ose për shkak të një detyrimi të marrë përsipër nga Republika e Shqipërisë, në kuadër të një marrëveshjeje ndërkombëtare në fuqi; b) ka një leje qëndrimi për motive humanitare; c) ka përfunduar afati i ndalimit në qendër të mbyllur dhe nuk është bërë i mundur largimi i të huajit ose për arsye humanitare i huaji nuk mund të mbahet i ndaluar në qendër të mbyllur; ç) autoritetet e shëndetit publik, në bazë të një vlerësimi dhe sipas Rregullores Ndërkombëtare të Shëndetit, rekomandojnë izolimin e personit apo personave për një periudhë kohe të vlefshme

¹¹ Strategjia Kombëtare për Qeverisjen e Migracionit dhe Plani i Veprimit 2019 – 2022, Nëntor 2019

¹² <https://ahc.org.al/ep-content/uploads/2018/02/MANUAL-1-2017.pdf> (Aksesuar së fundmi 28.12.2021, ora 20:55)

për inkubacionin e sëmundjes së dyshuar¹³ Parashikuar dhe në këtë pjesë, shprehimisht vetëm në rastet e lartpërmendura me qëllim monitorimin e situatës dhe zbatimit të kësaj strategjie, veprohet në inkuadrim me insitucionet ndërkombëtare dhe bazuar në marrëveshjet paraprake me to. Pjesë e kësaj strategjie është dhe koha që refugjatët do të qëndrojnë në këto qendra, që sipas marrëveshjeve ndërkombëtare, këta shtetas do të marrin shërbime brënda qendrës deri në momentin që do largohen nga territori i Republikës së Shqipërisë, për të shkuar në një vend tjetër.

Ndërsa sipas të njëjtit akt të hartuar, por bazuar dhe në legjislacionin e brendëshëm, nëse një shtetas i huaj, refugjat i vendosur në qendrën pritëse, krye një vepër penale, do të ndiqet penalisht sipas legjislacionit Shqiptar. Kjo bazuar dhe në parimin e territorialitetit dhe veprimit në kohë dhe hapsirë të ligjit. Ndërsa për të miturit refugjatë, strategjia përcakton trajtim të veçantë: I mituri mund të mbahet në qendër të mbyllur, vetëm në rast të interesit më të lartë të tij apo të familjes, në mjedise të posaçme të ndara nga ato për të rritur. Përgjithësisht, i mituri i pashoqëruar, ndaj të cilit është nxjerrë një urdhër ndalimi, mbahet në një qendër sociale shtetërore, të hapur posaçërisht për këtë qëllim, nga ose në një qendër tjetër, në kuadër të bashkëpunimit me organizatat ndërkombëtare, që kryejnë misione për fëmijët, viktimat e trafikimit ose kategori të tjera individësh në nevojë Para ndalimit të një të mituri në qendër të mbyllur, kërkohet mendimi i një punonjësi social dhe psikologu.¹⁴ Por problem evident tek strategjia për përballimin e situatës është, rasti hipotetik i shtimit të filuksit të emigrantëve dhe mospërballimi i kësaj vale nga autoritetet Shqiptare.

Konkluzione dhe Rekomandime

Gjatë punimit u evidentua tendenca e rritjes së numrit të refugjatëve gjatë viteve të fundit dhe nevoja për krijimin e mekanizmave të tjera për monitorimin apo kontrollit të situatës.

Ndërkohë që vendet Ballkanase janë rruga tranzite e refugjatëve të cilët duan të shkojnë drejt vendeve Europiane për të kërkuar Azil Politik dhe mbrojtje, vendet si Shqipëria dhe Maqedonia e Veriut janë të pafuqishme për t'u përballur me valë të tilla. Për këtë arsye duhet të rritet bashkëpunimi ndërkombëtar dhe mbështetja financiare ndërkombëtare për përmirësimin dhe shtimin e qendrave pritëse të emigrantëve të paligjëm.

¹³ <https://ahc.org.al/ep-content/uploads/2018/02/MANUAL-1-2017.pdf> (Aksesuar së fundmi 28.12.2021, ora 21:50)

¹⁴ Po aty

Nga ana tjetër është e rëndësishme që institucionet ligjzbatuese të shtojnë kontrollet dhe planet e masave, me qëllim monitorimin e sjelljeve devijante të individëve të huaj që përfshihen në vepra penale. Gjithashtu duhet që nga autoritetet shtetërore të ketë një transparencë të shtuar të trajtimit të emigrantëve në qendrat pritëse dhe të shpenzimeve financiare për këto qendra.

Për pjesën e qytetarëve, duhet që këta të fundit të ndërgjegjësohen dhe njihen me statusin e refugjatit, trajtimin ligjor të tyre, punën e institucioneve në shërbim të refugjatëve dhe rezikun eventual i cili mund të shfaqet nga dhënja e ndihmës për këta shtetas.

Gjithashtu nga ana e organizatave të Shoqërisë Civile duhet të kryhen projekte që synojnë garantimin e të drejtave të refugjatëve dhe ofrimin e ndihmës juridike, sociale apo mjekësore të tyre.

Mediat për situatën duhet të jenë korrekte dhe të trajtojnë brënda suazave të kodit etik çështjet që lidhen me refugjatët, ndërkohë rekomandojmë të demaskojnë rastet ku zyrtarë apo institucione abuzojnë në lidhje me punën funksionale të tyre, që ndërlidhet me emigracionin e paligjshëm.

Referencat:

1. Punime të Përzgjedhura në Dritëhijen e Ngjarjeve të Periudhës 2015-2021, Armand Braho, Iris Print, Strugë 2021
2. Strategjia Kombëtare për Qeverisjen e Migracionit dhe Plani i Veprimit 2019 – 2022, Nëntor 2019
3. Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë, i Azhornuar
4. Ligji 10/2021 Per Azilin në Republikën e Shqipërisë
5. KONVENTA EUROPIANE PËR PARANDALIMIN E TORTURËS DHE DËNIMEVE OSE TRAJTIMEVE ÇNJERËZORE OSE POSHTËRUESE
6. https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=7f3e94ca-eedb-c821-ce1316d4e48f1630&groupId=252038
7. <https://www.unhcr.org/see/ëp-content/uploads/sites/57/2019/02/Reporting-on-Refugees-ALB-FINAL.pdf>
8. <https://easo.europa.eu/sites/default/files/EASO-Asylum-Report-2020-Executive-Summary-SQ.pdf>
9. <http://shekulli.com.al/video-shihni-si-grabisin-refugjatet-siriane-ne-tirane/>

10. <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/albanien/18524.pdf>
11. <https://ahc.org.al/wp-content/uploads/2018/02/MANUAL-1-2017.pdf>
12. <https://rm.coe.int/1680782464>
13. <https://mb.gov.al/wp-content/uploads/2021/08/vendim-2020-03-12-222.pdf>
14. http://www.instat.gov.al/media/3078/migracioni_ne_shqiperi.pdf
15. <https://help.unhcr.org/northmacedonia/wp-content/uploads/sites/57/2020/04/Asylum-Brochure-Albanian.pdf>

TIME, STRESS AND CONFLICT MANAGEMENT ON THE ORGANIZATION

Doc. Dr. Nazmije Merko Zabzun

International University of Struga

[*\(n.merko@eust.edu.mk\)*](mailto:n.merko@eust.edu.mk)

Abstract

This study analysis conflict management and time stress in the workplace and how the organization manages it. In this essay, five conflict management styles or strategies were described. As a result of the universality of the point of view and the theory that promotes conflict, the style that can be used depends on the situation. The study concludes that conflict is unavoidable in all aspects of life, particularly in business. It encourages employees to be conscious and to tolerate differences in individual perspectives and behavior inside the business, in order to build cordial relationships between individuals, groups, and the organization.

A mixed investigation on stress and conflicts in project management is also presented in this paper. It is founded on the notion of stress and conflicts, the interrelationships, and the relationships between role, trust, and control, as well as communication.

Key words: *Conflict, organization, workplace, management, employees.*

1. Main Body

Conflicts are unavoidable in any institution. Conflict is a regular occurrence in the workplace that results from disagreements, misunderstandings, grievances, discontent, between the management and the employees. This has resulted in a plethora of activities, some of which are at odds with both the organizations and employees' goals and objectives. Individual, inter-personal, and intergroup disputes are all healthy parts of any relationship. This

is due to the fact that two or more people cannot be expected to agree on the same subject all the time. The term "organizational conflict" refers to a sort of conflict that occurs in the workplace. According to Cloche and Goldsmith, most CEOs, managers, and employees confront conflicts on a daily or weekly basis, and they spend anywhere from 20% to 80% of their working hours trying to limit them. Conflicts, according to Diez and Albert, highlight the incompatibility of subject positions. This definition emphasizes the opposition or incompatibility at the heart of the conflict, but it leaves the precise nature of these incompatibilities open at first, such as whether they are interpersonal, intergroup, or inter-organizational positions; whether they are based on different interests or beliefs; or whether they have a material existence or arise solely through discourse. Conflict does not always have to be violent, according to this definition. However, if conflict worsens, it is possible that it will escalate and end in disastrous outcomes, particularly in the form of physical violence, which is becoming more acceptable as the dispute worsens. Conflicts, on the other hand, can lead to a new concept, and thus be constructive provided the parties involved are able to work through their differences in order to reach a new idea, innovation, or organizational structure. Conflicts must be appropriately managed and resolved. It is critical not only to resolve the issue, but also to ensure that the parties involved in the disagreement do not become emotionally stressed excessively during the resolution process. Successful conflict management will require resolving conflict and sustaining the emotional well-being of all involved. As a result, it is critical to comprehend what a conflict is, why it arises, the problems of conflict management, and the numerous ways for resolving conflicts. Conflicts are viewed from several perspectives. The traditional view holds that all conflicts are bad and should be avoided or discouraged at all costs. However, the human relations view sees conflict as something that occurs naturally and cannot be avoided in any group, which means that conflict will always exist in any organization. The interactionist perspective on conflict indicates that disagreements are important for a group to function properly. This argues that disagreements can be beneficial and helpful, and that different ways of thinking should be fostered in order to provide a variety of ideas and solutions to certain issues. There are two types of conflict, according to Madiha and Shazia. A conflict can be positive or negative. Positive conflict is useful since it helps or improves the organization's or individual's core goal. When a disagreement obstructs the organization's or a person's ability to achieve goals or objectives, it is dysfunctional or bad. The impact of conflicts on the organization and the achievement of goals will determine whether they are beneficial or harmful. As a result, it is necessary to emphasize their contrasts.

2. Functional or Constructive Conflict

Kinicki and Kreithner argue that the interactionist perspective does not assume that all disputes are negative. Instead, certain disputes may be necessary because they boost performance and help organizations achieve their objectives. This confirms Robbin's definition of functional conflict as one that improves a group's goal congruence and performance. Their argument is that healthy rivalry within groups leads to improved work performance and more output, which is good to the organization. One of the key benefits of this type of conflict is that it allows participants to recognize issues and possibilities. It can also motivate people to come up with new ideas, learn, and grow (Kinicki and Kreitner, 2008). As a result, it is critical to recognize that a functional conflict supports the organization's goals and promotes performance. A functional conflict fosters innovation by allowing the group to look within, which can lead to the emergence of new ideas.

3. Dysfunctional or Destructive Conflict

Conflicts that are not adequately managed have the potential to derail an organization's aims. Conflicts that obstruct a group's, individuals', or parties' expected performance are referred to as harmful or dysfunctional (Kinicki and Kreithner, 2008). This form of dispute can stifle the exchange of ideas, resulting in the collapse of a relationship. As a result, dysfunctional conflict prevents the achievement of corporate goals, resulting in resource underutilization and lower productivity. This form of conflict manifests itself in scenarios such as:

1. When competitors allow their personal interests to take precedence over the company's aims
2. When a person believes their position is right or correct. This person is continuously looking for a method to win in any situation (Kilmann and Thomas, 2010).

When the values, needs, aims, or interests of the parties involved collide, there is a conflict. As far as the workplace is concerned, this is unavoidable. The reason for this is that various stakeholders in the organization have different priorities. A dispute, more often than not, brings about possibilities for progress. As a result, it is critical to comprehend and apply diverse conflict management styles or strategies that are appropriate for specific scenarios. This is due to the fact that personality and circumstance factors determine the styles that should be used. Black and Mouton were among the first to provide a mode for studying how people react to interpersonal conflict situations in Madiya and Shazia's study. This style defines how

managers respond to conflict resolution in the workplace. In their model, they described five modes or styles. Forcing, withdrawing, smoothing, compromise, and problem solving are some of them (Black and Scimecca, 1998). In addition to the five modes defined by Black and Mouton, other scholars have recognized two more ways managers can respond to conflicts: passive-aggressive and forcing approaches (Robinson 2010; Pruitt and Robin, 1986). Blake and Mouton, Kilmann and Thomas, and Rahim and Bonoma are three other groups of academics who describe five major styles that can impact conflict management. People's behavior and responses to situations are viewed through the lens of these styles. These distinct styles, regardless of changes in job situations, are regarded as the most important in the context of conflict management. They provide insight into how people manage conflicts in their daily lives (Wilmot and Hocker, 2001). There are five conflict-resolution modes available, each of which is rated on a scale of assertiveness and cooperativeness. Cooperativeness is the extent to which an individual tries to satisfy the other parties while assertiveness is the level to which an individual tries to satisfy his own concern. Collaboration, competing, accommodating, avoiding, and compromising are the modes/styles identified by Mouton Blake.

Competing is a method of resolving conflict in which a person believes his or her own rights to be more important than the rights of others. This method is chosen when a contradictory issue arises in order to give emphasis to one's own perspective or notion. This approach can devolve to the point where the loser feels compelled to respond after being dominated by the other party (Strong, Devault and Cohen, 2008). A competitive person is forceful, uncooperative, and obsessed with power. He is just concerned with his own interests at the expense of others. To win his position, he does whatever he thinks is right. Competing can take the form of defending one's right or a viewpoint that one believes is correct or right. This person is continuously looking for a method to win in any situation (Kilmann and Thomas, 2010).

This personality type is characterized by a high level of unassertiveness and cooperation. Those that manage conflict through the mediation of third parties follow this technique (Yuan, 2007). When someone exhibits more regard for the interests of another party than their own, they are displaying accommodating style. When the cause of the conflict is more important to the other party or parties involved than to oneself, this method is used. The goal of this strategy is to let the other side win while you lose. This method of conflict management and resolution is used by those who have a passive personality (Verderber and

Sellnow, 2012). This method, according to Kraybill, harmonizes conflict reactions. This approach prioritizes the relationship over the agenda. When this technique is overused in order to fit in with other groups or parties, the individual may feel melancholy as a result of having to give up things that are important to him.

This approach to conflict resolution straddles the line between aggressiveness and cooperation. This is about winning a little and losing a little in order to reach an agreement after a period of negotiation (Yuan, 2007). It leads to I-win a little, I-lose a little sections in order to reach a compromise. Individuals who utilize this approach alter their own opinions to avoid constant conflict or because they have a compelling motive to do so (Lussier, 2010; Reich, Wagner-Westbrook, Kressel, 2007; Tidd, Friedman, Currall and Tsai, 2000). Parties that compromise give up something in exchange for something else. Its goal is to come up with a practical and cooperative solution that meets both sides halfway. Sharing and dividing the difference is another term for this approach (Barki and Hartwick, 2001). When a temporary solution is required to rapidly handle conflict situations and prevent a power struggle, this technique is preferred. Morris-Rothschild and Brassard conducted a study on teachers' conflict resolution approaches, and their findings revealed that the majority of instructors used a compromise conflict resolution strategy.

Avoidance can be viewed as a passive conflict resolution strategy. This personality trait is characterized by a high level of unassertiveness and unwillingness to cooperate. It is the polar opposite of cooperative conflict resolution. A person in this situation is more likely to flee or ignore the conflict. This personality trait is characterized by a person who is unconcerned for the rights of others as well as his own (Nelson and Campbell, 2008). An avoidant person is unconcerned about other people's rights, and he is also unconcerned about his own. He almost flees the confrontation and refuses to accept responsibility for it. According to Barki and Hartwick, this technique is also known as escaping, withdrawing, apathy, and evading. People that embrace this manner, according to Rahim, Antonioni, and Psenick, prefer to ignore or disregard dispute. In Asian culture, the avoidance method is very common. This technique is adopted by Chinese culture in order to protect and foster relationships and a harmonious condition (Huang, 1999).

Friedmann, Tidd, Curralland, and Tsai investigated the impact of personal conflict styles on the workplace and how they may be linked to stress. They discovered that those who use

this type of conflict resolution have higher levels of task and relationship conflict, as well as a higher level of stress.

Chan, Monroe, Ng, and Tan conducted research on conflict management strategies among junior accountants, and their findings revealed that females are more likely than males to avoid conflict. Male junior accountants were also more likely than female junior accountants to adopt a dominant conflict style.

Stress, according to Sommerville and Langford, is a social issue. According to them, stress is "the result of an individual's perception that his or her innate qualities and resources are insufficient to complement or fulfill the demands placed on them in a specific scenario," as defined by Cranwell-Ward. They also refer to Seyle and Cox's fundamental definitions of stress. When we look at Seyle's work from 1958, we can see that he defines stress as the outcome of all adaptive reactions in the body.

According to Fay and Sonnentag, an organization's stress management techniques may exist. When a workplace is disrupted by stressors and employees' interrole performance is jeopardized, the company must step in to help improve the situation. The detrimental consequences of stress, not only on the individual but also on the organization, according to Sommerville and Langford, are a compelling cause for businesses to engage in stress management in order to maximize employee contributions. They claim that having healthy staff is beneficial to the organization in terms of maintaining productivity and reducing absent personnel, as well as any indirect costs associated with secondary stress on current employees due to increased workload when others are absent. They also see improved employee well-being in such organizations as beneficial, because healthier personnel would deliver better results and hence be more productive in the long term. Individual health and well-being have been demonstrated to be improved by stress management programs, according to Fay and Sonnentag, and personal initiative may not be lost by such measures. Personal effort focuses on either directly eradicating the stressor or indirectly improving the situation by reducing the pressure to compensate for these stressors. Helping coworkers in difficult situations is an example of the latter, which is pro-social rather than challenging in coping with pressures.

Personal initiative, on the other hand, is voluntary and may be sacrificed in difficult situations. Sommerville and Langford outline some obstacles to coping with stress in the workplace. Senior executives may view stress as a natural aspect of the job and, as a result, fail to address proactive stress management. For example, some firms' "macho culture" appears to prevent

them from admitting to stress. As a result, the organization's first objective must be to create a suitable culture and environment. To accomplish this, it is sometimes necessary to shift top management's ideology. If the organization does not already have a caring culture and a people-centered attitude, tackling the present stress problem may result in a loss of face. Companies that address stress management, according to Sommerville and Langford, may do so from a short-term viewpoint, but stress must be examined in the long-term to adequately investigate changes in habits and attitudes. Although managers frequently receive long-term training in planning and financial management, it appears that this is not the case when it comes to people management. A short-term plan is frequently used to address this. The authors suggest, however, that a healthy corporation is not the outcome of short-term nice-people programs, but of long-term personnel investment aimed at increasing productivity by keeping staff at work and minimizing high sickness and turnover costs. To ensure that not only one symptom is treated or that the treatment is only focused on one tiny element of the problem, a holistic approach to stress management is required.

Conclusion

When conflict emerges, the organization's aims and objectives may not be met. If conflict is not adequately managed, mutual understanding as well as employee commitment to fulfill their jobs may be hampered. Employees may grow resentful and irritable, resulting in negative consequences for the person, group, and organization, such as truancy, work skipping, and an increase in people leaving the job or organization. Conflict must be appropriately managed in order to achieve organizational and individual goals and objectives. Seeking support and collaboration among team members is a key part of overcoming dysfunctional conflict. According to Ayoko, parties in mutual relationships are better able to resolve disagreements in the workplace while preserving their emotional equilibrium. As a result, appropriately handled disagreements foster innovation, creativity, and the opportunity to experiment. To summarize, not all fights are harmful. This is because it allows individuals and groups to build friendly relationships and instills trust in one another.

References

- Kinicki, A. & Kreithner, R. (2008). Organizational behaviour: Key concepts, skills and best practice. New York: The McGraw-Hill Companies
- Kilmann, R. H. & Thomas, K. W. (1977). Developing a forced-choice measure of conflict management behavior: The MODE instrument. Education and Psychological Measures
- Black, P. W., & Scimecca, J. A. (1998). Conflict resolution: cross-cultural perspectives. NY: Greenwood Press
- Robinson, C. (2010). When conflict happens: navigating difficult interactions in senior teams - fostering a culture of constructive engagement. Business Strategy Series
- Yuan, W. (2010). Conflict management among American and Chinese employees in multinational organizations in China, Cross Cultural Management:
- Barki, H., & Hartwick, J. (2001). Interpersonal conflict and its management in information system development.

ORGANIZIMI DHE FUNKSIONIMI I KOMUNËS SË TETOVËS -2013/2021

Doc.Dr. Nurten KALA DAUTI

(n.kala@eust.edu.mk)

International University of Struga

Diellza LENA

(d.lena@eust.edu.mk)

International University of Struga

Abstract

Komuna e Tetovës synon sidomos për territorin e saj ti ofrojë qytetarëve mbështetjen, sigurinë paqen, si dhe ofrimin dhe realizimin e kushteve sa më të favorshme për qytetarët që ndodhen brenda atij territori sepse e gjithë funksioni ose puna e vetëqeverisjes lokale realizohet nëpërmjet pjesëmarrjes së qytetarëve, ku direkt ose nëpërmjet përfaqësuesve që i zgjedhin vetë vendosin për interesat dhe të mirën e tyre. Komuna e Tetovës që në momentin e krijimit ka synuar dhe akoma synon që të ruaj paqen brenda popullit të tij kështu duke lidhur edhe marrëveshje bashkëpunimi me komunat e tjera brenda shtetit apo qoftë duke lidhur marrëveshje edhe me komunat e shteteve të tjera. Edhe pse për shkak të kaluarës më përpara nuk ka qënë aspakt e lehtë, në ditët e sotme kemi bashkëpunim edhe me popujt të cilët kanë kulture tjetër, gjuhë tjetër, histori tjetër apo edhe politika dhe interesa të tjera dhe të ndryshme.

Fjalët kyçe: *Komuna e Tetovës, përfaqësuesit, transparencia, bashkëpunimi ndërkomunal.*

1. Hyrje

Vetëqeverisja lokale paraqet formë të udhëheqjes së bashkësive lokale ku qytetarët, direkt ose nëpërmjet përfaqësuesve që i zgjedhin vetë, vendosin për interesat dhe punët me rëndësi lokale.

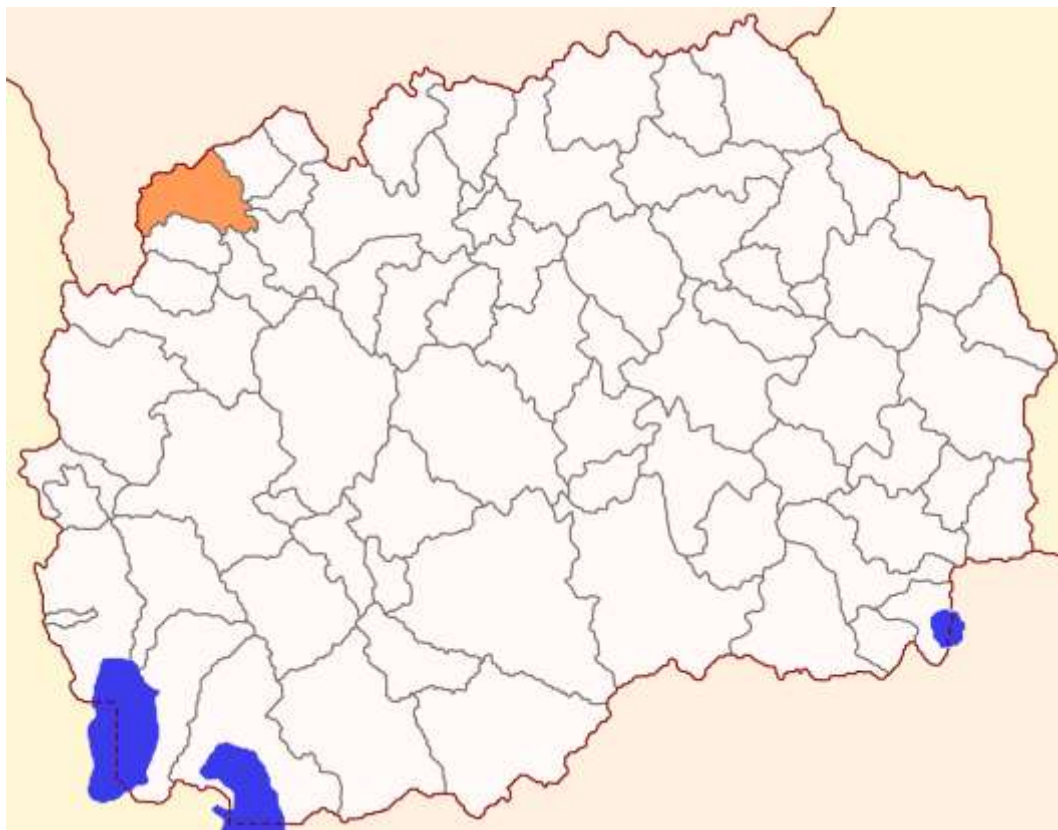
Zbatimet e ligjit në komunëm e Tetovës në fillim propozohen nga këshilltari I këshillit ku me anë të votave të këshillit do të miratohet ose jo. Në qoftëse ligji miratohet me shumicën e votave atëher shpallet në faqen kryesore. Në qofse është ndonjë projekt që duhet të ndërtohet atëher shfaqet konkurs ku konkurojn kompanit të ndryshme dhe vendoset nga ana e kryetarit se cila do të fitoj dhe cila është në të mirën e qytetarëve.

Nga kjo nënkupjtojme se bashkësit lokale kanë një rëndësi shumë të madhe për qytetarët në hapësirën ku jetojn sepse ofron shërbime shumë të shpejta që janë në nevoj dhe interes të qytetarëve si dhe mundësi të ndryshme nëpërmjet konkurseve të paraqitura nga vet qytetarët.

2 Hapsira, Gjeografia dhe Popullsia

Tetovë është qytet dhe qendër e komunës së Tetovës në Republikën e Maqedonisë. Tetova gjendet në pjesën veriperëndimore të Maqedonisë. Ajo nga veriu kufizohet me Kosovën, në lindje me Shkupin, në jug me Makedonski Brodin dhe në jugperëndim dhe perëndim me Gostivarin. Komuna e Tetovës mbulon një sipërfaqe prej 1,080 km² në 468 metra mbi nivelin e detit, me një popullsi prej 52,915 banorë të vendosur në 92 vendbanime. Qyteti i Tetovës është selia e komunës së Tetovës. Shtrihet në pjesën e poshtme të fushës së pollogut dhe është e rrethuar me malin Malin Sharr dhe Malin e Thatë.¹

¹ <https://sq.wikipedia.org/wiki/Tetova>

Klima mesatare kontinentale me temperaturë mesatare vjetore reth 11.60° . Në Tetovë jetojnë 52.915 banorë, nga të cilët rreth 54% Shqiptarë, 35% Maqedonë dhe 3.5% Turk të tjerë, të vendosur në 92 vendbanime. Në vitin 2005 nga komuna e Tetovës janë ndarë edhe nëntë komuna tjera, të cilat si qendër e zhvillimit marrin Tetovën. Tetova ishte qendër ekonomike, kulturore dhe administrative që në kohrat antike ku përmendet me emrin Enea apo si e shkruan Tit Livi:

2.1. LIGJI PËR VETËQEVERISJE LOKALE

Përmbajtja e ligjit

Me këtë ligj rregullohen: kompetencat e komunës; pjesëmarrja e drejtpërdrejtë e qytetarëve në marrjen e vendimeve; organizimi dhe puna e organeve të komunës; administrata komunale; aktet e organeve; prona e komunës; mbikqyrja mbi punën e organeve të komunës; shpërndarja e këshillit të komunës; mekanizmat e bashkëpunimit ndërmjet komunave dhe Qeverisë së Republikës së Maqedonisë; vetëqeverisja vendore; mbrojtja e vetëqeverisjes lokale; përcaktimi i gjuhëve zyrtare në komuna dhe çështje tjera me rëndësi për vetëqeverisjen lokale

2.2 Kompetencat e komunave

(1) Komunat në mënyrë të pavarur, në suaza të ligjit, i rregullojnë dhe kryejnë punët e interesit publik me rëndësi lokale, të përcaktuara me këtë ose ligj tjetër dhe janë përgjegjëse për kryerjen e tyre.

(2) Me ligjin me të cilin rregullohen kompetencat e tjera të komunave caktohen edhe burimet financiare për kryerjen e atyre kompetencave.

(3) Kompetencat nga paragrafi (1) të këtij neni parimisht janë të plota dhe të pakontestueshme dhe nuk guxojnë të merren ose kufizohen, përveç në raste të përcaktuara me ligj.²

2.3 LISTA E KOMPETENCAVE

(1) Komunat janë kompetente për kryerjen e punëve vijuese: 1. Planifikimi urbanistik (urban dhe rural), dhënia e lejes për ndërtim të objekteve me rëndësi lokale të përcaktuara me ligj, rregullimi i hapsirës dhe rregullimi i tokës ndërtimore.³

Komuna e Tetovës oforn shërbime shumë të qarta dhe të shpejta gjithashtu nje orientim më të lehtë për qytetarët duke publikuar në fqen zyrtare një Komunikatë, Plan Urbanistik dhe Fletë Anketuese.

² <http://mls.gov.mk/images/laws/Ligji%20i%20veteqeverisjes%20lokale.pdf>

³ <http://www.tetovo.gov.mk/getart.aspx?aid=2483&lan=1>

a) Në fotografimin e parë shikojmë një Komunikatë në të cilën është nxjerrë nga sektori për urbanizëm dhe menaxhim me tokën ndërtimore. Nëpërmjet kësaj Komunikate njofton qytetarët se Komuna e Tetovës mori vendim për organizimin e prezantimit publike dhe anketës publike sipas Dokumentacionit urbanistik planor për P.K. nr.2596, K.K Recice e vogël r.n.d. v.q. Keramidnicë, me destinim B1-Destinime komercijale dhe afariste të vogla, komuna e Tetovës.

c) Fotografia e dytë përmban fletën anketuese e cila orienton qytetarët t'iu parashtrohen kesaj flete ankese nëqoftëse kanë ndonjë ankesë apo vërejtje për një objekt, një parcelë katastrale ose përshkrimi i një lokaliteti. (shtojcat)

c) Tek fotografia e tretë kemi dokumentacionin e planit, ku duhet të paraqitet një plan për veprim të caktuar që do të ndërmerret apo për një ndërtesë apo godinë që do të ketë ndërhyrje.

2. Mbrojtja e mjedisit jetësor dhe natyrës - masa për mbrojtje dhe pengimin nga ndotja e ujit, ajrit, tokës, mbrojtja e natyrës, mbrojtja nga zhurmimi dhe rrezatimi jonizues.

Ndërmirren veprime të ndryshme ku një ndër ato veprime është kjo:

Me datë 07.06.2018 (e enjte) do të realizohet dezinfektimi nga toka në territorin e Komunës së Tetovës për zhdukjen e insekteve dhe dëmtuesve të tjerë. Dezinfektimi do të kryhet në mëbrëmje pas orës 24:00, dhe i njëjti do të vazhdojë deri në orët e hershme të mëngjesit. Procesi

I dezinfektimit do të kryhet vetëm në kushte të mira atmosferike, dhe në rast të motit me shi ose erë të forte i njëjti do të anulohet olr ditën e ardhëshme pse për ndonjë ditë tjetër, për çka në kohë do të njoftohen qytetarët. Qytetarët të cilët merren me bletari duhet që të marrin masa mbrojtëse, që do të thotë strehimin e bletëve në kutitë e tyre, sigurimin e sasisë së nevojshme të ujit dhe mos largim të bletëve nga vendi i tyre 5-6 orë pas trajtimit të territorit. Për dezinfektim do të përdoret substance AURODIL e tretur në bazë të prospekteve të prodhuesit për përdorim edhe atë 50ml/5l.

3. Zhvillimi ekonomik lokal- planifikimi i zhvillimit ekonomik lokal ; përcaktimi i përparësive zhvillimore dhe strukturale, udhëheqja me politikën ekonomike ; përkrahja e zhvillimit të ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme dhe të iniciativave në nivel lokal dhe në atë kontekst pjesëmarrja në vendosjen dhe zhvillimin e rrjetit lokal të institucioneve dhe agjensive dhe promovimi i partneritetit;

Ministri i Ekonomisë Bekim Neziri do të mbajë fjalim në takimin 'Mëngjes biznesi' të organizuar nga Lidhja e odave ekonomike të Maqedonisë, me temë "Përmirësimi i bashkëpunimit të biznesit mes Maqedonisë dhe Shqipërisë". Objektivi i mbajtjes së mëngjesit të biznesit ishte përmirësimi i bashkëpunimit dhe komunikimit mes sektorit të biznesit me pushtetin qendror dhe lokal, me qëllim që së bashku të krijohen dhe të përmirësohen kushtet për të bërë biznes.

4. Veprimtaritë komunale -furnizimi me ujë për pije; përcjellja e ujit teknologjik; përcjellja dhe pastrimi i ujrave të ndotura; ndriçimi publik; dërgimi dhe trajtimi i ujrave atmosferik; mirëmbajtja e higjienës publike; grumbullimi, transportimi dhe procedimi me mbeturinat e ngurta komunale; rregullimi dhe organizimi i trafikut publik lokal të udhëtarëve; furnizimi me gaz natyror dhe energji ngrohëse; mirëmbajtja e varreve, varrezave, krematoriumeve dhe dhënia e shërbimeve mortërore; ndërtimi, mirëmbajtja, rekonstruimi dhe mbrojtja e rrugëve lokale, rrugëve dhe objekteve të tjera tinfrastrukturës; rregullimi i regjimit të komunikacionit; ndërtimi dhe mirëmbajtja e sinjalizimeve rrugore të komunikacionit, ndërtimi dhe mirëmbajtja e hapësirës publike të parkimit; mënjanimi i automjeteve të parkuara gabimisht; mënjanimi i automjeteve të dëmtuara nga sipërfaqet publike; ndërtimi dhe mirëmbajtja e tregjeve; pastrimi i oxhaqeve; mirëmbajtja dhe shfrytëzimi i parqeve, gjelbërimit, park-pyjeve dhe sipërfaqeve rekreative; rregullimi, mirëmbajtja dhe shfrytëzimi i shtratit të lumenjve në pjesët

urbanizuara; përcaktimi i emrave të rrugëve, shesheve, urave dhe objekteve tjera të infrastrukturës.⁴

5. Kultura- përkrahja institucionale dhe financiare të enteve dhe projekteve kulturore; kultivimi i folklorit, zakoneve, artizanateve të vjetra dhe vlerave të ngjashme kulturore; organizimi i manifestimeve kulturore; nxitja e formave të llojllojshme specifike të krijimtarisë.

Manifestimi i mbajtur tradicional Pranvera e Dinjitetit. Nderuan të kaluarën tonë të lavdishme, historinë e cila ndryshoi rrotën politike në Republikën e Maqedonisë dhe ju dha shqiptarëve statusin shtet-formues si një nga komunitetet më të mëdha në vend. Respektojmë të kaluarën, ndërtojmë të ardhmen. Lavdi!

6. Sporti dhe rekreacioni - zhvillimi i sportit masiv dhe i aktiviteteve rekreative; organizimi i shfaqjeve dhe manifestimeve sportive; mirëmbajtja dhe ndërtimi i objekteve për sport; përkrahja lidhjeve sportive;

Rikthimi i futbollit në stadiumin e qytetit duke investuar dhe duke punuar në të për të sjell një stadium sa më të ri dhe duke ju mundësuar sport dashësit që të shikojn ekipet tetovare duke luajtur në qytetin e tyre. Është instaluar edhe sistem i integruar i ujitjes, si dhe është bërë edhe rikonstruimi i hapësirave zyrtare, banjove dhe zhveshtoreve. Në pjesën perreth stadiumit është instaluar rrjeti elektrik i paraparë për vendosjen e ndriçimi.

7. Mbrojtja sociale dhe mbrojtja e fëmijëve- çerdhe për fëmijë dhe shtëpi të pleqve (pronësi, financim, investime dhe mirëmbajtje); realizimi i përkujdesjes sociale për persona invalidë; fëmijëve pa prindër dhe përkujdesje prindërore; fëmijëve me probleme edukativo-sociale; fëmijëve me nevoja të veçanta; fëmijëve nga familjet njëprindërore; fëmijëve në rrugë; personave të ekspozuar rrezikut social; personave të prekur nga keqpërdorimi i drogës dhe alkoolit; ngritja e vetëdijes së popullatës; strehimi i personave të rrezikuar social; realizimi i së drejtës dhe edukimi i fëmijëve të moshës parashkollore. Kryerja e këtyre kompetencave është në pajtueshmëri me Programin Nacional për zhvillim të mbrojtjes sociale;

2 Prilli – Dita ndërkombëtare e autizmit

⁴ <http://www.tetovo.gov.mk/getartm.aspx?aid=58&men=1&lan=1&sub=137>

Në sheshin Iliria në Tetovë shoqata URA BLU, përmes aktiviteteve senzibilizuese shënoi 2 Prillin, Ditën ndërkombëtare të autizmit. Aktiviteti i sotëm përfshiu shkrimin e mesazheve në një pëlhurë e cila më pas u ekspozua për të gjithë të pranishmit në sheshin Iliria në Tetovë. Gjitashtu u shpërndanë edhe materiale informative, muzikë si dhe face-painting për fëmijët në shesh.

Në Europë, asociacioni ndërkombëtar Autism-Europe, përcjell fushatë senzibilizuese çdo vit, duke u fokusuar jo vetëm në ngritjen e vetëdijes shoqërore për sa i përket autizmit, por edhe në format të cilat sigurojnë njohuri më të madhe rreth autizmit dhe formave të integritimit në shoqëri të personave me autizëm, si që janë punësimi, parandalimi i diskriminimit, si dhe ofrimin e shërbimeve më kualitative sociale për këtë kategori të shoqërisë.

8. Arsimit- themelimi, financimi dhe administrimi i shkollave fillore dhe të mesme, në bashkëpunim me pushtetin qendror, në pajtueshmëri me ligjin, organizimi i transportit dhe ushqimit të nxënësve dhe vendosjen e tyre në konvikte nxënësish; .

Znj.Arifi së bashku me ministrin e Arsimit dhe Shkencës së Republikës së Maqedonisë, z.Abdilaqim Ademi, vizituan shkollën fillore “Përparimi” në Recicë të Madhe, dhe Shkollën e Mesme Profesionale “Mosha Pijade” në Tetovë. Pjesë e kësaj vizite ishte vëzhgimi i punimeve dhe rrjedha e ndërtimit të sallave sportive në këto dy shkolla, ndërtim ky që do të kontribuojë në mbarëvajtjen sa më të mirë të procesit edukativo-arsimor.⁵

9. Mbrojtja shëndetësore –të drejtuarit me rrjetin e organizatave publike shëndetsore dhe me objektet nga mbrojtja shëndetësore primare të cilët duhet ta përfshijnë përfaqsimin e vetëqeverisjes lokale në të gjitha këshillat të të gjitha organizatave në pronësi publike, edukata shëndetësore; përparimi i shëndetit; aktivitete preventive; mbrojtja e shëndetit të punëtorëve dhe mbrojtja gjatë punës; mbikqyrja shëndetësore mbi mjedisin jetësor; mbikqyrja mbi sëmundjet ngjitëse; ndihmë pacientëve me nevoja speciale (për shembull, shëndeti mental, keqpërdorimi i fëmijëve etj.) dhe lëmenj të tjerë që do të përcaktohen me ligj;

Komuna e Tetovës njeh shëndetin si një prioritet. Në këtë drejtim e perceptuar rrezikun e përhapjes së infeksionit HIV sidomos në mesin e popullatave më në rrezik, dhe nga atje nevoja për të zbatuar masat parandaluese për të mbajtur një prevalencë të ulët të HIV në nivel komunal. Duke treguar përgjegjësi ndaj ruajtjen e shëndetit të popullsisë dhe parandalimin e HIV, komuna e Tetovës ka miratuar dokumentet e mëposhtme: 1. Strategjia lokale dhe Plani i

⁵ <http://www.tetova.gov.mk/getart.aspx?aid=1108&lan=1>

Veprimet për parandalimin e problemeve me drogën dhe HIV/SIDA në mesin e të rinjve më në rrezik dhe qytetarëve të Tetovës për periudhën 1 janar 2009 - 31 dhjetor 2013 2. Plani i veprimet për qëndrueshmërinë e HIV/SIDA, hepatit dhe tuberkulozit të cilat janë zbatuar në komunën e Tetovës për periudhën 1 janar 2014 - 31 dhjetor 2016

10. Zbatimi i përgatitjeve dhe ndërmarrja e masave për mbrojtjen dhe shpëtimin e qytetarëve dhe të mirave materiale nga shkatërrimet e luftës, nga fatkeqësitë natyrore dhe fatkeqësitë tjera dhe nga pasojat e shkaktuara nga to.

11. Mbrojtja kundër zjarrit që e kryejnë njësitë territoriale kundër zjarrit;

Si pasojë e situatës së krijuar nga rreshjet e mëdha në f. Shipkovicë, Kryetarja e komunës znj. Teuta Arifi vëzhgoi nga afër situatën e rënduar. Nga takimet me banorët, kryetarja Arifi bashkë me shtabin emergjent u zotuan që maksimalisht do të angazhohen që gjendja e rënduar të kthehet në normalitet.

2.2 Informimi, transparenc, buxhet

Komuna e Tetovës duke respektuar principet e punës transparente dhe llogaridhënies ndaj qytetarëve, sektorit civil dhe grupeve të ndryshme të interes, më posht kemi informim lidhur me realizimin dhe ecurinë e 5 përkushtimeve ndaj Tetovarëve të cilat kryetarja aktuale znj. Teuta Arifi i nënshkroi më 9 Tetor të vitit 2017, në funksion të kandidatës për kryetare të komunës së Tetovës gjatë zgjedhjeve lokale të vitit të kaluar:⁶

1. Për sa i përket *transparencës fiskale*, duhet cekur se borxhet e komunës së Tetovës janë kryesisht ndaj personave juridik që kanë kryer shërbime dhe punë infrastrukturore dhe ndërtimore lidhur me realizimin e projekteve që janë në shërbim të mirëqenies së qytetarëve, kurse gjithashtu një pjesë e borxhit të komunës është krijuar edhe nga vendimet e këshillit për shpërndarjen e ndihmave financiare.

⁶ <http://tetovo.gov.mk/getart.aspx?aid=2442&lan=1>

Gjithashtu vlen të theksohet se pjesa më e madhe e borxheve janë të trashëguara, por njëkohësisht realizimi i projekteve ka imponuar krijimin e borxheve të reja, ku administrate komunale është kujdesur që të bjë një menaxhim optimal mes servisimit të borxheve të vjetra si dhe realizimit të projekteve të reja infrastrukturore.

Me vendimin e Qeverisë së Republikës së Maqedonisë për mbulimin e 51% të borxheve të pashlyera, Komuna e Tetovës, pas mbarimit të shpalljes publike, është në fazën e mbledhjes dhe shqyrtimit të kërkesave për paraqitjen e borxheve nga ana e personave fizik dhe juridik.

2. Lidhur me *pastrimin dhe larjen e rrugëve të qytetit*, ju informojmë se me mirëmbajtje të pastërtisë publike nga ana e NPK Tetova, nënkuptohet

1. Pastrimi (larja dhe fshirrja) e sipërfaqeve publike dhe hapsirat e hapura të objekteve publike

2. Pastrimi i borës në kushtet dimërore

3. Pastrimi i sipërfaqeve të gjelbra publike

3. Larja e sipërfaqeve publike fillohet të realizohet pas mbarimit të temperaturave të ulta, gjegjësisht nga 1 Prill gjatë vitit dhe mbaron me fillimin e temperaturave dimërore, gjegjësisht 1 Nëntor gjatë vitit.

4. Rreth funksionimit të *inspektoratit komunal ekologjik*, ju njoftojmë për masat e ndërmarra nga ana e inspektorëve të autorizuar për mjedis jetësor për periudhën e tremujorit të fundit kur pritej rritja e ndotjes së ajrit në Komunën e Tetovës. Më saktësisht në pajtim me planin vjetor janë realizuar kontrollat e rregullta në TEAL Tetovë e cila posedon B-NIKN dhe në SENTIS-AG e cila posedon B-NIKN. Në muajin nëntor janë realizuar mbikëqyrjet e jashttradhës të subjektet e njejta të cilët janë detyruar që të përsërisin matjet dhe analizat e emitimit të materjeve të dëmshme që emitohen në mjedisin jetësor si dhe matjet e grimcave të suspenduara me madhësi prej 10 mikrometra në ajrin ambiental. Janë realizuar 21 kontrollat në subjektet që kryejnë veprimtari bukëpjekës me theks të veçantë te ata që si reagens përdorin dru për ngrohje. U kontrolluan 26 subjekte që kryejnë veprimtari prodhimi të mobiljeve si dhe subjektet që prodhojnë PVC dhe dyer dhe dritare të aluminit.

5. Lidhur me pikën e 5-të, duam të cekim se komuna e Tetovës edhe këtë vit ka dërguar deri te Qeveria e RM dhe Ministria e Mbrojtjes kërkesë për rishqyrtimin e çështjes dhe sjelljes së vendimit për dhënien e Kazermës së qytetit komunës së Tetovës.

Transparenca e Komunës së Tetovës:

Në nenin 8 të VQL p është përcaktuar se komuna është e obliguar qytetarëve t’iu mundësojë qasje në informatat themelore për shërbimet që ua siguron, në mënyrë dhe sipas kushteve të përcaktuara me statutin.

Mirpo transparenca nuk do të thotë vetëm përmbushja e obligimeve minimale që i përcakton ligji. Informacioni jo vetëm që duhet të jetë lehtësisht dhe direkt i qasshëm nga të gjithë ata që ndikohen nga vendimet dhe zbatimi i tyre, por vendimet që mirren duhet të kenë informata përcjellëse në mënyrë që çdo qytetarë të kuptoj se çfarë vendimi është marrë. Në tabelën e mëposhtme shohim disa nga mjetet e informimit që përdor komuna e Tetovës për qytetarët e saj ;

KOMUNA E TETOVËS	Facebook	Gazetë Lokale	Instagram	ëebSite	Tëitter	Blog
	PO	PO	JO	PO	JO	JO

Nga tabela e mësipërme shohim se Komuna e Tetovës ka transparenc duke informuar qytetarët nëpërmjet Facebook, Gazetës Lokale dhe ËebSite-it. Ndërsa nuk ka faqen e tij zyrtare nëpërmjet këtyre rrjeteve sociale: Instagram , Tëitter dhe Blog.

2. Përcaktimet kushtetuese për VQL në RMV

Vetëqeverisja lokale e Republikës së Maqedonisë është materie kushtetuese. Ajo është vlerë themelore e rregullimit kushtetues. Në pjesën e pestë të Kushtetutës me titullin “ Vetëqeverisja lokale “, parimisht është e vërtetuar pozita e saj kushtetuese në sistemin politik të Republikën e Maqedonisë.

3. VETADMINISTRIMI LOKAL

Në nenin 114 dhe 115 të thuhet se njësitë e vetadministrimit lokal janë komunat, ku qytetarëve u garantet e drejta e vetadministrimit lokal. Financimi i komunave bëhet nga burimet vetjake të të hyrave sipas përcaktimit me ligj por gjithashtu edhe me mjete nga Republika. Qytetarët në mënyrë të drejtpërdrejt dhe nëpërmjet përfaqësuesëve marjnë pjesë në vendimarrje për çështjet me rëndësi lokale por vecanërisht marrin pjesë në fushat e urbanizimit, veprimtarive komunale, kulturës, sportit, mbrojtjes sociale dhe të fëmijëve dhe në të gjitha fushat e tjera të cilat janë të përcaktuara me ligj.

3.1 Përfaqësuesit në Komunën e Tetovës

3.3.1 Kryetari i Komunës

Kryetari i komunës zgjidhet cdo të katërtin vit, me votim nga ana e popullit në zgjedhje të përgjithshme, të drejtëpërdrejta dhe të lira lokale me votim të fshehtë në pajtim me ligjin me të cilin rregullohen zgjedhjet lokale. Kryetari i komunës funksionin e tij e ushtron profesionalisht.

Kompetencat e kryetarit të komunës janë:

- 1.Përfaqëson dhe prezanton komunën
- 2.Kontrollon ligjshmërinë e vendimeve të këshillit të këshillit të komunës
- 3.Publikon vendimet në gazetën zyrtare të komunës
- 4.Siguron zbatimet e vendimeve të këshillit
- 5.Siguron kryerjen e punëve që i janë deleguar komunës
- 6.I propozon këshillit të komunës projekt vendime në funksion të kompetencave të përcaktuara me ligje
- 7.Propozon buxhetin dhe llogarinë vjetore të komunës
- 8.Zbaton buxhetin e komunës
- 9.Emëron me konkurs drejtorët e ndërmarrjeve të themeluar nga komuna
- 10.Informon këshillin për zbatimin e obligimeve të tij
- 11.I propozon këshillit organizimin e administratës së komunës (organigramën)
- 12.Drejton administratën e komunës
- 13.Vendos për punësim, të drejta dhe obligime dhe përgjegjësinë e të punsuarve sipas përcaktimit të ligjit.

3.3.2 Këshilli i Komunës

Këshilli është organ përfaqësues i qytetarëve i cili vendos në suaza të kompetencave të komunës.Kryetari i këshillit zgjedhet nga përbërja e anëtarëve të këshillit, me mandat katërvjeçar. Për kryetar të këshillit zgjedhet kandidati i cili ka fituar shumicën e votave nga numri i përgjithshëm i anëtarëve të këshillit.

Këshilli i komunës është përgjegjës për të:

Sjell statutin e komunës dhe dispozita të tjera'

*Sjell buxhetin dhe llogarinë vjetore të komunës;

*Përcakton shumën e burimeve personale të të ardhurave të financimit të komunës,në suaza të përcaktura me ligj ;

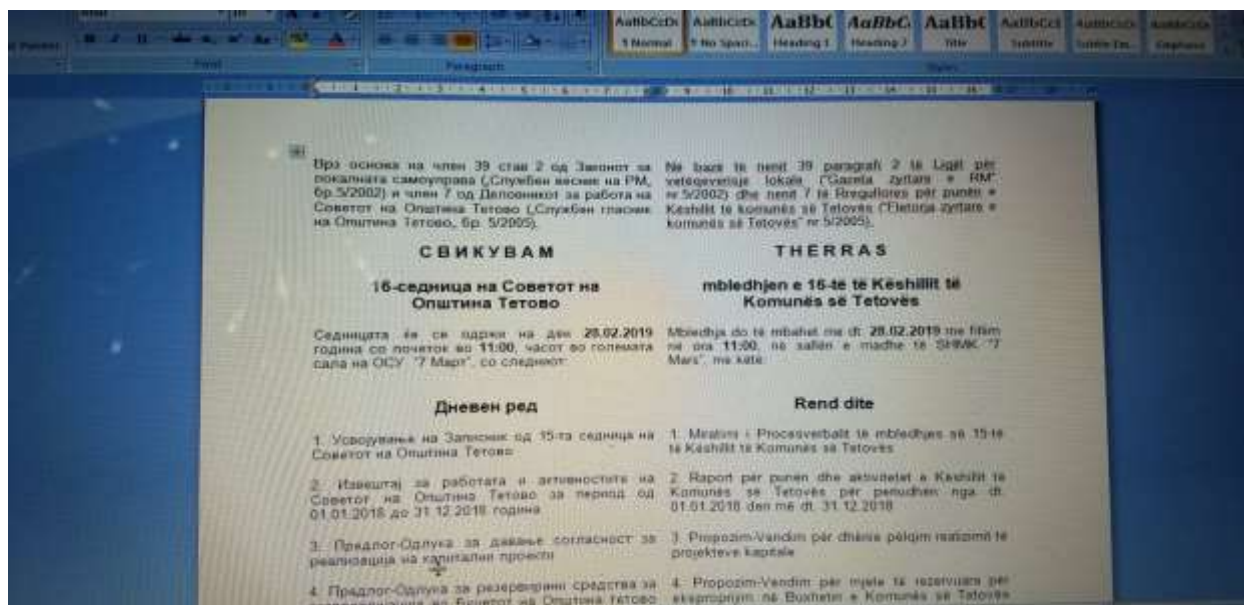
- *Themelon veprimari publike në suaza të kompetencave të komunës dhe bënë mbikqyrje mbi punën e tyre;
- *Emëron anëtar të këshillave drejtues të veprimtarive publike të cilat i themelon;
- *Sjell programe për punë dhe plane financiare për financim të veprimtarive publike që i ka themeluar komuna;
- *I miraton raportet për realizimin e buxhetit dhe llogarive vjetore të komunës;
- *Vendos për dhënien e lejeve për kryerje të veprimtarisë së interesit publik me rëndësi lokale në përputhje me ligjin;
- *I miraton raportet për punën e veprimtarive publike që i ka themeluar komuna;
- *Vendos për mënyrën e disponimit më pronën e komunës;
- *Vendos mbi mënyrën e kryerjes së kontrollit financiar të buxhetit të komunës në përputhje me ligjin;
- *Zgjedh personin që udhëheq më njësin rajonale të ministris për punë të brendshme në komunë, në përputhje me ligjin;
- *Shqyrton dhe miraton raportin vjetor për sigurin publike në territorin e komunës, të cilin e dorëzon deri te ministri i punëve të brendshme dhe avokati i popullor;
- *Mund t'i jep rekomandime personit udhëheqës të njësis rajonale të ministris për punë të brendshme nga fusha e sigurisë publike dhe sigurisë në komunikacion dhe
- * Kryen edhe punë të tjera të përcaktuara me ligj .

Në këshillin Komunal të Tetovës janë këto komisionet e këshillit:

- 1.Komisioni për çështje mandatore , zgjedhje dhe emërim-**
- 2.Komisioni Stautor -Juridik -**
- 3.Komisioni për finansa dhe buxhet**
- 4.Komisioni për urbanizëm dhe mbrojtje të mjedisit jetësor**
- 5.Komisioni për veprimtari komunale (Botore)**
- 6.Komisioni për mundësi të njëjta mes grave dhe burrave**
- 7.Komisioni për dhurata dhe mirënjohje**

8.Komisioni për veprimtari publike**9.Komisioni për vlerësimin e dëmeve nga fatkeqësitë elementare****10.Komisioni për marrëdhënie mesë bashkësive****11.Komisioni për riorganizimin e ndërmarrjes publike komunale ekzistuese Tetovë - Tetova****12.Këshilli për mbrojtjen e konsumatorëve****13.Këshilli Komunal për siguri në komunikacion****14.Këshilli drejtues të qendrës për punë sociale.****Njoftimi nga kryetari i këshillit për mbajtjen e mbledhjeve**

Pjesa formale për njoftimin e mbajtes së seancave të këshillit është kështu:

Kryetari i këshillitbën thirrje per mbledhjen e radhës , në foton e mësiprme thërret për mbledhjen e 16-të Këshillit të Komunës së Tetovës , ku shënon datën,muajn dhe vitin ,cakton gjithashtu orën si dhe vendin se ku do të mbahet mbledhja.

Në vazhdim të thirrjes e cakton rendin ditor se për çfarë do të bisedohet, propozohet, diksutohet apo raportohet. Caktohen disa pika, por në mbledhjen e marrë më lartë janë caktuar 15 pika për të cilën është mbajtur kjo seancë të cilat janë:Miratimi i procesverbalit të mbledhjes së 15-të të Këshillit të Komunës së Tetovës, Raport për punën dhe aktivitetet e këshillit të komunës së

Tetovës prej datës 01.01.2018 deri 31.12.2018,propozim -vendim për dhënie pëlqim realizimit të projekteve kapitale dhe pikat e tjera të caktuara .(fusnot) Në fund shënohet:

Këshilli i Komunës së Strugës

Kryetar,

Bekim Memeti.

4. Struktura e administratës se Komunës së Tetovës

Nga tabela e mësipërme¹⁰ shohim se sektorët kryesor janë :

1.Sektor për informim dhe përkrahje të Kryetarit, ku sektorët vartëse të kësaj janë:seksioni për kordinim të aktivitetit të Kryetarit të Komunës,S.për marrëdhënie me opinion informim të qytetarëve dhe teknologji informatike, S. për bashkpunim ndërkombëtar dhe bashkëpunim me OJQ.

2.Sektor për punë normative-juridik e administrative:Seksioni për punë normative-juridike,seksioni për mbrojtje juridike,parashpresa dhe propozime, seksioni për veadministrim vendor mbrojtje dhe shpëtim, seksioni për punë administrative-teknike dhe të përgjithshme.

¹⁰ http://www.tetovo.gov.mk/docs/Oragnogrami_Komunes.pdf

3.Sektori për çështje financiare:seksioni për koordinim buxhetore,seksioni për kontroll buxhetor,seksioni për kontabilitet dhe pagesa,seksioni për administrimin me të hyrat,seksioni për furnizime publike.

4.Sektorët për urbanizëm veprimtari komunale dhe mjedis jetësor:seksioni për planifikim urbanistik dhe ndërtim,seksioni për veprimtari komunale,seksioni për mbrojtje të mjedisit jetësor.

5.Sektori për komunikacion , rrugë dhe tokë ndërtimi:seksioni për komunikacion dhe rrugë , seksioni për tokë ndërtimore.

6. Sektori i veprimtarive publike:seksioni për arsim, seksioni për kulturë dhe sport, seksioni për mbrojtje sociale mbrojtjen e fëmijëve , mbrojtje shëndetësore.

7.Sektori për mbikëqyrje inspektuese:seksioni për inspektimin urbanistik e ndërtimor, seksioni për inspektim komunal ,komunikim ,rrugë dhe mjedis jetësor,seksioni për inspektim tatimor dhe mbikëqyrje tjetër në kompetencë të komunës.

8.Sektori për zhvillim ekonomik lokal zhvillim e promovim të turizmit:seksioni për zhvillim ekonomik lokal, seksioni për zhvillim dhe promovim të turizmit.

5. Të bësh biznës në Tetovë

Një ndër faktorët e rëndësishëm që determinon veprimtarinë afariste është lokacioni i biznesit, duke iu referuar kësaj, Komuna e Tetovës paraqet një ndër lokacionet më atraktive për të bërë biznes.¹⁵

Komunën e Tetovës si destinacion atraktiv për biznes e bëjnë këto attribute:

- Pozita e volitshme gjeografike
- Resurse të mëdha natyrore
- Infrastruktura moderne
- Komunikimi transparent në mes komunës dhe sektorit të biznesit
- Mbështetja dhe përkrahja e bizneseve të reja
- Zhvillimi dhe promovimi i zonës së lirë ekonomike
- Nxitja e partneritetit privat-publik

¹⁵ <http://www.tetovo.gov.mk/getartm.aspx?aid=114&men=3&lan=1&sub=27>

- Promovimi i politikave nxitëse për të motivuar mërgatën Tetovare për të investuar në vendlindje.

Tetova është e pasuruar me biznese të ndryshme qofshin biznese të mëdha, të mesme dhe të vogla. Disa nga bizneset më të njohura janë: Renova ,Ecolog, Bula Trans , Daxerol , Restorant Delfin, Tivoli dhe shumë të tjera.

Por le të ndalemi më gjerë për biznesin e shumë njohur Renova Putz¹¹.

Historia e Renova Putz fillet i ka që nga viti 1992, në fillim si ndërmarrje e vogël tregtare shërbyese dhe më vonë, për një kohë shumë të shkurtër ndërtimin e kapaciteteve të para prodhuese me prodhimet e llaçeve Renofix. Renova me prodhimet e veta ka bërë një revolucion ekonomik. në të cilën ja kanë arritur falë cilësisë dhe besnikërisë me prodhimet e tyre. Renova ka arritur që qytetit të Tetovës i cili numëron mbi 200 000 banorë ti sjellë një fotografi të re dhe shumë të bukur. Renova ka bërë që të shtohet interesi i shumë investitorëve të vendit dhe jashtë tij. Renova fillimin e vet e ka me prodhimet e importuara nga Austria, por kërkesa e tregut vetëm shkante duke u rritur dita ditës deri në lindjen e kapacitetit të parë prodhues të llaçeve të gatshme Renofix.

Vizioni dhe Misioni i Renova Putz-

Ne mbajmë llogari për prodhimet tona dhe kualitetin e prodhimeve tona. Këtë e dëshmojnë edhe certifikatat ISO 9001 – 2000. Ne ofrojmë atë që partnerët tonë e kërkojnë, kujdesimi për objektet u juaja që ato të jenë më të qëndrueshme, më të rehatshme e mbi të gjitha të ndjeni kënaqësi e çlodhje nëpër shtëpitë tuaja të lyera me materialet tona.

Arkitektët dhe inxhinierët tanë hulumtojnë nëpër teren kurse dilerët e prodhimeve tona kërkojnë nga ne atë që kërkon tregu. Filozofia e suksesit të Renovës është që klientëve të ju ofrohet ajo që ata e duan më së tepërmi për shtëpinë gjegjësisht ndërtesën e tyre. Punëtorët e Renovës janë profesionist në fushën e tyre, ato janë shumë të motivuar për punën dhe sukseset e arritura, Renova i shpërblen të gjithë të punësuarit për të arriturat e tyre, në të njëjtën kohë privilegjohen dhe shpërblehen edhe dilerët e partnerët më të suksesshëm.

- 1. Atmosfera e punës, siguria dhe sukcesi është prezent te ne në çdo kohë;
- 2. Shërbime kualitative për të gjithë klientët;

¹¹ <http://www.renova.com.mk/>

- 3. Kujdes i madh në respektimin e afateve të kërkuara nga klientët;
- 4. Kualitet i lartë i prodhimeve;
- 5. Kujdes për ruajtjen e ambientit jetësor;
- 6. Personeli i motivuar për punë dhe suksese;
- 7. Garancion për prodhimet dhe shërbimet Renova;
- 8. Renova është në shërbim të të gjithë juve në çdo kohë.

6. Bashkëpunimi ndërkomunal ,rajonat dhe ndërkombëtar

Komuna e Tetovës bashkëpunon me komunat e qyteteve fqinje, autoritetet lokale në shtetet e rajonit dhe vendet e BE. Komuna e Tetovës bashkëpunon me të gjitha komunat në vend. Ajo është anëtare e Bashkësisë së Njësisive të Vetëqeverisjes Lokale të Maqedonisë të Republikës së Maqedonisë dhe ka bashkëpunim të frytshëm me:

Kryetarja e Bashkisë të Prrenjasit dhe Kryetarja e Bashkisë së Tetovës lidhin një bashkëpunim ndërmjet shqiptarëve.¹² Janë dy njësi vendore, me një kufi ndërshtetëror në mes. Mirpo Komuna e Tetovës ka gjithashtu edhe disa bashkëpunime të tjera të cilat janë:

1. Komuna e Elbasanit

2. Komuna Kepez të Antalisë,

3. Komuna Bajram Pasha të Stambollit

3. Lyzjësë së Francës .¹³

Zyra për marrëdhënie ndërkombëtare që funksionon në kuadër të kabinetit të kryetares së komunës funksionon në drejtim të kyçjes së Tetovës në rrjedhat rajonale dhe ndërkombëtare,

¹² <http://toplajme.online/2018/12/14/marreveshje-bashkepunimi-e-firmosur-nen-sqetullat-e-europes/>

¹³ <http://www.tetovo.gov.mk/menu.aspx?amen=12&lan=1&men=3>

shkëmbimin e përvojave në organizimin dhe administrimin e qyteteve, mbrojtjen e mjedisit jetësor, shkëmbimin kulturor, përmirësimin e infrastrukturës urbane, nxitjen e aktivitetit ekonomik dhe prodhimit .

Aktivitetet kryesore në të cilat do të përqendrohet kjo zyrë janë anëtarësimi i komunës së Tetovës në rrjetet rajonale, ndërkombëtare dhe globale si dhe vendosja e marrëdhënieve të mira, bashkëpunimi dhe realizimi i projekteve të përbashkëta me:

- Qytetet e shteteve fqinje dhe qytetet kryesore në rajon
- Qytetet e shteteve kandidate për anëtarësim në BE
- Qytetet e shteteve anëtare të BE
- Qytetet që gjenden jashtë kontinentit evropian.

Përfundimi

Lidershipi i administratës komunale të Tetovës ka realizuar një përqindje të konsiderushme të kontratës elektorale me banorët e Tetovës mbi udhëheqjen e pushtetit vendor, duke dëshmuar një angazhim dhe përkushtim të bazuar mbi legjislacionin në fuqi dhe jo në pak raste edhe të rekomandimeve ndërkombëtare.

Kompetencat e administratës komunale , këshillit komunal dhe institucioneve të linjës nga pushteti qëndror janë implementuar në praktik duke i ofruar komunitetit tetovar shërbime publike të drejta dhe të mirërealizuar.

Komuna e Tetovës afirmon pushtetin e saj vendor në transparenc me publikun duke shfrytëzuar mjete ,instrumente,të informimit publik si edhe rrjetet sociale zyrtare në administrimin e saj.Mënyra dhe teknika e përfshirjes së qytetarëve në vendimarrjen lokale vlerësohet në nivele të kënaqshme nga ky punim , si për shembull publikimi dhe ftesa e qytetarëve për të reflektuar opinionet e tyre mbi propozimin e planit të përgjithshëm vendor komuna e tetovës(nepërmjet formularit /ankesa).

Rekomandime

1.Ndryshimi i lidërsipit egzistenc të administratës të komunës, edhe pse kryetarja akuale ka dëshmuar profesionalitetin në realizimin e udhëheqjes së saj vendore, kjo është një punë e realizuar në grup me punonjës administrate të kualifikuar të cilët mund të vazhdojn të japin

kontributin e tyre për zhvillimin e mëtejshëm për komunën e Tetovës, edhe në drejtimin e dikujt tjetër- duke shmangur mundësit e vendimeve të njëanshme apo kundravajtjeje më të renda se kaq.

2. Hapja e zyrës për shërbimin dhe bashkëpunimin me komunitetet

Celja e kësaj zyre do të shërbej për mbështetjen ndaj komuniteteve përbërse (Shqiptar ,Maqedonas,Turq) të kësaj komune duke realizuar detyrimet ligjore mbi përfshirjen e tyre në vendimmarrje, por edhe trajtimin e barabart në të gjitha shërbimet që ofron ky institucion.

3.Duke vlersuar maksimalisht transparencën e komunës së Tetovës, sërish mungon gjat rimarrjes së mandatit të dyte qeverisjes vendor, një analize krahasimore ndërmjet tyre, duke evidentuar arritjet sfidat dhe pritshmërit.

Referencat :

1. [1.https://sq.ëikipedia.org/ëiki/Tetova](https://sq.ëikipedia.org/ëiki/Tetova)
2. [2.http://ëëë.aa.mk/ËBStorage/Files/poglavje16_AL.pdf](http://ëëë.aa.mk/ËBStorage/Files/poglavje16_AL.pdf)
3. [3.http://mls.gov.mk/images/laës/Ligji%20i%20veteqeverisjes%20lokale.pdf](http://mls.gov.mk/images/laës/Ligji%20i%20veteqeverisjes%20lokale.pdf)
4. [4.http://tetovo.gov.mk/getart.aspx?aid=2442&lan=1](http://tetovo.gov.mk/getart.aspx?aid=2442&lan=1)
5. [5.https://ëëë.sobranie.mk/content/ustav%20al/ustav%20rsm-al-ok.pdf](https://ëëë.sobranie.mk/content/ustav%20al/ustav%20rsm-al-ok.pdf)
6. [6.http://ëëë.tetova.gov.mk/getartm.aspx?aid=58&men=1&lan=1&sub=137](http://ëëë.tetova.gov.mk/getartm.aspx?aid=58&men=1&lan=1&sub=137)
7. [7.http://ëëë.idividi.com.mk/shqip/maqedoni/966676/index.html](http://ëëë.idividi.com.mk/shqip/maqedoni/966676/index.html)
8. [8.http://ëëë.tetovo.gov.mk/getart.aspx?aid=1729&lan=1](http://ëëë.tetovo.gov.mk/getart.aspx?aid=1729&lan=1)
9. [9.http://ëëë.tetovo.gov.mk/getart.aspx?aid=1399&lan=1](http://ëëë.tetovo.gov.mk/getart.aspx?aid=1399&lan=1)
10. [10.http://clinicalhtetovo.mk/contact](http://clinicalhtetovo.mk/contact)
11. [11.https://vlada.mk/node/16747\](https://vlada.mk/node/16747)
12. [12. http://ëëë.tetovo.gov.mk/menu.aspx?amen=38&lan=1&men=3](http://ëëë.tetovo.gov.mk/menu.aspx?amen=38&lan=1&men=3)
13. [13. http://ëëë.tetovo.gov.mk/menu.aspx?amen=39&lan=1&men=3](http://ëëë.tetovo.gov.mk/menu.aspx?amen=39&lan=1&men=3)
14. [14. http://toplajme.online/2018/12/14/marreveshje-bashkepunimi-e-firmosur-nen-sqetullat-e-europes/](http://toplajme.online/2018/12/14/marreveshje-bashkepunimi-e-firmosur-nen-sqetullat-e-europes/)
15. [15. http://ëëë.renova.com.mk/punesimet](http://ëëë.renova.com.mk/punesimet)
16. [16. http://ëëë.tetovo.gov.mk/getart.aspx?aid=2471&lan=1](http://ëëë.tetovo.gov.mk/getart.aspx?aid=2471&lan=1) rendi ditor

ОДНОСОТ НА СТАРАТА И НОВАТА РЕТОРИКА

Phd. Candidate Robert DAUTI

(robertdauti@outlook.com)

Апстракт

Од времето на античките Грци до денес, реториката се користела ефикасно во дела за пишување и во говори. Платон, Аристотел и Квинтилијан прекрасно ја илустрирале употребата и тактиката на реториката. За да се користи реториката во пишувањето и во говорот, треба јасно да се разбере значењето на реториката и нејзината цел. Реториката вклучува повеќе од тоа што е напишано, туку како е договорено. Други тактики на пишување исто така се користат за да се направи реторика каква што е. Реториката може да се опише како уметност на ефективно, elokвентно и убедливо пишување и одржување на говор. Иако во античките Грци временската реторика требаше да се користи само за да се убеди нешто вистинито или да се побара нешто вистинито, сега таа многу се користи од политичарите. И покрај тоа што целта му е малку променета со текот на годините, нејзината функција остана иста.

Клучни зборови: *реторика,, Платон, антична Грција,, Аристотел, употреба, еволуција, и др.*

Вовед

Историски реториката ја проучувале и аргументирале филозофите, просветителите и човештвото воопшто, сето тоа во обид да се понуди доказ за вистинското значење на зборот. Од сите е прифатено дека реториката е форма на комуникација. Без разлика дали се смета за уметност на употреба на јазик на убедлив начин или станува збор за паметна злоупотреба на зборови за да се добие доверба и да

се убедат, може да се утврди само со перцепција и интерпретација на поединецот на зборовите што ги слушаат.

Дефиницијата за реторика е едноставна како и уметноста на убедување, но она што ја прави реториката ефективна е начинот на нејзина примена. За да се користи реториката во пишувањето и во говорот, треба јасно да се разбере значењето на реториката и нејзината цел. Реториката вклучува повеќе од тоа што е напишано, туку како е договорено. Други тактики на пишување исто така се користат за да се направи реторика каква што е. Реториката може да се опише како уметност на ефективно, elokвентно и убедливо пишување и одржување на говор. Употребата на реторика доживува уште во времето на античкиот грчки јазик. Платон, познат грчки филозоф, сметал дека реториката е корисна и за восхит само ако е израз на вистината. Аристотел, друг грчки филозоф, не се согласува. Тој сметаше дека реториката е насочена кон пронаоѓање на аргументот. Според гледиштето на Аристотел, аргументот требаше да ја бара вистината и да привлече разум, етика и емоции. Иако и двајцата големи филозофи гледаа реторика во два малку различни аспекти, сепак таа се користеше за да се убеди публиката¹.

Според Аристотел, судската реторика е една од трите главни гранки на реториката: говор или пишување што ги разгледува правдата или неправдата за одредено обвинение или обвинение. (Другите две гранки се консултативни и епидеитни.) Исто така познат како форензички, правен или судски дискурс.

Секој што ја чита класичната реторика наскоро открива дека гранката на реторика која доби најголемо внимание беше судската, ораторството на судницата. Парничните спорови на суд во Грција и Рим беа исклучително вообичаено искуство дури и за обичниот слободен граѓанин - обично мажот на главата на домаќинството - и тоа беше редок граѓанин кој не одеше на суд барем половина дузина пати во текот на текот на неговиот возрасен живот. Покрај тоа, од обичниот граѓанин често се очекуваше да служи како свој застапник пред судија или порота. Обичниот граѓанин не поседувал сеопфатно познавање на законот и неговите технички карактеристики што ги поседувал професионалниот адвокат, но во голема мера му било во полза да има општо познавање на стратегиите за одбрана и гонење. Како резултат на тоа, училиштата за реторика

¹ Anthony Pratkanis and Elliot Aronson” In Age of Propaganda: The Everyday Use and Abuse of Persuasion” New York: Freeman, 1992.

процветаа деловно работење во обука на чиновникот да се брани на суд или да го гони соседот на навреда².

Во модерната ера, судскиот дискурс првенствено го користат адвокатите во судењата за кои одлучува судија или порота.

Иако некои работи имаат трајна вредност, сепак секое време си носи нови квалитети кои соодвествуваат на потребите. Така и "Новата реторика" се одликува со експанзија на говорништвото, влијанието на техничките сретства, поголемото инсистирање на занимливости и импровизации, користењето сознанија од областа на психологијата и другите науки, помалку крути, односно пофлексибилни правила и сл.³. Сублимирано, класичната и средновековната реторика се аристократски – по вкусот, рафинираноста и времетраењето, а говорниците најчесто биле велепоседници, т. е. Други работеле на нивниот имот, а тие се занимавале со државнички прашања, политика, говорништво и сл., поточно, имале благородно хоби кое не носело животна заработувачка.

Филозофите имаат долгогодишен проблем со реториката. Вообичаеното гледиште на судирот меѓу нив е добро познато: додека филозофијата е активност кон вистината што се занимава со аргументирани аргументи, реториката е незаинтересирана за вистината и се занимава со убедување. Овој став често му се припишува на Платон, но е многу притискачки. Како што призна и самиот Платон, филозофите мораа да ги презентираат своите идеи на убедлив начин, доколку сакаат да бидат прифатени, и постојат употреби на реторика кои можат повеќе да се продлабочат отколку да ја иритираат нашата посветеност на вистината. Моќта на ефективниот говорник да фати публика е доволна да предизвика сомнеж во демократската политика, но сепак мора да признаеме дека практиката на реторика може да служи за граѓанска цел⁴.

- Односот на старата и новата реторика

Додека современите студенти на практично расудување ретко размислуваат за реторика, судското расудување е модел за модерна практична причина. Типично претпоставуваме

² Edward P.J. Corbett and Robert J. Connors, *Classical Rhetoric for the Modern Student*, 4th ed. Oxford University Press, 1999.

³ Станојевић и Аврамовић, *op. Cit.*, 131.

⁴ Tushar Irani, "Plato on the Value of Philosophy: The Art of Argument in the Gorgias and Phaedrus", 2017.

дека практичното расудување треба да се одвива од правило во случај и дека поентата на практичното расудување е да се оправдаат нашите постапки. За Аристотел, размислувањето е модел од практична причина, бидејќи таму аристотелската комбинација на личното и моралното е вистинска и фундаментална, додека во судската реторика таа комбинација ја создава само говорникот⁵.

Говорникот може да користи различни стратегии за да ја пренесе пораката или да создаде видови на привлечност што најдобро ќе ја придвижат публиката. Тој мора да ја ангажира публиката, привлекувајќи го нивното внимание и одржувајќи го со цел да се открие егзистенцијата како проблем во светот што публиката може да ја промени. Говорникот тогаш, користејќи само дискурс, мора да ги мотивира да ја променат ситуацијата што ја идентификува дискурсот⁶. Ако реторот е навистина ефикасен, тој или таа мора на некој начин да и овозможи или да ја овласти публиката да го преземе бараното дејствие. Реторот мора да го стори сето ова на суптилен начин, така што методот на влијание - употребата на начините на привлечност - не привлекува внимание кон него, туку наместо тоа, овозможува неговиот ефект да се почувствува директно. Така, наменетата публика за дискурс, која е придвижена на акција со нејзините привлечности, веројатно нема да анализира како се убедуваат; тие ќе се чувствуваат убедени, но честопати не се во можност да согледаат, а уште помалку да артикулираат, како се случило тоа убедување⁷.

Забележете како преминот кон психологијата на публиката, реторичарот сега може да каже нешто за тоа како реториката им служи на луѓето на кои таа им работи. Според ова гледиште, вредноста на реториката лежи во можноста за задоволување и зголемување на човечките апетити и импулси. Самиот Платон не верува дека реториката најдобро функционира како форма на ласкање, иако има право кога вели дека вака обично функционира оваа практика. Покрај директно воздивнување по желбите на луѓето, говорникот може да добие поддршка за секоја политика и ставови на најефикасен начин со поддршка на непоколебливите верувања на публиката и давање глас на нивните

⁵ Eugene Carver, "Aristotle's Practical Reason." Rereading Aristotle's Rhetoric, ed. by Alan G. Gross and Arthur E. Walzer. Southern Illinois University Press, 2000).

⁶ Mark Robson "The Sense of Early Modern Writing: Rhetoric, Poetics, Aesthetics", Manchester University Press, July 2007.

⁷ Laura R. Micciche "Doing Emotion: Rhetoric, Writing, Teaching", Boynton/Cook publisher, August 2007.

скриени стравови. Дури и ако станува збор за лажен говор, зајакнувањето на овие верувања и стравови може да ја воодушеви публиката.

Па што е проблемот со ваквите ласкања? Да претпоставиме дека некој политичар одржува ефективен говор што ги задоволува желбите на неговите избирачи. Никој не може да го негира зајакнувањето што го чувствуваме кога нашите чувства се прифатени и потврдени на овој начин. Зошто таквиот говор не треба да се смета за добра реторика? Одговорот на Платон се фокусира на предметот на кој реторичарот сака да влијае: човечката психологија. Неговиот проблем со конвенционалната реторика е дека, присвојувајќи го ласкањето како цел, таа прифаќа целосно осиромашена концепција за човечката мотивација - т.е. дека ние во суштина сме трагачи по задоволство⁸.

- Принципите на новата реторика

Постои врска помеѓу реториката и филозофијата што оди од Платон до Цицерон, помеѓу реториката и убедувањето што оди од Горгиас до Квинтилијан. Во првата низа, реториката е структура што го олеснува „учењето“ на идејата за она што е праведно; сепак, во втората низа, структурата и фигурите на говорот го заземаат местото на убедлив аргумент заради процедурална цел. Во првата низа, реториката е структура на дискурсот во служба на аргументот; во втората секвенца, реторичката структура е аргумент. Проблемот што се поставува тука е на крајот односот помеѓу мислата и јазикот. Или јазикот е структура на мислата или јазикот е начин на презентирање на мислата.

Во новиот век настануваат системски промени во секој сегмент на општеството, настануваат нови цталежи, се практикува нова политика, следствено, говорништвото се приспособило на новото време. Развојот на демократијата придонел за зголемувањето на бројот на оратори. Демократијата им дава шанса на сите граѓани. На современиот човек, античките говори му делуваат помпезни, накитени, извештачени, долги и здодевни, и обратно, на старите Хелени и Римјани, денешните говори би им биле вулгарни, неубедливи, кратки, без уметичка вредност. Некогаш реториката била забава

⁸ Tushar Irani, "Plato on the Value of Philosophy: The Art of Argument in the Gorgias and Phaedrus", 2017.

за масите, денес, човекот е бомбардиран со безброј информации, од светли моменти до несреќи, што помалку го прави безчувствителен.

Современите средства за комуникација го оформуваат мислењето кај граѓаните, а со тоа влијаат и на говорништвото. Денес човек не мора да има силен глас, тоа го надоместува техниката. Обраќањето преку медиумите наметнува потреба од приспособување на настапот, нешто што порано не било познато. Техниката овозможува нешто што порано било незамисливо во говорништвото, незабележливо читање.

Новата реторика настанала под влијание на новите научни, технолошки и општествени околности. Незамисливо е да се говори, без да се води сметка за медиумите и за масовниот пазар. Медиумите претставуваат најмоќното орудие за влијание над луѓето. Тие овозможиле нешто што претходно не било познато како цел во реториката, а тоа е наметнување мисла и став преку т.н. "перење мозок". Индустријализацијата поттикнала масовно производство, со главен предизвик не како да се произведе, туку како масовно да се продаде. Поаѓајќи од таа цел, тимови на експерти се занимаваат со рекламирање и психологијата на потрошувачите, додека, пак, во политиката се појавува масовна психологија кон гласачите. Со масовната психологија, научно се открива патот како да се влијае на луѓето поединечно или групно.

Кои се принципите на новата реторика? Пред сè, денес говорите се пократки. Во современиот живот, луѓето немаат време да следат долги говори. Ако кај класичната реторика беа важни етиката, патетиката и разумот, кај современата реторика важни се делувањето на моралот и чувствата, а многу помалку е важно логичкото аргументирање. Денес многу помалку се влијае на емоциите, а многу повеќе на разумот. Улогата на личноста на говорникот е многу малку изразена. Говорништвото не е саморекламирање, туку соопшување некои идеи, помалку е драматично отколку некогаш⁹.

Заклучок

Аристотел ја препозна вредноста на реториката и начинот на кој таа може да биде насочена кон одредена публика. Тој тоа го сфати како форма на зборување пред публика составена од обични граѓани и идејата дека ја користи заедничката идеја или верување споделени од говорникот и публиката (ентимема). Тој веруваше дека

⁹ Станојевић, и Аврамовић, С. *Ars Rhetorica, вештина беседништва*. Београд, ЈП Службени лист СРЈ, 2002. стр. 136.

реториката е техно и ја идентификуваше потребата да се разберат карактеристиките на човечките емоции и елементите на аргументот за да се зборува со авторитет за која било дадена тема. Тој ги идентификуваше интегритетот и веројатноста на говорникот како клучна состојка¹⁰.

Дали е можна реторика од ваков вид во јавниот живот денес? Ние сме склони да веруваме дека целта на реториката е само убедување или верување и дека таквата цел е несоодветна за промовирање на независна мисла кај публиката. Сепак, ова е погрешно. Агилниот реторичар можеби треба да воспостави рамнотежа помеѓу овие две цели, но тие не се некомпатибилни. Ризикот што секогаш треба да се избегнува е вид на реторика што содржи убедлив авторитет на сметка на независното размислување на публиката. Имало говори во модерната ера што толку длабоко ги трогнале слушателите, задржувајќи го основното почитување на суверенитетот на човечката душа.

Ако е така, можеме да видиме зошто тврдењето дека реториката служи како нејасна замена за разумот и аргументот е многу поедноставено. Добрата реторика ја извршува и работата на разумот, иако нешто поразлична од филозофскиот аргумент. Платон станал песимист во однос на реториката на неговите современици во демократска Атина, поради што тој ја основал Академијата како место каде што може да цвета практиката на независна мисла. Сепак, имало моменти во историјата што можат да ни остават надеж - или барем помалку скептицизам кога станува збор за изгледите за добра реторика. Важното прашање за денес е: „Можеме ли да успееме да создадеме политичка реторика која е и високо убедлива и истовремено промовира независно размислување?“ Ова не е реторичко прашање. Ако не успееме, ќе имаме проблеми¹¹.

Конечно, реториката може да придонесе за разбирање за тоа како функционираат генерално дискурзивните привлечности за да се убеди публиката. Тој или таа може дури и да можат да заклучат широки теоретски принципи од ситуираната инстанца на дискурсот што се изучува, имајќи предвид како таа се вклопува во теоретската рамка на дисциплината како целина.

Студијата за реторика, и како ситуирана уметност и како тело на теоретски материјал, е важна. Тоа е критична алатка која ни помага да разбереме како дискурсот го обликува начинот на кој луѓето постапуваат или размислуваат, не само во случај на ситуации на

¹⁰ Laura R. Micciche “Doing Emotion: Rhetoric, Writing, Teaching”, Boynton/Cook publisher, August 2007.

¹¹ Tushar Irani, “Plato on the Value of Philosophy: The Art of Argument in the Gorgias and Phaedrus”, 2017.

реторички дискурс, туку и во многу пошироки термини. Ваквата студија доведува до поцелосно разбирање за тоа како дискурсот, а особено убедливиот дискурс, е во состојба да ја придвижи публиката.

Како човечки суштества, како граѓани, како наставници и научници, ние го користиме јазикот цело време за да ги модифицираме и да влијаеме на настаните во светот околу нас. Подеднакво, другите луѓе користат јазик за да влијаат на нашите мисли и однесување. Важно е за нас, како образовани луѓе, да знаеме што повеќе за тоа како се влијае на ова влијание. Таквото знаење е корисно не само за неговите практични придобивки, туку затоа што формира критична и аналитичка основа за пристап кон многу од задачите со кои секојдневно се соочуваме додека конструираме и одговараме на дискурсот што го обликува нашето искуство во светот.

Од времето на античките Грци до денес, реториката се користела ефикасно во дела за пишување и во говори. Платон, Аристотел и Квинтилијан прекрасно ја илустрирале употребата и тактиката на реториката. Иако во античките Грци временската реторика требаше да се користи само за да се убеди нешто вистинито или да се побара нешто вистинито, сега таа многу се користи од политичарите. И покрај тоа што целта му е малку променета со текот на годините, нејзината функција остана иста¹².

Литература

1. Anthony Pratkanis and Elliot Aronson” In *Age of Propaganda: The Everyday Use and Abuse of Persuasion*” New York: Freeman, 1992.
2. Edward P.J. Corbett and Robert J. Connors, *Classical Rhetoric for the Modern Student*, 4th ed. Oxford University Press, 1999.
3. Станојевић и Аврамовић, *op. Cit*, 131.
4. Dontcheva-Navratilova, O. (2016) ‘Cross-cultural variation in the use of hedges and boosters in academic discourse.’ *Prague Journal of English Studies* 5 (1), pg. 163-184.
5. Tushar Irani, “Plato on the Value of Philosophy: The Art of Argument in the *Gorgias* and *Phaedrus*”, 2017.

¹² George A. Kennedy “Classical Rhetoric and Its Christian and Secular Tradition from Ancient to Modern Times” The University of North Carolina Press, February 1999.

6. Eugene Carver, "Aristotle's Practical Reason." Rereading Aristotle's Rhetoric, ed. by Alan G. Gross and Arthur E. Walzer. Southern Illinois University Press, 2000).
7. Mark Robson "The Sense of Early Modern Writing: Rhetoric, Poetics, Aesthetics", Manchester University Press, July 2007.
8. Laura R. Micciche "Doing Emotion: Rhetoric, Writing, Teaching", Boynton/Cook publisher, August 2007.
9. Tushar Irani, "Plato on the Value of Philosophy: The Art of Argument in the Gorgias and Phaedrus", 2017.
10. Станојевић, и Аврамовић, С. Ars Rhetorica, вештина беседништва. Београд, ЈП Службени лист СРЈ, 2002. стр. 136.
11. Laura R. Micciche "Doing Emotion: Rhetoric, Writing, Teaching", Boynton/Cook publisher, August 2007.
12. Allen, James. 2017. "Aristotle on the Disciplines of Argument: Rhetoric, Dialectic, Analytic" In Rhetorica 25: 87–108.
13. Metzger, David. "Pentateuchal Rhetoric and the Voice of the Aaronides." Rhetoric Before and Beyond the Greeks. Ed. Carol Lipson and Roberta Binkley. Albany, NY: SUNY P, 2016, pg. 165-81.
14. George A. Kennedy "Classical Rhetoric and Its Christian and Secular Tradition from Ancient to Modern Times" The University of North Carolina Press, February 1999.

LEGAL AND FINANCIAL ASPECTS OF THE FIGHT AGAINST ORGANIZED CRIME

Phd.cand. Julinda SHEHAJ

(juli.shehaj@hotmail.com)

Tirana Police Directorate

Abstract

Organized crime is a category of transnational, national, or local groupings of highly centralized enterprises run by criminals, who intend to engage in illegal activity, most commonly for monetary profit. Organized crime has taken on an increasingly transnational nature. Organized crime could weaken the economy with illegal activities, national security, and other interests of countries. Organised criminal has specifically which may involve, structure, restricted membership, continuity, violence or the threat of violence, illegal enterprises, legitimate business penetration, corruption. A criminal enterprise as a group of individuals with an identified hierarchy, or comparable structure, engaged in significant criminal activity. These organizations often engage in multiple criminal activities and have extensive supporting networks. For fighting against organized crime it is necessary provides technical assistance and training in constructing legal frameworks and enhancing national enforcement capacity. Organized crime knows no boundaries and has always had an international dimension. Globalization and the technological revolution have made it possible for criminal organizations to expand and to exert even greater influence on an international scale. For this reason, international cooperation is essential in order to combat this phenomenon effectively.

Keywords: *Big data, real case, H1N1, COVID-19.*

1. Reasons for the development of organized crime

Organized crime is a non-ideologically organized structure involving a large number of people in close social interaction, organized on a hierarchical basis, with at least three levels / ranks, in order to secure profit and power through involvement in illegal and legal activities..¹

- Organized crime is a special form of professional crime, which developed in developed countries in the 20th century, and which is increasingly present in transition countries that did not have or did not feel it with such intensity as in recent years (late nineties), and now its presence is noticed in all spheres of social life and poses a dangerous and real threat to the further development of democratic relations.
- The emerging forms and forms of organized crime (special form of professional crime) are not the same in all countries, but they are adapted to the existing social relations and external conditions that enable easier realization of specific criminal activities. This type of organized crime undermines every state installed in the system by compromising the necessary civil servants who facilitate their criminal activity. Thus, organized crime and corruption take on enormous proportions and seriously jeopardize the economic development and legal order of the country.

The list of all crimes committed by organized crime groups would become obsolete quickly as social, political and technological changes result in changing crime opportunities in different locations. The continued existence of organized crime is maintained through the corruption of public officials and the use of intimidation, threats or force to protect their activities.²

¹ Organized Crime Defined, (2021), (пристапено на 19.10.2021), достапно на:<http://www.organized-crime.de>
, OCDEF1

² Organized Crime Defined, (2021), <http://www.organized-crime.de> ,

Figure 1

Source: Transnational organised crime - Department of Conferences, 2021), <http://scm.oas.org>
> pdfs, PPT

The reasons that lead to the emergence and development of organized crime can be:³

- of a legal nature,
- to have a psychological character or
- organized crime is motivated by business.

The law as an influencing factor can have a similar impact on the emergence and development of organized crime, which, if not properly sanctioned illegal activities or inappropriately sanctioned, creates the basis and conditions for criminal operations. The lack of legal cooperation between the governments of individual countries also contributes to the development of organized crime.

³ Sociology Essays - Causes of Organized Crime, (2015),), <https://www.ukessays.com> >

The psychological aspects of the emergence and development of organized crime are reflected in the fact that many individuals involved in organized crime are personally motivated to obtain certain financial means or to acquire certain other positions and benefits in an illegal manner.

The business reasons for the development of organized crime are reflected in the fact that the realization of illegal business activities acquires great wealth and financial power very quickly and the goals of the criminal organization can be easily achieved..

1.1. Legal reasons for the development of organized crime

Organized crime is a topic that not only determines the order of work of the judiciary (nationally and internationally). Organized crime is becoming a major target for those who, in one way or another, want to use it for their own political gain. Various "specialists" in public safety in general and in the fight against organized crime appear who prescribe various solutions to combat the feeling of insecurity and fear that attacks the population and makes them hide from the great force of violence practiced by criminal organizations:⁴

❖ Given the goals that inspire their activities, one can see the existence of two types of criminal organizations:

- those who engage in illegal activities in order to achieve political and / or ideological goals (ideologically organized crime),
- those who, in a manner similar to a normal company, engage in illegal activities in pursuit of profit. (corporate organized crime).

❖ Ideological and corporate criminal organizations are often intertwined with the increasingly "globalized" approach to organized crime, because even when ideological criminal organizations seek to seize territories, divide them, or seize political power, they must raise funds for them. finance their projects. Corporate criminal organizations work like normal companies in order to maximize profits. The difference is that while legitimate companies achieve this goal through legitimate activities, criminal organizations seek their profits through illicit criminal means..

1.2. Psychological aspects of the development of organized crime

In today's high-tech and global society, organized crime is successfully adapted, effectively and illegally possessing and managing significant financial and material resources,

⁴ Criminal organizations and Judiciary Power - SciELO, (2021).<https://www.scielo.br> ›

corrupting many government and municipal officials. An important motivation for participating in organized crime groups is the dependence of an influential person on the group related to the sense of duty, fear of retaliation, desire to gain criminal authority, friendly relations, striving to support a certain group member, spending time together, having fun together, increased risk sensitivity and adrenaline rush. Some of the members of organized crime groups are motivated by seeking self-affirmation, gaining autonomy, proving that they are not worse than others, a strong desire for revenge, previous promises, specific responsibilities of the individual from other influential participants in the group. Individual psychological and behavioral characteristics typical of traditional crime have more intense and hypertrophied manifestations of perpetrators of organized crime:⁵

❖ The differentiation of personal roles in organized crime groups leads to the emphasis on the personal characteristics of their bearers. Despite the peculiarities of their group position, functional roles and responsibilities, the participants in organized criminal groups have common universal personal characteristics, qualities and characteristics that to some extent are typical for all of them.

❖ Psychological protection of individuals from organized crime reflects their philosophy of their prestigious business activities, their significant public role and their presence in the community as respectable citizens. Representatives of organized crime during their criminal activities develop effective strategies for dealing with, transforming their negative emotional and experiences into positive, feelings. Thus, they contribute to the stabilization of self-confidence and the successful unraveling of crime and the motivation of criminal representatives.

1.3. Business reasons for the development of organized crime

Organized crime groups structure their illegal activities around customer requests, for example, for illicit drugs, firearms, or stolen property. Groups find ways to supply those goods and services while moving between the risks posed by law enforcement and legal and illegal competitors (for example, other illicit products and groups). Their ultimate goal is to make a profit from these activities:⁶

⁵ Madzharov, E. A., (2021)., An attempt to summarize the psychological portrait of perpetrators of organized crime, Academy of the Ministry of the Interior, Sofia, Republic of Bulgaria, <https://stumejournals.com> › confsec › 158.full.pdf

⁶ Organized Crime Module 7 Key Issues: Enterprise or Business, (2021), <https://www.unodc.org> › ente.,

❖ According to the organization's perspective, organized crime groups are formed and thrive in the same way that legitimate businesses do: they respond to the needs and demands of suppliers, customers, regulators and competitors. The only difference between organized crime groups and legitimate business is that organized crime deals with illegal products and services, whereas legitimate businesses usually do not.

❖ The organized crime organization model focuses on how economic thinking lies at the heart of the formation and success of organized crime groups, more important than hierarchical or cultural thinking. The model of the organization identifies economic concerns as the primary cause of organized criminal behavior. The groups consist of "individual entrepreneurs and small organizations", but also of massive, centralized organizations that are by nature "competitive" and "monopolistic".

❖ The supply of illegal goods is usually provided by small criminal groups in which the illegal economy operates as the legal one: it includes supply and demand, customer preferences and competition. These factors, rather than relationships based on hierarchical or cultural ties, dictate the work and organization of organized crime groups. The enterprise model sees organized crime groups as the product of illicit market forces, similar to those that cause prosperity or the closure of legitimate businesses in the legal sector of the economy.

2. Financial effects of organized crime

Transnational organized crime groups earn up to \$ 2.2 trillion a year. Counterfeiting is the most lucrative crime valued at between \$ 923 billion and \$ 1.13 trillion. Between two-thirds and three-quarters of these counterfeit goods originate in China. Counterfeit products can pose a real threat to developing countries. Up to 30% of available pharmaceutical products in developing countries can be counterfeited. The profits from counterfeiting far exceeded the money generated by the second and third most valuable crimes: drug trafficking and human trafficking. These more traditional crimes are estimated at \$ 426 billion to \$ 652 billion and \$ 150.2 billion.⁷

Organized crime organizations, in all its forms, achieve very high financial inflows, and thus profits. It should be noted that the largest share in the realized income from criminal activities has counterfeiting, followed by organ trafficking, drug trafficking, with a relatively lower amount of illicit trafficking in human beings, theft and illicit trafficking in oil and other

⁷ NGO: Transnational Organized Crime Groups Make US\$ 2.2., (2021), <https://www.occrp.org> › daily,

criminal activities related to illicit trade (gold, people, light and medium weapons, diamonds and the like).

2.1. The largest criminal organizations in the world by revenue

Revenue from organized crime is very difficult to estimate, as criminals often spend considerable time trying to hide what they are doing. Huge drug trafficking chains as well as car thieves can be classified as organized crime groups, and the cohesiveness of organized crime organizations around the world is very different. Some groups, such as the Japanese Yakuza, are highly organized and hierarchical, with high overall revenues. The top five criminal organizations in the world, ranked according to revenue estimates are:⁸

❖ *Solntsevskaya Bratva* - with revenue: \$ 8.5 billion. It is composed of 10 separate quasi-autonomous "brigades" that act more or less independently of each other. However, the organization pools its resources, and the money is raised by a 12-member council that "meets regularly in different parts of the world, often concealing their meetings. The organization is estimated to have more than 9,000 members, earning revenue from drug trafficking and human trafficking. Russian organized crime is generally heavily involved in the Afghan heroin trade: Russia is estimated to consume about 12% of the world's heroin, while containing only 0.5% of the world's population.

❖ *Yamaguchi Gumi* - with revenue: \$ 6.6 billion is the largest known organization in the world. Yamaguchi Gumi is one of the few organizations collectively referred to as "Yakuza" in Japan, a term that is roughly equivalent to the American use of "mafia." Yamaguchi Gumi earns more from drug trafficking than any other source. The next two main sources of income are gambling and extortion, followed by "dispute resolution". The Yakuza date back hundreds of years and are among the most centralized in the world. While other East Asian gangs, such as the Chinese Triads, a loose conglomeration of criminals linked mainly to family relationships, the Yakuza are linked to "elaborate hierarchies," members must abolish all other allegiances in favor of the Yakuza once they are initiated. Even with the Japanese government cracking down on Yakuza in recent years, this centralized structure has made it easier to attribute a huge amount of revenue.

❖ *Camorra* - with revenue: \$ 4.9 billion is the Italian-American mafia. The Camorra earns its income mainly from sexual exploitation, the firearms trade, drugs, counterfeiting,

⁸ Fortune 5: The Biggest Organized Crime Groups in the World, (2014), <https://finance.yahoo.com/news/fortune-5-biggest-org>.,

gambling, usury and extortion. protection services and as a force for political organization among the poor in Italy.

❖ *Ndrangheta* - with revenue: \$ 4.5 billion is an organization based in the Calabria region of Italy, "Ndrangheta" is the second largest mafia group in the country in terms of revenue. Although involved in many of the same illicit activities as the Camorra, "Ndrangheta" gained its name by building international links with South American cocaine dealers and controlling much of the transatlantic drug market that supplies Europe. She also works in the United States and helps support the Gambino and Bonano criminal families in New York.

❖ Sinaloa Cartel - organizations that have terrorized the Mexican population by serving as an intermediary between South American illicit drug producers and the extinct US market. The White House Drug Control Office estimates that Americans spend \$ 100 billion on illicit drugs each year, and RAND says about \$ 6.5 billion of that goes to Mexican cartels. The Sinola cartel has about 60% of the US drug market.

2.2. *The most lucrative organized crime activities in the world*

Organized crime is big business, worth about \$ 2.1 trillion a year, which is equivalent to 3.5% of the world's gross domestic product or the equivalent of about 7% of world exports of goods. The illicit drug trade is one of the most lucrative forms of illicit activity, accounting for about half of all transnational organized crime proceeds. However, a lot of money is also made by less high-profile enterprises, such as the smuggling of natural resources such as wood, oil and gold, and other precious metals.:⁹

❖ *Drugs* - The drug trade is the most lucrative form of business for criminals, with an estimated annual value of \$ 320 billion. The UNODC notes that approximately half of organized crime revenue comes from illicit drug revenues, which is equivalent to between 0.6% and 0.9% of global GDP. Cocaine and heroin are the largest illicit drug trafficking, worth between \$ 85 billion and \$ 68 billion. Europol, the European Union's law enforcement agency, says about a third of all criminal gangs in the region are involved in drug trafficking, and cannabis is becoming increasingly popular due to its low risks and high profits.

❖ *Trafficking in human beings* - Sexual exploitation is the most common driver of human trafficking, which UNODC calls "one of the most shameful crimes in the world". of about \$ 32 billion. Victims of human trafficking have been found in at least 137 countries.

⁹ Barnato, K., Schlotterbeck, B., (2013), Organized crime: World's most lucrative criminal activities, ,
доступно на: <https://www.cnn.com> > Orga.

They live under constant threat; their passports are often stolen and they may not know the local language if they have been traded between countries. Globally, one-fifth of victims are children, often used for forced begging or pornography. They may also be favored as workers in certain sectors (because of their small hands), such as sewing luxury goods, or they may be enslaved as soldiers in war zones. Human trafficking is an escalating problem in Europe, where there are well-established markets for illegal sex and labor.

❖ *Illegal wildlife trafficking* - Widespread poverty, along with a lucrative overseas market for exotic animal products, has resulted in mass wildlife poaching in Africa and Southeast Asia. The resulting black market is worth \$ 7.8 billion to \$ 10 billion a year. The trade focuses on rhino horns, ivory and tiger parts, and to a lesser extent birds of prey. Central Africa is the main source of ivory. As a result of poaching, only 3,200 tigers remain in the wild, less than 100,000 at the beginning of the 20th century.

❖ *Counterfeit drugs* - Counterfeit drugs pose a potentially deadly threat to consumers, especially those in Southeast Asia and Africa, with billions of units of counterfeit drugs being sold each year. "Treatment with ineffective counterfeit drugs, such as antibiotics, can lead to the emergence of resistant organisms and can have a detrimental effect on a large part of the population." "In extreme cases, counterfeit drugs can even cause death," the World Health Organization warned on its website. Drug counterfeiters have supported increased trade in legitimate pharmaceutical products from Asia to other developing regions. According to the UNODC, the shipment of counterfeit drugs from Asia is about \$ 1.6 billion. From a criminal perspective, the production of counterfeit drugs does not require huge infrastructure or facilities, and the demand is almost endless. Drugs are also high value products in terms of their cost of production, especially when using cheap substitutes. Almost one third of fake drugs do not contain active ingredients, one fifth have the wrong amount of active ingredients, and another fifth contain completely wrong ingredients.

❖ *Immigrant Smuggling* - Illegal immigration is concentrated in two main directions: one from Latin America to North America and the other from East, North and West Africa to Europe. UNODC estimates the former generates \$ 6.6 billion in criminals each year, while the latter is worth \$ 150 million. About 3 million people are smuggled from Latin America each year, and 55,000 from Africa. Transportation techniques can be very risky, including secretly entering refrigerated vehicles or hiding in plastic bags sealed with tape. Attempts to cross the oceans or "blue borders" are particularly dangerous and have resulted in many deaths. According to the UNODC, migrants can be offered a "smuggling package", and the treatment

they receive corresponds to the price they pay smugglers. Immigrants risk being abandoned by smugglers if the situation becomes too dangerous; in some cases, they may also be robbed, raped, beaten or held for ransom. Many criminals run legitimate businesses and engage in migrant smuggling as a lucrative side business. Hospitality providers may take bribes to look the other way, and corrupt officials may be involved.

❖ **Arms Trade** - According to the UNODC, the illicit arms trade generates between \$ 300 billion and \$ 1 billion a year, leaving guns and machine guns in the hands of criminals and gangs. It is difficult to count the victims of these weapons, but in some regions, such as America, there is a strong.

Figure 2

Извор: Transnational organised crime - Department of Conferences, (2021), <http://scm.oas.org> › pdfs, PPT

Conclusion

Organized crime is one of the main threats to human security. It is a threat to national security, but it also hinders a country's social, economic, political and cultural development, and attacks public, financial and security institutions. Effective fight against it requires national and global strategy and action. This implies maximum engagement of the entities for fight against organized crime at the level of not every country as well as of the international community, at the same time and concretely.

Organized crime organizations are flexible, innovative, and resilient. They operate as networks of organizations that are profitably oriented, constantly seeking new opportunities, and operating across states and beyond. Organized crime networks are sensitive to the tactics implemented by the competent institutions, have a high level of knowledge and experience of business practices and demonstrate a high level of resilience to traditional interventions and reactions of bodies and institutions to organized crime.

Successful fight against organized crime requires taking action to prevent crime and anticipate its future actions, providing and protecting sensitive information and cooperating with other actors in the fight against organized crime worldwide. The methods of work should be aimed at building strategic relations of cooperation and developing international awareness in the fight against crime.

References

1. Barnato, K., Schlotterbeck, B., (2013), Organized crime: World's most lucrative criminal activities, , доступно на: <https://www.cnbc.com> › Orga.
2. Criminal organizations and Judiciary Power - SciELO, (2021) <https://www.scielo.br> ›
3. Fortune 5: The Biggest Organized Crime Groups in the World, (2014), <https://finance.yahoo.com> › news › fortune-5-biggest-org.,
4. Madzharov, E. A., (2021)., An attempt to summarize the psychological portrait of perpetrators of organized crime, Academy of the Ministry of the Interior, Sofia, Republic of Bulgaria, <https://stumejournals.com> › confsec › 158.full.pdf
5. NGO: Transnational Organized Crime Groups Make US\$ 2.2., (2021), <https://www.occrp.org> › daily,
6. Organized Crime Defined, (2021), <http://www.organized-crime.de> › OCDEF1

7. Organized Crime Module 7 Key Issues: Enterprise or Business, (2021), <https://www.unodc.org> › ente.,
8. Sociology Essays - Causes of Organized Crime, (2015), <https://www.ukessays.com> ›
9. Transnational organised crime - Department of Conferences, 2021), <http://scm.oas.org> › pdfs, PPT

MASAT PREVENTIVE PËR PARANDALIMIN I PASTRIMIT TË PARAVE NËPËRMJET MONEDHAVE DIXHITALE (aspekte krahasuese mes Republikës së Maqedonisë të Veriut dhe Republikës të Shqipërisë)

Doc.Dr.Senada LAÇKA

(s.lacka@eust.edu.mk)

International University of Struga

MSc. Abidin TRENA

(a.trena@eust.edu.mk)

International University of Struga

Abstrakt

Kriptoalutat kanë potencialin të konkurrojnë, sfidojnë ose transformojnë shumë nga produktet dhe shërbimet ekzistuese në industrinë financiare, si edhe të ngrejnë sfida të reja për autoritetet rregullatore. Në thelb, kriptoalutat konsiderohen një lloj specifik mjeteve jomateriale, bazuar në teknologji të caktuara, e cila nuk lëshohet, as vlera e saj nuk garantohej nga banka qendrore, ato nuk janë para dhe furnizimi i këtyre mjeteve nuk varet nga nevojat e ekonomisë ose sistemit monetar. Kriptoalutat nuk kanë një pamje specifike në ndonjë formë fizike, duke përfshirë kartëmonedhat ose monedhat.

Pastrimi i parave është një fenomen ndërkombëtar që është përhapur shumë dhe është rritur në mënyrë të vazhdueshme në vitet e fundit. Është një proces me të cilin kriminelët japin një burim në dukje të ligjshëm të të ardhurave nga krimi. Sfida e fundit e shteteve në mbarë

botën është forma dixhitale private e parasë, monedhat dixhitale, si monedha pa garancion nga asnjë shtet sovran ose institucion ndërkombëtar. Kjo infrastrukturë dixhitale ka zgjuar interesin e autoriteteve monetare si forma e re e kryerjes të pagesave që në vitin 2009 jo vetëm për faktin se do të vështirësonte hartimin dhe zbatimin e politikave ekonomike por llogaritet si një formë e re e larjes të parave si një premisë e rrezikshme për sistemet juridike mbarëbotërore.

Fjalë Kyçe : *Krimi i organizuar, pastrimi i parave, monedhat dixhitale.*

Hyrje

Monedha dixhitale, paraja elektronike ose kriptoalutat është një lloj monedhe në dispozicion në formë dixhitale e cila paraqet prona të ngjajshme me monedhat tradicionale fizike por përparësia e saj qëndron në faktin se mundëson transaksione të shpejta, të menjëhershme dhe transferim të pronësisë pa asnjë lloj kufizimi. Monedha dixhitale është një bilanc i parave të regjistruara në mënyrë elektronike në një kartë me vlera të ruajtura ose pajisje të tjera. Paraja elektronike është gjithashtu një kërkesë për një bankë private ose institucion tjetër financiar siç janë depozitat bankare. Paraja dixhitale ose mund të centralizohet, ku ekziston një pikë qendrore e kontrollit mbi ofertën e parasë, ose të funksionojë si e decentralizuar, ku kontrolli mbi ofertën e parasë mund të vijë nga burime të ndryshme.

Të ardhurat nga krimi, të cilat janë kryesisht në formën e parave të gatshme, duhet të "*pastrohen*" në mënyrë që të përdoren përsëri nga kriminelët. Pastrimi i parave përfshin një sërë operacionesh financiare (depozita, tërheqje, transferime) që përfundimisht rezultojnë në para të pista nga krimi duke u bërë para e pastër që mund të përdoret për aktivitete të ligjshme të biznesit. Në fakt, paratë e pista "*të pastruara*" "*riciklohen*" përmes bizneseve të ligjshme, dhe prej andej ato hyjnë në tregun e ligjshëm dhe përhapen në të gjithë ekonominë. Krimi i organizuar tani njihet si një "*kërcënim parësor*" për sigurinë kombëtare dhe ndërkombëtare.

Pastrimi i parave është një proces i shndërrimit të të ardhurave nga veprimtaritë e paligjshme në fonde që vijnë nga burime të dukshme ligjore pa zbuluar burimin, natyrën dhe pronësinë e tyre të vërtetë. Pastrimi i parave dhe financimi i terrorizmit njihen si një kërcënim global, me pasoja negative si për ekonominë ashtu edhe për demokracinë. Prandaj, nevojitet një sistem për të gjurmuar paratë në mënyrë që të zbulojë dhe parandalojë në mënyrë efektive këtë lloj krimi të organizuar. Ndërtimi i një sistemi efikas do të thotë përmirësim dhe zhvillim i vazhdueshëm i kapaciteteve të të gjitha institucioneve të përfshira në sistem.

Një formë e re e pastrimit të parave që trajtohet në mënyra të ndryshme në shtete të ndryshme, konsiderohet përdorimi i monedhave dixhitale për qëllime kriminale. Në këtë studim, termat “*kriptomonedha*”, “*monedha dixhitale*” dhe “*monedha virtuale*” do të përdoren si përkufizime me kuptim të njëjtë, sinonime të njëra-tjetrës.

Si shembull është marrë monedha dixhitale *Bitcoin*, si më e përhapura ndër shumë llojë kriptomonedhash dhe për të cilën gjenden më lehtësisht vlerësimi dhe studimet mbi të. Autori anonim Satoshi Nakamoto, publikoi dokumentimin e protokollit elektronik të *Bitcoin* dhe krijoi kriptomonedhën e parë Bitcoin, prej 50 njësisish, më 3 janar 2009¹. Paraja elektronike nuk është një risi për literaturën ekonomike. Ndonëse fillimisht interesi publik për *Bitcoin* ishte i ulët, numri i transaksioneve elektronike të kryera në monedhën dixhitale *Bitcoin* u rrit me ritëm shumë të shpejtë. Përhapja e përdorimit të monedhës Bitcoin ka qenë në përmasa të paneglizhueshme për industrinë financiare, publikun dhe autoritetet kombëtare dhe ndërkombëtare. Në fund të vitit 2011, numri i transfertave të konfirmuara nuk ishte më tepër se 5-6 mijë transaksione në ditë. Në periudhën 2017-2018, numri i transfertave të kryera nëpërmjet Bitcoin është luhatur në 200-400 mijë transaksione në ditë. Gjatë të njëjtës periudhë, vlera e këtyre transfertave të kryera arriti në rreth 1-4 miliardë USD në ditë. Vlera e të ardhurave që përfitojnë agjentët privatë, të cilët mirëmbajnë infrastrukturën e *Bitcoin*, nga kryerja e këtyre transfertave arrin në rreth 20-40 milionë USD në ditë². Ky numër transfertash ka nxitur aktorë të tjerë të propozojnë monedha të tjera dixhitale që funksionojnë mbi një infrastrukturë të ngjashme. numri i monedhave virtuale që operojnë në rrjetet kompjuterike të decentralizuara shkon në mbi 1000 monedha.

Një Studim i kryer nga disa studiues Universitetit të Teknologjisë Sydney, zbuloi se 44 % e transaksioneve bitcoin dhe 25% e të gjithë përdoruesve ishin të lidhur me aktivitete të paligjshme. Gjetjet e tyre nga prilli i vitit 2017, pjesa më e fundit e mostrës së hulumtimit, erdhën në konkluzion se rreth 24 milionë pjesëmarrës të tregut të bitcoin përdorin kriptovalutën kryesisht “*për qëllime ilegale*”.

1. Aktet juridike ndërkombëtare për bashkëpunim në luftën dhe parandalimin e pastrimit të parave

¹ Nakamoto, 2008

² *blockchain.info*.

Komuniteti ndërkombëtar i është drejtuar emërimit të masave, mjeteve dhe procedurave adekuate në vendet individuale, me qëllim parandalimin dhe shtypjen e veprimeve kriminale të paautorizuara.

Janë miratuar disa akte ligjore ndërkombëtare të cilat saktësisht specifikojnë aktivitetet e paligjshme, dhe format individuale të pastrimit të parave, si dhe masat e veprimit të ligjvënësve kombëtar në drejtim të shtypjes së këtij fenomeni. Në ligjin evropian, pastrimi i parave merr statusin e një krimi të pavarur, por ky krim është ende i njohur për një numër të ligjvënësve nacionalë penal.

Duke parë rrezikun real të krimit të organizuar me karakter ndërkombëtar që nuk njeh as kufij politikë, shtetërorë dhe ideologjikë midis kombeve, shteteve dhe kontinenteve, bashkësia ndërkombëtare fillon të punojë në zhvillimin dhe konceptimin e strategjisë për luftën e përgjithshme kundër llojeve më të rrezikshme të krimit. Këto janë llojet e mëposhtme, trafikimi i drogës, trafikimi i qenieve njerëzore dhe trafikimi i armëve, dhe të gjitha këto janë të lidhura pazgjidhshmërisht me procesin e pastrimit të parave.

Në këtë kuptim, në vitet e fundit, janë miratuar disa akte juridike ndërkombëtare, të cilat prezantojnë mjete, metoda dhe procedura të reja në këtë luftë. Shembuj janë: Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër Torturës dhe Trajtimit Çnjerëzor ose Degradues ose Ndëshkimit (miratuar në vitin 1988, e njohur si Konventa e Vjenës), Konventa për Pastrimin, Hetimin dhe Konfiskimin e Fitimit të Kriminelëve (miratuar në 1990 në Strasburg), Direktiva për ndalimin e përdorimit të sistemit financiar, e miratuar me qëllim parandalimin e pastrimit të parave (miratuar në 1991) dhe Konventën e Kombeve të Bashkuara kundër Krimit të Organizuar Transnacional (miratuar në 2000, në Palermo).

Aktet ligjore të përmendura ndërkombëtare përfaqësojnë një bazë ligjore për rregullimin e sjelljeve të caktuara kriminale, të cilat kanë të bëjnë me pastrimin e parave në legjislacionin kombëtar penal. Prandaj, është shumë e rëndësishme se si legjislacioni kombëtar rregullon bazën penale-ligjore për procesin e pastrimit të parave.

Një akt tjetër i rëndësishëm në fushën që ne po analizojmë është Konventa për Pastrimin e Parave, Hetimin dhe Zbatimin e Sekuestrimit dhe Konfiskimit të të Ardhurave nga Krimi. Konkretisht, është Konventa Evropiane e miratuar nga Këshilli i Evropës më 8 nëntor 1990 në Strasburg. Kjo Konventë detyron shtetet që e kanë pranuar atë, që në legjislacionin e tyre kombëtar të parashikojnë një krim të veçantë, pastrimin e parave. Shenjat përcaktohen në të

njëjtën mënyrë si Konventa e Vjenës, me ndryshimin se konfiskimi dhe konfiskimi i të gjitha llojeve të fitimit pasuror të fituar përmes aktiviteteve të paligjshme dhe veprimeve të tjera kriminale që ndikojnë në rritjen e fitimit. Neni 6 i kësaj Konvente përcakton saktësisht termin dhe e shënon atë si një vepër penale të pastrimit të parave. Ai konsiston në ndërmarrjen e qëllimshme të një ose më shumë veprimeve - shndërrimi ose transferimi i pasurisë me dijeninë që prona e tillë përbën produkte të veprës penale. Këto veprime kanë për qëllim fshehjen ose zbulimin e rremë të origjinës, ose ndihmën e një personi i cili është i përfshirë në një krim që dëshiron të shmangë pasojat ligjore, duke e ditur që ka fituar një vepër penale.

Bazuar në të drejtën ndërkombëtare, veçanërisht në Konventën Evropiane dhe të Kombeve të Bashkuara kundër Krimit të Organizuar tradicional, shumë vende në legjislacionin e tyre kombëtar kanë parashikuar krimin e pavarur të pastrimit të parave, duke siguruar një lloj të caktuar dhe masa të sanksioneve penale.

2. Analiza e trajtimit të pastrimit të parave në sistemet juridike të disa shteteve evropiane dhe ballkanike

Duke pasur parasysh faktin se Bitcoin nuk është i rregulluar nga institucionet financiare tradicionale, lejohet anonimitet i plotë për përdoruesit e saj. Kjo është dhe arsyeja e shpeshtë për abuzim dhe përdorim të mundshëm të saj për arsye ilegale, për të siguruar mallra dhe shërbime që nuk janë veçanërisht të ligjme. Duke u konsideruar si një fluskë spekulative, e ngjajshme me të luajturit bixhoz, skeptikët mendojnë që në fillimet e saj, kjo monedhë u krijua për arsye ilegale duke pasur parasysh praktikimin e saj nëpërmjet Deep Web³, në të cilin për herë të pare këto monedha janë përdorur për të financuar krimin e organizuar, terrorizëm, vrasje me pagëse dhe forma të tjera të kriminalitetit. Monedhat *Monero* dhe TOR konsiderohen ndër më anonimët dhe gjatë transferit të tyre duhet të jesh shumë i kujdesshëm.

Secili shtet ndërton strategjinë e tij kombëtare, duke respektuar standardet dhe rekomandimet ndërkombëtare. Paralelisht me zgjerimin e të gjitha llojeve të krimit financiar,

³ u referohet pjesëve të Internetit që nuk janë plotësisht të arritshme përmes motorëve standardë të kërkimit si Google, Yahoo dhe Bing. Webi i tillë përfshin faqet që nuk janë të indeksuar, faqet e tarifës për shërbim (FFS), bazat e të dhënave private dhe webin e errët.

legjislacioni modern po ndërtohet dhe zhvillohet, si brenda një ekonomie kombëtare dhe ndërkombëtare në mënyrë që të luftohet në mënyrë më efektive problemi i pastrimit të parave. Se si disa vende ballkanike në komparacion me shtetet evropiane e kanë rregulluar këtë çështje dhe si vendet merren me këtë lloj krimi shpjegohet shkurtimisht më poshtë. Për më tepër, rishikohet trajtimi legjislativ i krimit të pastrimit të parave përmes disa vendeve evropiane dhe ballkanike, domethënë, trajtimi i secilit vend në veçanti.

Globalisht, nuk ka pothuajse asnjë rregullore që rregullon emetimin, investimin dhe tregtimin e kriptovalutave, megjithëse nevoja për rregullim po bëhet gjithnjë e më e dukshme.

Kriptovalutat për sa i përket kualifikimeve zyrtare ndahen kryesisht në dy kategori:

- kriptomjete të llojit të pagesës që kanë karakteristika të ngjashme me bitcoin (BLCA) dhe klasifikohen si mjete jofinanciare dhe investimet në kriptomjete të tilla trajtohen si investime në mjete jo-financiare, jo-materiale, për shkak të të cilave këto transaksione janë aktuale dhe jo financiare.
- kriptomjete që kanë karakteristikat e instrumenteve financiare (stabile monetare) dhe klasifikohen si mjete / investime financiare.

Në shtetet ballkanike, ashtu si në vendet e tjera, çështja e emetimit, investimit dhe tregtimit të kriptovalutave nuk është e rregulluar, me akte ligjore ose nënligjore. Sidoqoftë, kjo nuk do të thotë që puna me kriptovaluta është e paligjshme, por për momentin është e parregulluar.

Për shkak të kompleksitetit dhe anonimitetit të tyre, transaksionet e kriptomonedhave kanë një nivel më të lartë të rrezikut të pastrimit të parave dhe financimit të terrorizmit. Prandaj, bankat janë të detyruara të veprojnë në përputhje me kërkesat përkatëse në lidhje me regjimin e këmbimit valutor, si dhe rregulloret në lidhje me parandalimin e pastrimit të parave dhe financimit të terrorizmit. Përdorimi i dyshimtë i tyre ka ndikuar që Bankat Qëndrore janë të rezervuara sa i përket kriptovalutave duke pasur parasysh faktin se në me të dhënat e fundit të vitit 2020, vjedhjet dhe mashtrimet kanë arritur shumën prej 1.9 miliardë dollarë në total.⁴

⁴ Cybertrace.com

2.1.Republika e Maqedonisë të Veriut

Banka Kombëtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut vazhdimisht i ka theksuar përdoruesve që të ketë kujdes në lidhje me ofertat që vijnë përmes mediave elektronike për blerjen dhe tregtimin e monedhave dixhitale (kripto).

Banka nacionale maqedonase thekson se sipas rregullave aktuale në Republikën e Maqedonisë së Veriut , nuk lejohet investimi nga persona juridikë dhe individë rezidentë në Republikën e Maqedonisë së Veriut në monedha virtuale ose kriptomonedha, ashtu si hapja e llogarive dhe blerja e letrave me vlerë dhe instrumenteve financiare lejohet përveç në përjashtimet e përshkruara. Monedhat dixhitale po fitojnë vrull në të gjithë botën dhe interesi për to po rritet, i nxitur nga rendimentet e larta dhe në rritje, pa një pamje të qartë se çfarë nënkuptojnë saktësisht investimet e kriptovalutave dhe cilat janë rreziqet.

Disa monedha dixhitale kanë elementë të skemave piramidale, të tilla si OneCoin, me disa vende evropiane që lëshojnë paralajmërime ose nisin hetime për investimet e Wankoin.

Banka Kombëtare tregon rreziqet që vijnë nga investime të tilla, sepse aktivi që siguron kthime shumë të larta, zakonisht mbart rreziqe të mëdha humbjesh.

Vlera e kriptovalutave ndryshon kryesisht bazuar në kërkesën për to, kështu që tregu për to është i paqëndrueshëm. Nëse popullariteti i kriptovalutës bie, vlera e saj do të ulet në përputhje me rrethanat. Ka rreziqe të tjera të përfshira në transaksionet që përfshijnë blerjen, ruajtjen dhe shkëmbimin e kriptovalutave. Tregtimi në monedha dixhitale bëhet përmes platformave që shpesh nuk janë të rregulluara dhe rregullat e funksionimit të të cilave janë subjekt i ndryshimeve të shpeshta, dhe madje edhe ndalimi i punës pa njoftim ose shpjegim.

Pjesëmarrësit në transaksionet e monedhave dixhitale shpesh janë anonimë dhe vetë transaksionet nuk mund të gjurmohen, gjë që zakonisht ngre dyshimin se transaksionet mund të kenë lidhje me aktivitete kriminale, pastrim parash, financim të terrorizmit, etj. "Nëse lindin dyshime të tilla, autoritetet kompetente, sipas kompetencave të tyre ligjore, mund të bllokojnë platformën dhe të ngrijnë fondet, të cilat, përveç humbjes financiare, gjithashtu mund të ndikojnë në integritetin e investitorëve", thuhet në deklaratën e Bankës nacionale maqedonase.

Aktualisht, Banka Kombëtare nuk ka autoritetin për të rregulluar krijimin, posedimin ose tregtimin e kriptomonedhave nga agjentët ekonomikë vendas. Ai nuk ka asnjë rol mbikëqyrës

në lidhje me kriptovalutat. Në të njëjtën kohë, Banka Kombëtare aktualisht nuk ka aktivitete për emetimin e monedhës së saj dixhitale.

Banka Kombëtare lëshon Denarin si një monedhë sovrane në Republikën e Maqedonisë të Veriut dhe duke përmbushur vazhdimisht qëllimin e saj themelor - ruajtjen e stabilitetit të çmimeve, drejtpërdrejt mundëson që Denari Maqedonas të posedojë tre karakteristikat e një monedhe sovrane - mjet këmbimi, njësia e llogaritjes dhe kujdestar i vlerave.

Kriptovalutat nuk janë mjet ligjor i pagesës në RMV, dmth nuk lejohet të paguash me kriptovalutat. Sipas rregulloreve ekzistuese, pagesat mund të bëhen në monedhën vendase - denarë. Pagesat pa para në dorë bëhen në denarë përmes një llogarie transaksioni të pjesëmarrësve në operacionet e pagesave në vend.

Pastrimi i parave si pjesë e krimit financiar ekziston edhe në Maqedonisë të Veriut, dhe si burimet kryesore të veprimtarive të paligjshme janë: trafikimi i drogës, trafiku i armëve, trafikimi i qenieve njerëzore, mashtrimet bankare dhe financiare dhe krimet e korrupsionit. Si një lehtësi e veçantë për ndodhjen e këtij lloji të krimit duhet të theksohet përdorimi i madh i parave të gatshme në transaksione, transaksione përmes llogarive jorezidente që kontrollohen shumë pak dhe procesi i privatizimit ku është shumë e lehtë të vendosësh një lidhje me paratë e huaja dhe pastrimi i parave.

Vepra penale "*Pastrimi i parave dhe llojet e tjera të veprës penale*" është e paraparë në Kodin Penal të Republikës së Maqedonisë të Veriut i vitit 2004.

Duke pasur parasysh pozicionin gjeostrategjik të Republikës së Maqedonisë në Ballkan, rolin e korridorit tranzit dhe procesin e tranzicionit në të cilin ndodhet në dhjetë vitet e mëparshme, lirisht mund të themi se janë krijuar kushte për shfaqjen e llojeve të ndryshme të veprimtarive kriminale. Për këtë arsye Republika e Maqedonisë të Veriut, për të forcuar kapacitetet për luftë kundër pastrimit të parave dhe për të harmonizuar legjislacionin dhe praktikën vendase me standardet dhe parimet evropiane, rezultoi në miratimin e Ligjit për Parandalimin e Pastrimit të Parave nga Kuvendi i Republikës të Maqedonisë të Veriut më 29 gusht 2001.

Ligji bazohet në përvojën ndërkombëtare në këtë fushë duke përdorur përvojat e vendeve të tjera (përfshirë Slloveninë dhe Kroacinë), si dhe standardet ndërkombëtare në këtë fushë siç

janë FATF (Task Forca e Veprimit Financiar-Rekomandimet), Konventa e Vjenës dhe Konventa e Strasburgut.

Në bazë të ligjit, themelohet Zyra për Parandalimin e Pastrimit të Parave, si organ brenda Ministrisë së Financave, i cili më vonë me ndryshime në ligjin për parandalimin e pastrimit të parave dhe të ardhurave të tjera të krimit dhe financimit të terrorizmit, me nenin 16, ndryshohet dhe me ditën e hyrjes në fuqi të këtij ligji, Zyra për Parandalimin e Pastrimit të Parave dhe Financimin e Terrorizmit vazhdon të funksionojë si Zyra për Inteligjencën Financiare.⁵

2.2. Republika e Shqipërisë

Sa i përket shitblerjes të Bitcoin në Shqipëri, disa tregues të kësaj monedhe operojnë nëpërmjet faqeve të tregtimit ku numri i transakcioneve është mbi 2000 dhe vlera e përlllogaritur me çmimin aktual të tregtimit në bursat ndërkombëtare kalon shifrën prej 1 milion e 500 mijë euro. Në faqen *Local Bitcoins* ku regjistrohen shitës dhe blerës nga e gjithë bota për kryerjen e transakcioneve të shitblerjes të monedhës dixhitale Bitcoin në monedha tradicionale, sipas hartës, pesë shitës shesin Bitcoin në Republikën e Shqipërisë duke vepruar 4 prej tyre në Tiranë dhe një në qytetin e Gjirokastrës.⁶ Sipas përshkrimit në faqen LocalBitcoin, përdoruesit e regjistruar në të, mund të shesin dhe blejnë Bitcoin në mes veti duke ofruar më shumë se 60 mënyra për të bërë pagesën.

Tregu i paligjshëm i monedhave dixhitale në Shqipëri vlerësohet mbi 2 miliardë euro, si gjysma e buxhetit të shtetit. Kjo mund të konsiderohet një nxitës për të rregulluar transakcionet me monedha dixhitale si një revolucion financiar por dhe një problematikë në aspektin kriminal për shtete të brishta në sistemet e tyre juridike, siç është dhe Shqipëria.

Kontaktet me grupet e investimit në Bitcoin janë shumë të lehta në Shqipëri, nëpërmjet rrjeteve sociale. Personat që merren me administrimin e grupit, japin mundësinë e pagesës kesh ose me blerje direkte online. Sipas sqarimeve nga administratorët, investimet në Bitcoin janë pasive ose aktive. Investitorët pasiv blejnë kriptomonedha me qëllim që ti rishesin në një mundësi të dytë për një çmim më të lartë në tregun ndërkombëtar. Investimi aktiv bëhet me blerjen e një paketë me vlerë prej 599 euro për antarësim. Pas blerjes të paketës, bëhen

⁵ Ligji për ndalimin e pastrimit të parave dhe finansimi i terrorizmit janë siguruar nga faqja www.pravo.org.mk

⁶ Bitcoinremi, DragosWarrior, BtcExMtl, Nar75, Excoins.

përlllogaritjet e tjera për të gjithë transaksionet e kryera duke u kthyer për çdo ditë një shumë e caktuar nga ajo që është investuar fillimisht.

Bitcon Club Albania, në mes të tjerash, ka deklaruar nëpërmjet administratorit të saj, se nuk posedon një licencë për të vepruar në Shqipëri por vetem në Zvicër. Me faktin që ato bashkojnë investitorë të rinj nga Shqipëria fitojnë përqindje dhe pikë si përfitime.

Monedha dixhitale, duke qënë një realitet i pashmangshëm dhe nga aspekti formal, është më se e nevojshme që nga aspekti formal është Banka Qëndrore që duhet të jetë pjesë e strukturave shtetërore që mbikqyrin sistemin e ri monetar sepse çdo monedhë dixhitale do të lidhet me një ose më shumë transaksione bankare.

Në aspektin e rregullatorit të këtij tregu të ri monetar, Shqipëria si shteti i dytë në nivel evropian, pas Maltës, i cili ka miraturar “*Ligjin për Tregjet Financiare të Bazuar në Teknologjisë të rregjistruarve të shpërndarë*” në shtator të vitit 2020 me 89 vota pro por i kthyer një herë pa u dekretuar nga Presidenti Meta me arsyetimin se ky Ligj do të lehtësonte keqpërdorimin dhe do të ndihmonte pastrimin e parave dhe evazionin fiskal.

Paraprakisht, Qeveria shqiptare, në vitin 2019, kishte hapur një konsultim publik lidhur me rregjistrat e shpërndarë në Konferencën e 41 të komisionerve evropian për mbrojtje e të dhënave në Shqipëri.

Ligji siguron rregullimin e infrastrukturës për funksionimin e rregjistruarve të shpërndarë, rregullimin e kushteve të licencimit, rregullimin dhe mbikqyrjen e aktiviteteve operative dhe bursave, tregëtimin e monedhave dixhitale dhe parandalimin e praktikave abusive në treg me gjopa që arrijnë shumën deri në 18 milion lekë. Ligji gjithashtu rregullon monitorimin dhe mbikqyrjen e subjekteve që ushtrojnë aktivitetin e shpërndarjes, tregtimit dhe ruajtjes të monedhave, agjentit, ofruesit të shërbimeve innovative dhe sipërmarrjes të autorizuar të investimeve kolektive.

Institucionet kompetente që do të merren me mirëfunksionimin e këtij tregu do të jenë:

1. Ministria e Financave;
2. Autoriteti i mbikqyrjes financiare;
3. AKSHI-Agjencioni Kombëtar i shoqërisë të Informacionit.

Një numër i konsiderueshëm ekspertësh e konsiderojnë këtë Ligj si të parakohshëm që lë jashtë një sër problematikash dhe lë jashtë institucionin më kompetent për mbikqyrje të këtij tregu, Bankën e Shqipërisë. Sipas një deklaratë, Banka konsideron se nuk është e nevojshme të licencojë asnjë subjekt derisa të njëjtjet janë licencuar nga autoritetet e lartpërmendura.

Banka e Shqipërisë nuk ka licencuar asnjërin nga subjektet financiare për të ushtruar këtë lloj veprimtarie për përdorim të monedhave dixhitale. Meqë asnjëri nga këto shoqëri të përfshira në këtë lloj aktiviteti nuk është i licencuar, do të thotë se ato nuk i nënshtrohen rregullativave dhe mbikqyrjes nga institucionet financiare, me theks të veçantë nga Banka e Shqipërisë. Në kushtet e mungesës të rregullave që do të mbikqyrin dhe dicitlojnë këtë lloj aktiviteti financiar, veprimtaria e tillë konsiderohet se mbart me vete një shkallë të konsiderueshme të rrezikut duke mos i dhënë garanci të plota për mbrojtjen e përdoruesve nga humbjet me probabilitet në investim. Përfshirja në një aktivitet të tillë, mbetet përgjegjësi individuale e çdo individi, thotë ndër të tjera paralajmërimi i Bankës të Shqipërisë. Kuadri rregullator i Bankës të Shqipërisë nuk ka paraparë në asnjë moment ushtrimin e një veprimtarie të tillë në Republikës e Shqipërisë. Ato mbeten në qëndrimin se janë të angazhuar të zbatojnë me rigorozitet funksionin mbikqyrës për çdo subjekt financiar të licencuar duke u mbështetur në legjislacionin përkatës për bankat.

Duke pasur parasysh faktin se Shqipëria po mundohet të paraqitet para BE-së si një shtet i moderuar, avancimi i sforcuar për promovim të një shoqërie të re dhe absorbuese e risive në treg, realisht, arsyeja kryesore e miratimit të një Ligji për monedhat dixhitale mbetet mundësia për të mbyllur lehtësisht transaksionet ilegale me vëllime të mëdha duke bërë njëkohësisht ndërhyrje dhe në Ligjin për pastrimin e parave dhe nëpërmejt miratimin të Ligjit të ri, është futur në përdorim dhe monedha dixhitale si mjet për pastrimin e parave.

Duke pasur një strukturë të posaçme që do lidhet me kontrollimin e pastrimit të parave nëpërmjet mjeteve virtuale, paraqitet një potencial i madh për katastrofa financiare sepse bizneset e vogla, të joshur nga call-center-at që ofrojnë monedhat, mund ti çojnë në investime të gabuara me rrezik të lartë për investitorët. Shteti shqiptar karakterizohet nga një bazë ligjore e dobët, kapacitete teknologjike të kufizuara dhe resurse njerëzore të pamjaftueshme për të mbrojtur konsumtorin në një treg kaq kompleks si ai i shitblerjes të kriptomonedhave. Shtetet duhet të ballafaqohen me kalimin nga një sistem i centralizuar monetar siç praktikohet aktualisht, në një sistem të decentralizuar me një seri guvernatorësh online.

Ekspertët ndajnë mendimin se para miratimit të ligjit në R. e Shqipërisë, duhet të ishte bërë një analizë e mirëfilltë dhe studim tërësor për çështjen në fjalë, studime që do i nënshtroheshin diskutimit publik dhe pastaj të kalohej në miratimin e ligjit si çështje e fundit e rregullimit dhe politikbërjes.

Edhe subjektet që duan të licencohen, ndjehen të pasigurtë dhe të pambrojtur për të investuar dhe licencuar, sepse sipas tyre, Ligji nuk ju garanton një gjë të tillë. Gjithashtu, së shpejti pritet të miratohen dhe akte tjera nënligjore lidhur me rregullimin e kësaj problematike.

Duke marrë për bazë faktin se BE ka hartuar një projekt pilot në vitin 2020 lidhur me risinë e monedhave dixhitale si sfidë e rëndësishme për BE-në, aq më shumë për Shqipërinë apo vende të tjera në zhvillim.

Komisioni evropian së shpejti do duhet të vendosë nëse do të vë në zbatim përdorimin e një monedhe dixhitale euro, si një projekt kompleks i quajtur LIBRA që do të lehtësonte pagat por nga ana tjetër, mund dhe të trondiste bazat e sistemit financiar. Arritja e prej 2.7 miliard përdorues të monedhës dixhitale euro në komparacion me një përdorim shumë më të ulët të monedhave sovraane të shteteve evropiane u perceptua si kërcënim nga rregullatorët. Kina dhe Suedia po punojnë më tej për emetimin e një monedhe dixhitale në të ardhmen.

80 % e Bankave Botërore nuk lejohet të emetojnë monedha dixhitale sipas ligjeve aktuale në fuqi. Sipas FMN-së, krijimi i monedhës dixhitale do të ndikonte në fusha si: taksat, pasuria, kontratat, ligjet, sistemi i pagesave, privatësinë e mbrojtjes të të dhënave parandalimin e pastrimit të parave si dhe financimin e terrorizmit.

Faktorët kombëtar dhe ndërkombëtar, duke përfshirë Autoritetin Bankar Evropian dhe Bankën Qëndrore Evropiane vazhdojnë të punojnë intensivisht duke qënë faktorët më relevantë për të vlerësuar problematikën që kanë lindur si rezultat i përdorimit të monedhave dixhitale duke synuar mbikqyrjen dhe rregullimin e tyre adekuat në të ardhmen.

Në bazë të Ligjit nr.9917, i datës 19.5.2008 me emërtimin “ *Për parandalimin e pastrimit të parave dhe financimit të terrorizmit*”⁷ Republika e Shqipërisë ka për qëllim të parandalojë pastrimin e parave dhe të produkteve që burojnë nga veprat penale, si dhe parandalimin e

⁷ ndryshuar me ligjin nr. 10 391, datë 3.3.2011

financimit të terrorizmit. Subjekte të këtij ligji konsiderohen subjektet bankare, si dhe çdo subjekt tjetër që licencohet apo mbikëqyret nga Banka e Shqipërisë.⁸

Subjektet i paraqesin një raport autoritetit përgjegjës, ku parashetrojnë dyshimet që kanë për rastet kur e dinë apo dyshojnë se po kryhet, është kryer apo tentohet të kryhet pastrimi i produkteve të veprës penale apo financimi i terrorizmit. Raportimi bëhet menjëherë dhe jo më vonë se periudha e përcaktuar në aktet nënligjore në zbatim të këtij ligji. Kur subjekti, të cilit i kërkohet nga klienti të kryejë një transaksion, ka dyshime se transaksioni mund të përfshijë pastrim parash ose financim terrorizmi, ai duhet t'ia raportojë menjëherë çështjen autoritetit përgjegjës dhe të kërkojë udhëzime nëse duhet ta kryejë apo jo transaksionin. Autoriteti përgjegjës është i detyruar të kthejë përgjigje brenda 48 orëve. Subjekteve u kërkohet t'i raportojnë autoritetit përgjegjës, sipas afateve të përcaktuara në aktet nënligjore, në zbatim të këtij ligji, të gjitha transaksionet në para fizike, në një vlerë të barabartë ose më të madhe se 1 500 000 (një milion e pesëqind mijë) lekë ose kundërvlerën në monedha të huaja, të kryera si një transaksion i vetëm ose si transaksione të lidhura me njëra- tjetrën.⁹

Komiteti i Bashkërendimit të Luftës Kundër Pastrimit të Parave është përgjegjës për përcaktimin e drejtimeve të politikës së përgjithshme shtetërore në fushën e parandalimit dhe luftës kundër pastrimit të parave e financimit të terrorizmit. Komiteti drejtohet nga Kryeministri dhe në përbërje ka Ministrin e Financave, Ministrin e Punëve të Jashtme, Ministrin e Mbrojtjes, Ministrin e Brendshëm, Ministrin e Drejtësisë, Prokurorin e Përgjithshëm, Guvernatorin e Bankës së Shqipërisë, Drejtorin e SHISH-it dhe Inspektorin e Përgjithshëm të ILDKP-së.¹⁰

Qartazi Kodi Penal mund të shfrytëzohet për të konfiskuar produktet e pastruara të veprës penale, sepse Neni 36 i Kodit Penal, i cili parashikon kuadrin ligjor për sekuestrimin penal të pasurisë (titulli i këtij Neni është “Konfiskimi i mjeteve të kryerjes së veprës penale dhe produkteve të veprës penale”) është rregull i përgjithshëm që mund të zbatohet për çdo veprim të përcaktuar si kriminal nga ligjet shqiptare (përfshirë pastrimin e parave).

Për çështjet e parandalimit të pastrimit të parave, Shqipëria vlerësohet nga Komiteti [Moneyval](#)¹¹. Ky komitet është një organ i përhershëm monitorues i Këshillit të

⁸ Neni 3 i Ligjit Për parandalimin e pastrimit të parave dhe financimit të terrorizmit, 2008

⁹ Neni 12, po aty

¹⁰ Neni 23, po aty.

¹¹ Committee of Experts on the Evaluation of Anti- Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism, <https://www.coe.int/>

Evropës për të vlerësuar pajtueshmërinë me standardet kryesore ndërkombëtare për të luftuar pastrimin e parave dhe financimin e terrorizmit dhe efektivitetin e zbatimit të tyre. Komiteti harton dhe rekomandime për autoritetet kombëtare në lidhje me përmirësimet e nevojshme. Aktualisht, Shqipëria është në raundin e pestë të vlerësimit nga ky komitet.¹² Informaliteti në Shqipëri përfaqëson 30–40 përqind të ekonomisë. Në vitin 2017, sipas përllogaritjeve, transaksionet e pastra kriminale përbënin 22 përqind të PBB-së.

Për veprën penale “*Pastrimi i produkteve të veprës penale ose veprimtarisë kriminale*” janë sekuestruar në cilësinë e provës materiale asete me vlerë rreth 21,510,885 Euro. Në këtë drejtim rezulton se nga veprat bazë që kanë gjeneruar pastrimin e parave dominojnë ato në fushën e narkotikëve, të cilat përbëjnë 42 % të rasteve të referuara për pastrim të parave.¹³

Krimi ekonomik nga kompani të mëdha dhe evazioni fiskal janë gjithashtu problematike për Shqipërinë. Ekspertët mendojnë se gati 80% e disnivelit midis të ardhurave nga tregtia dhe rezervave të këmbimit valuator mund t’i atribuohen manipulimit dhe mbifaturimit të mallrave dhe shërbimeve që hyjnë në vend. Një pjesë e madhe e këtyre fitimeve të paligjshme transferohen në para kesh brenda dhe jashtë vendit. Transportimi i parave të thata mbetet mënyra më e thjeshtë për lëvizjen e vlerave monetare, veçanërisht në një vend që ka qenë historikisht skeptik kundrejt sistemit bankar. Grupe të krimit të organizuar përdorin rrjetet e tyre të shpërndarjes për këtë qëllim, dhe korrierët e parave udhëtojnë rregullisht nëpër vendet e Bashkimit Evropian, Britanisë së Madhe dhe Shqipërisë, duke mbajtur me vete jo më shumë se 10,000 euro për çdo udhëtim, për të mos ngjallur dyshime. Raportohet se paratë kesh shpesh transportohen përmes kufijve në kamionët e kompanive.

KONKLUZIONE DHE REKOMANDIME

Pastrimi i parave si një proces me të cilin kriminelët japin një burim në dukje të ligjshëm të të ardhurave nga krimi është një fenomen ndërkombëtar që ka ardhur në rritje në vitet e fundit. Mund të ndikojë veçanërisht në ekonominë në tranzicion që ofrojnë mundësi të konsiderueshme për investime të huaja. Kornizat e kontrollit financiar në sektorin bankar dhe

¹²

https://www.bankofalbania.org/Mbikeqyrja/Parandalimi_i_pastrimit_te_parave_dhe_financimit_te_terrorizmit/Raportet_e_vleresimeve/

¹³ <http://www.punetebrendshme.gov.al/wp-content/uploads/2019/05/Raporti-Vjetor-per-Arritjen-e-Objektivave-nga-PSH-2018.pdf>

jobankar janë më pak të rrepta në këto vende sesa në vendet e tjera, duke i bërë ato veçanërisht të ndjeshme ndaj procesit të pastrimit të parave.

Lidhur me sfidën e re me të cilën ballafaqohen shtetet dhe sistemet e tyre financiare, monedhat dixhitale si një risi teknologjike që mbart me vete një potencial për sistemin aktual të pagesave, motivohet nga avantazhet që sjell përdorimi i saj si mjet pagese dhe pjesërisht si ruajtëse e vlerës. Fakti që kjo monedhë konsiderohet anonime gjatë kryerjes të transfertave me volum të madh, kostoja e ulët gjatë transaksioneve dhe koha e shkurtër për finalizim të procesit, kanë ndikuar dukshëm në përhapjen dhe përdorimin e monedhave dixhitale si mjete pagese.

Zinxhiri i krijuar në formë të një rregjistrimi elektronik dhe teknologjia e decentralizuar për kryerjen e pagesave, ka sfiduar aftësinë e autoriteteve kombëtare dhe ndërkombëtare për të monitoruar ligjmërinë e veprimeve të tilla financiare. Edhe pse autoritetet financiare po bëjnë përpjekjet e tyre për të ndërmarr masa parandaluese të fenomenit duke siguruar një mbikqyrje të transaksioneve, anonimiteti vështirëson këtë mbikqyrje gjatë kryerjes të transfertave.

Vendet e zhvilluara ekonomikisht, i japin një rëndësi të madhe këtij procesi por ende nuk kanë ndërmarrë masa kufizuese ndaj kryerjes të veprimeve me monedha dixhitale dhe as nuk kanë ndërmarrë kufizime rregullative ose ligjore.

Sipas FMN-së efekti ligjor nga krijimi i monedhës dixhitale do të ndikonte në taksat, pasurinë, kontratat, sistemi i pagesave, privatësi e mbrojtjes të të dhënave, parandalimi i financimeve terroriste e të tjera.

Evulucioni i Parave ka nevojë për themele të forta ligjore që nuk do rrezikonte sovranitetin monetar të shteteve dhe do të ndikojë në integrimin, besueshmërinë nga qytetarët dhe agjentët ekonomik.

Referenca:

1. Committee of Experts on the Evaluation of Anti- Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism, <https://www.coe.int/>
2. https://www.bankofalbania.org/Mbikeqyrja/Parandalimi_i_pastrimit_te_parave_dhe_financimit_te_terrorizmit/Raportet_e_vlresimeve/

3. <http://www.punetebrendshme.gov.al/wp-content/uploads/2019/05/Raporti-Vjetor-per-Arritjen-e-Objektivave-nga-PSH-2018.pdf>
4. Neni 3 i Ligjit Për parandalimin e pastrimit të parave dhe financimit të terrorizmit, 2008
5. Ligji për ndalimin e pastrimit të parave dhe finansimi i terrorizmit janë siguruar nga faqja www.pravo.org.mk
6. Bitcoinremi, DragosWarrior, BtcExMtl, Nar75, Excoins.
7. Cybertrace.com
8. Nakamoto, 2008
9. blockchain.info.

NDIKIMI I STUDENTËVE NDËRKOMBËTARË NË PBB E NJË SHTETI

MSc. Rea (DHAMI) TOPALLI

(rea_dhami@yahoo.com)

Koço DHAMI

(dh.koco@gmail.com)

Abstrakt

Faktorë të ndryshëm ndikojnë në rritjen e Prodhimit të Brendshëm Bruto, edhe pse në morinë e tyre analizat më së shumti drejtohen në aspektet financiare dhe ekonomike, duke lënë shpesh mënjanë faktorët socialë. Nën kushtet e globalizmit në ditët e sotme faktorët socialë janë nga më të dukshmit, deri në më të paparashikueshmit. Për shembull, fakt është që mundësitë në lëvizshmëri implikojnë që gjithnjë e më shumë studentë të zgjedhin të studiojnë jashtë vendit; edhe pse ka pasur një pausë në shkëmbimin e studentëve gjatë pandemisë Covid. Gjatë këtij procesi studentët ndërkombëtarë praktikisht sjellin me vete kulturën e tyre, por a është e mundur që ata të sjellin edhe një ndikim ekonomik në vendin ku studiojnë?

Fjalët kyçe: *student ndërkombëtarë, ndikim socio-ekonomik, PBB*

1. Hyrje

Lidhja mes dy variablove që ky punim shkencor do të analizojë, nuk është mes atyre më të zakonshmeve, madje deri diku mund të duket se mes *Studentëve Ndërkombëtarë* dhe *PBB*, lidhja mund të jetë inekzistente. Megjithatë ky punim synon të hedhë dritë mbi disa aspekte mes marrëdhënies së këtyre variablove, duke i hapur kështu rrugën hipotezave të ngjashme kërkimore, si edhe studimeve më të thelluara në këtë nënçështje. Konkretisht do të shqyrtohet ndikimi që Studentët e huaj sjellin në rritjen e PBB së vendit ku kanë zgjedhur të studiojnë, e më tej sesi ky induksion mund të përdoret në strategji e politika socio-ekonomike më konkrete.

1.1 Përkufizimi - Studentë Ndërkombëtarë

Studentët ndërkombëtarë janë studentët që lëvizin në një vend tjetër për të përfunduar ciklin e plotë ose pjesërisht studimet e tyre universitare atje.

1.2 Përkufizimi - Produkti i Brendshëm Bruto

Produkti i Brendshëm Bruto (PBB) është një njësi matëse e performancës ekonomike të një shteti për një periudhë të caktuar kohore. Ai mat vlerën e mallrave dhe shërbimeve të prodhuara në vend (vlera e shtuar), për aq sa këto nuk përdoren si inpute të ndërmjetme për prodhimin e mallrave dhe shërbimeve të tjera. (Statistisches Bundesamt 2021)

2. Kuptimi i Produktit të Brendshëm Bruto

Llogaritja e PBB-së së një vendi përfshin të gjitha shpenzimet e konsumit privat dhe publik, shpenzimet qeveritare, investimet, aksesin në inventarin privat, kostot e paguara të investimeve si dhe bilancin e tregtisë së jashtme; (Fernando 2021) parimisht vlera shtohet prej eksportit dhe zbritet nga importi. Ajo që është veçanërisht e rëndësishme në PBB është bilanci i tregtisë së jashtme. PBB tenton të rritet kur vlera totale e mallrave dhe shërbimeve që eksporton një vend është më e madhe se vlera totale e mallrave dhe shërbimeve që importon vendi. Në këtë rast, bëhet fjalë për suficit tregtar të një vendi. Nëse vlera totale e eksporteve është më e vogël, atëherë PBB ka tendencë të ulet dhe flasim për deficit tregtar.

Një suficit ose deficit tregtar nuk është gjithmonë një tregues i dobishëm i një ekonomie, prandaj çështja duhet parë në kontekstin e ciklit të biznesit dhe treguesve të tjerë ekonomikë. Vendet në recesion po eksportojnë më shumë sepse duhet të krijojnë vende pune dhe kërkesë në ekonominë e vendit të tyre, ndërsa vendet në zgjerim në fakt po importojnë më shumë për të lejuar rritjen e kufirit të konkurrencës së çmimeve dhe inflacionit. (Kenton 2021)

2.1 Llojet e PBB

Në kuadër të këtij punimi do të shqyrtojmë dy lloje të PBB. PBB nominale është një vlerësim i prodhimit ekonomik dhe çmimet aktuale merren gjithmonë parasysh gjatë llogaritjes së PBB-së normale. Me fjalë të tjera, ai nuk faktorizon inflacionin ose shkallën e rritjes së çmimeve që mund të fryjnë shifrën e rritjes. (Fernando 2021) Ndërkohë që PBB real na tregon sasinë e mallrave dhe shërbimeve që prodhon një ekonomi në një vit. Që PBB-ja reale të mos ndikohet nga inflacioni apo deflacioni, çmimet mbahen konstante nga viti në vit. Është shumë e qartë se kur duhet përdorur secili nga dy PBB-të. Nëse duam të krahasojmë prodhimet e brendshme bruto të dy ose më shumë viteve, atëherë përdorim PBB real. Arsyeja për këtë është se duke hequr ndikimin e inflacionit, krahasimi i viteve të ndryshme mund të përqendrohet ekskluzivisht në vëllim. (Ibid 2021)

2.2 Metodat e llogaritjes së PBB

Mëposhtë do të shtjellojmë shkurtimisht mënyrat e përlllogaritjes së PBB, (OECD 2021b) duke dalluar edhe më saktësisht se në cilën mënyrë të përlllogaritjes përfshihen faktorët socialë.

2.2.1 Llogaritja sipas prodhimit

Në përlllogaritjen sipas prodhimit, hapi i parë është zbritja e konsumit të ndërmjetëm, pra mallrave të përdorura në procesin e prodhimit, nga vlera e prodhimit. Kjo rezulton në vlerën e shtuar bruto. Kjo vlerë më pas i shtohet taksave mbi mallrat (minus subvencionet) dhe rezultati është produkti i brendshëm bruto.

2.2.2 Llogaritja sipas të ardhurave

Me përlllogaritjen sipas të ardhurave, produkti i brendshëm bruto përcaktohet duke mbledhur shpenzimet kapitale bruto, shpenzimet për konsum (shpenzimet nga familjet private dhe organizatat private pa qëllime fitimprurëse), shpenzimet e qeverisë dhe kontributi i jashtëm (eksportet dhe importet).

2.2.3 Llogaritja sipas shpenzimeve

Përmes llogaritjes sipas shpenzimeve të PBB-në, fillimisht duhet të llogariten të ardhurat kombëtare; njëkohësisht do të përlllogariten dhe pagesat administrative të punonjësve, si dhe të ardhurat e qeverisë dhe pronës publike. Po kështu shtohen të ardhurat kombëtare me taksat e prodhimit dhe importit (minus subvencionet). Kjo rezulton në të ardhurat kombëtare neto. Nëse kësaj vlere i shtohet amortizimi, rezultati i përfituar do të jetë të ardhurat kombëtare bruto.

Përlllogaritja përfundimtare ku zbritet bilanci i të ardhurave parësore nga pjesa tjetër e të ardhurave kombëtare bruto, rezulton në produktin e brendshëm bruto.

2.3 Faktorët e përgjithshëm ndikues në PBB

Ka disa faktorë që mund të ndikojnë në PBB. Në fakt, secila nga tre metodat e llogaritjes ka faktorë dhe indikatorë të ndryshëm sepse parimisht ato kanë qasje të ndryshme ndaj PBB-së. Nëse metoda e llogaritjes sipas prodhimit fokusohet në vlerat e prodhueshmërisë, llogarimetoda e shpenzimeve fokusohet në vlerat e harxhuara. Më e rëndësishmja për PBB-në është konsumi nga qytetarët. (Gerginov 2021) Më pas vijnë shpenzimet qeveritare, investimet dhe diferenca midis eksporteve dhe importeve, të njohura edhe si eksporte neto.

Nëse marrim shembull SHBA-në, vihet re se shpenzimet konsumatore përbëjnë më shumë se dy të tretat e PBB-së së këtij shteti. Shpenzimet qeveritare përfaqësojnë shpenzimet konsumatore të qeverisë dhe investimet bruto. Qeveritë shpenzojnë para për pajisje, infrastrukturë dhe listën e pagave. Krahasuar me komponentët e tjerë të PBB-së së një vendi, shpenzimet qeveritare mund të fitojnë rëndësi nëse si shpenzimet konsumatore ashtu edhe investimet e biznesit bien ndjeshëm. (Fernando 2021) Ky mund të ndodhë, për shembull, në rrjedhën e një recesioni. Kompanitë i shpenzojnë paratë për të paguar qiranë e punës së tyre ose për të shpërblyer punonjësit e tyre, gjë që mund të shihet si një investim, dhe zakonisht investimi i bizneseve është një komponent i rëndësishëm i PBB-së pasi rrit kapacitetin prodhues të një ekonomie dhe rrit nivelet e punësimit. (Ibid 2021)

3. Ndikimi i studentëve ndërkombëtarë në rritjen e PBB

A ndikohet fare PBB-ja e studentëve ndërkombëtarë dhe, nëse po, në çfarë mase? Nëse e llogarisim PBB-në sipas llogaritjes së përdorimit, formula tregon qartë se cilët janë faktorët që mund të ndikojnë në përgjithësi në PBB:

"PBB = konsum + shpenzime qeveritare + investime + eksporte neto"

Nga katër faktorët kryesorë në këtë formulë, studentët ndërkombëtarë mund të ndikojnë vetëm në konsum. Por sa i madh është ky ndikim? A ka mjaft studentë ndërkombëtarë për të rritur apo ulur PBB-në e një vendi?

Në pamje të parë, konsumi i studentëve mund të duket i parëndësishëm, jo vetëm sepse ata janë vetëm një përqindje e vogël e popullsisë, por edhe sepse mund të duket se studentët nuk shpenzojnë aq shumë para. Megjithatë, ka një pikë të madhe që ne e anashkalojmë nga ky

këndvështrim. Shumica e këtyre studentëve financohen nga burime në vendet e tyre të origjinës. Kjo do të thotë se nuk bëhet fjalë për paratë që vijnë nga vetë vendi, por për paratë që vijnë nga jashtë. Prandaj ka një ndikim të madh në PBB sepse ka të njëjtin parim si eksporti në kuptimin që sjell para nga jashtë vendit.

Një mënyrë tjetër se si studentët ndërkombëtarë mund të ndikojnë në ekonominë e një vendi që ne nuk e kemi prekur më parë është përmes punës. Dhe kjo nuk do të thotë vendet e punës që do të krijohen për t'u shërbyer studentëve ndërkombëtarë, por ato punë në të cilat punojnë vetë studentët. Në pamje të parë, duket sikur kjo po "dëmton" PBB-në sepse ata thjesht po fitojnë para, kështu që është sikur po i marrin paratë nga qeveria në vend që t'i sjellin nga një burim i jashtëm, gjë që ne e kemi bërë deri tani. janë vlerësuar me efikasitet të lartë për PBB-në. Megjithatë, ky do të ishte një gjykim i gabuar. Së pari, kjo nuk duhet të jetë shkak për shqetësim, pasi ata po ofrojnë një shërbim për paratë. Së dyti, ata ka të ngjarë t'i shpenzojnë ato para në të njëjtin vend. Në përgjithësi, dhe pavarësisht nga paratë, puna e studentëve ndërkombëtarë kontribuon në zhvillimin e vendit dhe ndoshta edhe i mëson vendasit se si të bëjnë punën e tyre në mënyrë më efektive.

3.1 Ndikimi pozitiv

Shumë rëndësi i kushtohet këtij ndikimi në SHBA dhe Kanada, ndoshta sepse tarifatat e shkollimit janë më të larta atje dhe është e qartë se studentët ndërkombëtarë kontribuojnë shumë në ekonomi. Open Doors 2019 (Institute of International Education 2019) raporton se afërsisht 62 përqind e të gjithë studentëve ndërkombëtarë në Shtetet e Bashkuara marrin shumicën e financimit të tyre nga burime jashtë Shteteve të Bashkuara, duke përfshirë burimet personale dhe familjare dhe mbështetjen nga qeveria ose universitetet e vendit të tyre.

Në vitin 2018, Kanadaja pa një rritje prej 16.3% të studentëve ndërkombëtarë afatgjatë. Studentët ndërkombëtarë afatgjatë përkufizohen si studentë që kanë studiuar në një program që zgjat më shumë se 6 muaj. Provinca e Ontarios kishte numrin më të madh të studentëve ndërkombëtarë në provincë dhe dha kontributin më të madh në PBB në 2018 me 55.3%. Shpenzimet totale vjetore të studentëve ndërkombëtarë, duke përfshirë familjet dhe miqtë e tyre pritëse, kontribuan me 18.4 miliardë dhe 22.3 miliardë dollarë në aktivitetin ekonomik në Kanada në 2017 dhe 2018, respektivisht. Ky përfaqëson një kontribut në PBB-në kanadeze prej 16.2 miliardë dollarë dhe 19.7 miliardë dollarë përkatësisht në 2017 dhe 2018. Shpenzimet totale vjetore nga studentët ndërkombëtarë janë 180,041 vende pune të mbështetura në

ekonominë kanadeze në 2017. Vlera e krahasueshme në 2018 ishte 218,57 vende pune të mbështetura. (Bhuptani 2021)

3.2 Ndikimi negativ

Se si studentët ndërkombëtarë kanë ndikuar negativisht në PBB mund të shihet në shembullin e Australisë. Në tetor 2019, afro 51,000 studentë ndërkombëtarë të rinj dhe të kthyer erdhën në Australi. Deri në tetor 2020, ky numër ra 99,7% - në vetëm 130. Instituti Mitchell më parë vlerësoi se rreth 36% e shpenzimeve të studentëve ndërkombëtarë shkon në pasuri të paluajtshme dhe 36% e tjera shkon për mikpritjen dhe shitjen me pakicë. Rënia e mprehtë e numrit të studentëve ndërkombëtarë në Australi do të thotë se shumë biznese dhe pronarë të pronave që mbështeten te studentët ndërkombëtarë do të vazhdojnë të vuajnë. (Hurley 2021)

Kjo është shumë interesante sepse ne e shohim ndikimin e studentëve ndërkombëtarë nga një këndvështrim tjetër dhe ky është ndikimi pasiv. Nuk bëhet fjalë më për atë që bëjnë studentët, por për atë që nuk bëjnë. Sot ka më shumë se 130,000 njerëz vetëm në Australi, punët e të cilëve varen nga sektori ndërkombëtar i arsimit. Kjo është arsyeja pse këta studentë konsiderohen si pjesë e rëndësishme e komunitetit dhe e sistemit ekonomik, sepse ka shërbime që funksionojnë ekskluzivisht për ta, si të thuash. Pa këta studentë është si një vrimë në sistem. Shumë biznese preken drejtpërdrejt në kuptimin që po përdorin paratë e këtyre studentëve për të vazhduar biznesin. Për shembull, marrim konviktet ose mensat e studentëve, të cilat synojnë grupin kryesor të studentëve. Megjithatë, ka edhe shumë biznese të vogla që janë rritur thjesht për shkak të emocioneve që studentët ndërkombëtarë kanë sjellë në një pjesë të caktuar të një qyteti. Zhvillimi i këtyre lagjeve të qeta në lagje studentore në lulëzim nuk ndodhi brenda natës; u desh një kohë e gjatë që studentët ndërkombëtarë të vendoseshin. Për aq kohë sa ato janë tashmë plotësisht pjesë e zinxhirit ekonomik. Kjo është arsyeja pse është kaq e vështirë për të kapërcyer mungesën e tyre. Ky është pikërisht rasti kur studentët ndërkombëtarë ulin PBB-në e një vendi.

3.3 Qëndrueshmëria dhe pritshmëritë mbi ndikimet

Kjo është ndoshta pikëpyetja më e rëndësishme, sepse nëse mund të vërtetojmë se ndikimi i studentëve ndërkombëtarë në një ekonomi është afatgjatë, atëherë mund të shohim realisht rëndësinë e tij për rritjen ekonomike të një shteti. Që të analizojmë konkretisht trendin dhe efektivitetin e kësaj hipoteze do të shtjellojmë shembuj nga disa vende të cilat e kanë adaptuar këtë qasje në strategji tërheqëse socio-ekonomike.

Shembull nga SHBA: Në fakt, një raport nga Fondacioni Kombëtar për Politikën Amerikane (Loudenback 2016) zbuloi se "gati një e katërta e 87 miliardë dollarëve të kompanive fillestare amerikane - dhe gati gjysma e kompanive me një themelues emigrant - kishin një themelues që u bë një i ardhur në Amerikë për hera e parë si student ndërkombëtar". Tërheqja e mendjeve më të ndritura në botë kontribuon në rritjen e ekonomisë së dijes në Shtetet e Bashkuara. Dyzet për qind e çmimeve Nobel të Amerikës në Kimi, Mjekësi dhe Fizikë, të dhëna që nga viti 2000, kanë shkuar për emigrantët. Përveç kësaj, studentët që kthehen në shtëpi shpesh sjellin një rrjet lidhjesh dhe një vlerësim për kulturën amerikane, duke promovuar kështu udhëheqjen ndërkombëtare të SHBA-së. (Lu 2020)

Shembull nga Britania e Madhe: Raporti, i prodhuar nga Instituti i Politikave të Arsimit të Lartë (HEPI) dhe Kaplan International Pathways (Kaplan), zbuloi gjithashtu se studentët ndërkombëtarë po gjejnë gjithashtu punë të diplomuar në sektorë me mungesa akute të aftësive - duke nënvlerësuar nocionin se përndryshe ato mund të mbaheshin nga studentët britanikë. (Collier 2021) Kjo është shumë e rëndësishme pasi këta studentë mbi të gjitha nuk zëvendësojnë njerëzit që tashmë janë duke punuar, gjë që padyshim do të kishte një ndikim negativ në PBB-në e vendeve. Për më tepër, ata plotësojnë pozicione në të cilat ka mungesë të punëtorëve të kualifikuar dhe rrisin produktivitetin në fusha të ndryshme.

Në të gjitha vendet me të dhëna të disponueshme, të paktën 17% e studentëve ndërkombëtarë qëndrojnë në vendin pritës pas përfundimit të studimeve. Kjo përqindje është deri në 33% në Kanada. (OECD 2011) Kjo do të thotë se numri i punonjësve që më parë kanë qenë studentë ndërkombëtarë po rritet çdo vit. Kjo na tregon se ndikimi i studentëve ndërkombëtarë në PBB dhe ekonomi nuk është vetëm real, por po rritet vit pas viti. (OECD 2021a)

4. Politika e jashtme: Aspekti Social i PBB

Në ditët e sotme pothuajse çdo vend përpiqet të pranojë gjithnjë e më shumë studentë ndërkombëtarë. Mjaft shtete të zhvilluara kanë tanimë një politikë që inkurajon studentët ndërkombëtarë të studiojnë në vendet e tyre. Përveç kësaj, ata inkurajojnë këta studentë ndërkombëtarë të qëndrojnë në shtetet e tyre pasi diplomohen. Vende të ndryshme kanë marrë qasje të ndryshme për ta bërë të mundur këtë, madje shumica prej tyre kanë zbutur politikën e tyre të imigracionit për ta bërë më të lehtë natyralizimin e të diplomuarve të huaj. Disa vende u japin pikë shtesë në sistemin e tyre të pikëve të imigracionit ndërkombëtarëve që kanë studiuar në atë vend, ndërsa të tjera ulin kohëzgjatjen minimale të qëndrimit të kërkuar për natyralizim. Madje, disa vende i llogarisin vitet akademike si kohë qëndrimi në mënyrë që të

huajt të natyralizohen më shpejt. Vende si Norvegjia (OECD 2011) po marrin një qasje të ndryshme, ku bëhen përpjekje për të integruar studentët ndërkombëtarë përmes kurseve të gjuhës, praktikave ose punëve me kohë të pjesshme, në mënyrë që ata të mund të lidhen më mirë me vendasit dhe në fund të qëndrojnë si rezidentë.

5. Përfundime

Mund të konkludojmë se studentët ndërkombëtarë ndikojnë në PBB në disa mënyra. Qoftë direkt, duke sjellë para nga burime jashtë vendit, apo tërthorazi duke ndihmuar gradualisht ekonominë e vendit përmes profesionalizmit të tyre në fushën e tyre pas studimeve. Në vende si Kanadaja dhe Shtetet e Bashkuara, studentët ndërkombëtarë japin një kontribut të madh në ekonomi vetëm duke paguar tarifat e shkollimit. Nga ana tjetër një e ardhur që vlen të përmendet është kostoja e jetesës, një pjesë e madhe e së cilës është qeraja. Një rol të rëndësishëm luajnë edhe vendet e punës të krijuara nga sektori ndërkombëtar i arsimit, apo politikave sociale dhe edukative të ngritura për të tërhequr sa më shumë student të huaj. Megjithatë, kjo na tregon sërish rëndësinë e madhe që kanë strategjitë tilla në ekonominë moderne. Me ndihmën e politikës së jashtme të mirë në shumicën e vendeve, numri i studentëve ndërkombëtarë që zgjedhin të ndjekin karrierën e tyre në vendin pritës po rritet.

Referencat

1. Bhuptani, Nadia (2021): 2020 Update - International Students Impact on the Canadian Economy. ITC News. In *ITC News*. Available online at <https://www.immigatetocanada.com/international-students-impact-on-the-canadian-economy/>.
2. Collier, Sabrina (2021): How Much Do International Students Bring to the UK Economy? Top Universities. In *Top Universities*. Available online at <https://www.topuniversities.com/student-info/university-news/how-much-do-international-students-bring-uk-economy>.
3. Fernando, Jason (2021): Gross Domestic Product (GDP). Investopedia. In *Investopedia*.
4. Gerginov, David (2021): Bruttoinlandsprodukt: Berechnung der Volkswirtschaft. GeVestor. In *GeVestor*.
5. Hurley, Peter (2021): 2021 Is the Year Australia's International Student Crisis Really Bites. The Conversation. In *The Conversation*.
6. Institute of International Education (2019): Open Doors 2019. IIE. With assistance of U.S. Department of State's Bureau of Educational and Cultural Affairs (Open Doors Report). Available online at <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Publications/Open-Doors-2019>.
7. Kenton, Will (2021): Balance of Trade (BOT) Definition. Investopedia. In *Investopedia*.
8. Loudenback, Tanza (2016): International Students Are Now 'subsidizing' Public American Universities to the Tune of \$9 Billion a Year. Business Insider. In *Business Insider*. Available online at <https://www.businessinsider.com/foreign-students-pay-up-to-three-times-as-much-for-tuition-at-us-public-colleges-2016-9>.
9. Lu, Marcus (2020): The Impact of International Students on the U.S. Economy. Visual Capitalist. In *Visual Capitalist*. Available online at <https://www.visualcapitalist.com/international-students-impact-u-s-economy/>.
10. OECD (2011): Education at a Glance 2011. OECD Indicators: OECD Publishing. Available online at <https://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/48631582.pdf>.

11. OECD (2021a): Bildung auf einen Blick 2021: OECD-Indikatoren: wbv Media, Bielefeld. Available online at <https://doi.org/10.3278/6001821ow>.
12. OECD (2021b): Gross domestic product (GDP). Available online at <https://data.oecd.org/PBB/gross-domestic-product-PBB.htm>.
13. Statistisches Bundesamt (2021): Bruttoinlandsprodukt (BIP). Available online at <https://www.destatis.de/DE/Themen/Wirtschaft/Volkswirtschaftliche-Gesamtrechnungen-Inlandsprodukt/Methoden/bip.html>.

KRAHASIMI DHE PËRSHKRIMI , SE CILA POLITIKË KA QENË MË PRO ZGJERIMIT TË BE-SË

Albina BERISHA

(a.berisha@eust.edu.mk)

Abstrakt

Bashkimi Evropian synon t'i ofrojë qytetarëve paqe, siguri dhe një jetesë me kushte sa më të favorshme. Meqë Evropa ka kaluar një seri luftërash të përgjakshme ndër dekadash, BE që nga krijimi dhe në vazhdim synon shmangien e konflikteve të armatosura që kërcënojnë paqen dhe sigurinë në vend. Kjo nuk është e lehtë në një kontinent ku shtetet kanë histori, kulturë, zhvillim ekonomik, interesa dhe pikëpamje politike të ndryshme, prandaj BE-së i duhet të krijojë politika sa më gjithëpërfshirëse dhe t'iu japë mundësi shteteve të adoptimit të këtyre politikave.

Bashkimi Evropian nuk synon të dëmtojë shtetet por përkundrazi ofron ndihma dhe përkrahje për shtetet të cilat kanë probleme. Prandaj duhet të theksoj që Bashkimi Evropian luan një rol të rëndësishëm në zhvillimin dhe integrimin e vendeve në arenën ndërkombëtare por edhe në rregullimin e sistemit të brendshëm.

Keywords: *Bashkimi Evropian, zgjerim, politikë, krahasim.*

Hyrje

Bashkimi Evropian u formua si pasojë e një nevoje që pas luftërash të shumta ,pasi shtetet kishin shumë probleme ekonomike dhe humbje të mëdha ,lindi nevoja për bashkëpunim ,si e vetmja formë për rimëkëmbje dhe mbijetesë. Ishte pikërisht Ministri francez Robert Schuman i cili do të vendoste gurin e themelit të Bashkimit Evropian dhe që më pas do të vazhdonin një sërë aktivitete të tjera që do të unifikonin këtë bashkim. Bashkimi Evropian do të përballej me një sërë sfidash të cilat do të kalonin në etapa të ndryshme , fillimisht do të ishte zgjerimi i Bashkimit Evropian , pra antarësimet e reja që do të

sillnin bashkëpunime të reja të domosdoshme për të plotësuar nevojat e cdo shteti , si dhe tentimi për krijimi i një kushtetute për Bashkimin Evropian. Kjo kushtetuë që do të përcaktonte pushtetet e BE-së ,institucionet e BE dhe rolin e këtyre institucioneve,përcaktonte kur mund të veprojë ose jo , kur vendet anëtare mund të venë veto , gjithashtu në këtë kushtetutë do të sanksionohej institucioni i tërheqjes nga Bashkimi Evropian,por që u zëvendësua me traktate. Mund të them që Bashkimi Evropian ka luajtur rolin e një peshore për rajonin , duke ruajtur balancën mes vendeve dhe duke mbajtur rajonin në një klimë paqësore dhe të sigurtë .

1. Fillimet e organizimit të Bashkimit Evropian

Udhëheqësit e ardhshëm vizionarë frymëzuan krijimin e Bashkimit Evropian që jetojmë sot. Pa energjinë dhe motivimin e tyre ne nuk do të jetonim në klimën e paqes dhe stabilitetit që ne i marrim si të dhënë në ditët tona. Nga luftëtarët e rezistencës ndaj avokatëve, themeluesit ishin një grup i ndryshëm njerëzish që mbanin të njëjtat ideale: një Evropë paqësore, e bashkuar dhe e begatë. Përtej Themeluesve të përshkruar më poshtë, shumë të tjerë kanë punuar pa u lodhur drejt dhe kanë frymëzuar projektin evropian. Kjo pjesë e Themeluesve është pra një punë në progres.¹

[Konrad Adenauer](#)

[Joseph Bech](#)

[Johan Beyen](#)

[Winston Churchill](#)

[Alcide De Gasperi](#)

[Walter Hallstein](#)

[Sicco Mansholt](#)

[Jean Monnet](#)

[Robert Schuman](#)

[Paul-Henri Spaak](#)

[Altiero Spinelli](#)

Bazën për themelimin dhe krijimin e Bashkimit Evropian është nga ideja e Ministrit të Jashtëm Francez , Robert Schuman , në 9 maj të vitit 1950 ai bëri një deklaratë në të cilën ai parashtronte idenë për bashkimin e industrive evropiane të celikut dhe qymyrit. Kjo sipas tij do të ishte fillimi për ndërtimin e një Evrope të bashkuar dhe të organizuar , gjë e cila sillte sigurinë dhe paqen në botë.Më 18 prill të vitit 1951 në Paris u nënshkrua Traktati Themelues

¹ Për informacione më të detajuara mbi identitetin e themeluesve të BE , klikoni në :
https://europa.eu/european-union/about-eu/history_en

për Komunitetin Evropian të Qymyrit dhe Celikut , dmth Plani Schuman u bë realitet. Shtete që morën pjesë në nënshkrimin e këtij traktati ishin Gjermania, Franca, Belgjika, Italia, Holanda dhe Luksemburgu. Kjo ishte si një pikënisje e cila do të sillte bashkëpunime të tjera mes vendeve të Evropës. Disa vite më vonë erdhën Traktatet e Romës në 25 mars 1957 të cilat krijuan Komunitetin Ekonomik dhe Evropian dhe Komunitetin Evropian të Energjisë Atomike (EUROATOM). Qëllimet kryesore ishin bashkëpunime në fushën ekonomike dhe industriale ,pasi Evropa kishte kaluar disa luftra dhe ekonomia e saj ishte në lëkundje dhe për rimëkëmbjen e saj ishte e nevojshme bashkëpunimi mes vendesh. Hapi tjetër i cili do të hapte rrugën për bashkimin politikë të Evropës ishte krijimi i Bashkimit Evropian me Traktatin e Mاستrihtit. Duhet përmendur që nënshkrimi i këtij traktati i pasuar me shumë pengesa gjatë rrugës së ratifikimit , duke bërë që ky traktat mos të hynte në fuqi deri më 1 nëntor 1993. Zhvillimet e mëtejshme të Bashkimit Evropian vazhduan me Traktatin e Amsterdamin i cili hyri në fuqi më 1 maj 1999 , dhe u ratifikua nga të gjitha shtetet anëtare. Traktati i Amsterdamin ka modifikuar përmbajtjen e Traktatit të Mاستrihtit në katër fusha kryesore:

- liria, siguria dhe drejtësia,
- qytetaria e Bashkimit,
- politika e jashtme,
- institucionet e BE-së.²

2. Funkcionimi i Bashkimit Evropian

Për funksionimin e saj BE mbështetet kryesisht në tre shtylla kryesore , të cilat janë :

➤ Shtylla e parë : *Komunitetet Evropiane*³ kjo nuk nënkupton ndonjë unifikim të këtyre komuniteteve përkundrazi shtylla e parë përfaqëson juridiksionin komunitar në formën e tij më të lartë. Brenda kuadrit të Komunitetit Evropian, institucionet komunitare mund të hartojnë normat komunitare në fushat përkatëse të veprimtarisë së tyre, të cilat zbatohen direkt mbi shtetet anëtare dhe kanë epërsi ndaj së drejtës së brendshme. Në zemër të KE-së qëndron tregu

² Informacione të marra nga https://sq.wikipedia.org/wiki/Bashkimi_Evropian

³ Komunitetet Evropiane – Komuniteti Evropian , Komuniteti Evropian i Qymyrit dhe Celikut dhe EUROATOMI

i përbashkët me katër liritë e tij themelore (liria e lëvizjes së personave, mallrave, shërbimeve dhe kapitalit) si dhe rregullat mbi konkurrencën.

➤ Shtylla e dytë – *Politika e Jashtme dhe e Sigurisë së Përbashkët* -me Traktatin e Bashkimit Evropian, Kryetarët e Shteteve dhe Qeverive ranë dakord të zhvillonin një politikë të jashtme dhe sigurie të përbashkët. Pjesa më e madhe e vendimeve, në kuadër të kësaj politike, merren ende nëpërmjet bashkëpunimit të shteteve. Megjithatë, janë parashikuar një sërë mjedesh të reja si, për shembull, pozicionet e përbashkëta, masat dhe veprimet e përbashkëta si dhe vendimet kuadër.

➤ Shtylla e tretë – *Bashkëpunimi në fushat e Drejtësisë dhe të Punëve të Brendshme*

Bashkëpunimi ndërmjet autoriteteve gjyqësore dhe policore të shteteve anëtare synon t'u ofrojë qytetarëve evropiane liri, siguri dhe drejtësi, duke parandaluar dhe luftuar bashkërisht krimin, racizmin dhe ksenofobinë. Bashkëpunimi gjyqësor ka të bëjë gjithashtu me lehtësimin dhe përshpejtimin e bashkëpunimit në fushën e zbatimit të vendimeve penale, lehtësimin e ekstradimit ndërmjet shteteve anëtare, vendosjen e normave penale uniforme në luftën ndaj krimit të organizuar, terrorizmit dhe trafikut të drogës. Njëlloj si në fushën e politikës e jashtme dhe sigurisë së përbashkët, bashkëpunimi në fushën e drejtësisë dhe të punëve të brendshme zhvillohet jashtë kuadrit vendimmarrës të Komunitetit Evropian.⁴

3. Politikat e Bashkimit Evropian

Implementimi i politikave të BE është një nga instrumentat më të domosdoshëm që ajo aplikon ndaj vendeve anëtare dhe përmbushja e kriterëve që këto politika kanë është një element kyç për aderimin në BE. Por këto politika janë dhe për të ndihmuar shtetet e tjera. BE ka një gamë të gjërë të politikave të cilat pothuajse mbulojnë të gjitha fushat sic janë : bujqësia, industria, arsimiti, konkurrenca, punësimi, sipërmarrja, tregtia etj. Më poshtë do të jenë të përshkruara në mënyre të përgjithshme disa nga politikat e BE.

3.1 Politika e Përbashkët Bujqësore

Politika e Përbashkët Bujqësore (PPB) u krijua më 1960-ën si një vazhdimësi e bashkimit doganor dhe është një nga politikat më të vjetra dhe më të diskutueshme të BE-së. PPB është një program social me qëllim që t'u ofrojë fermerëve një të ardhur të krahasueshme me atë të punëtorëve në sektorët e tjerë. Ajo mbulon gati çdo aspekt të jetës bujqësore në BE. Ky

⁴ https://sq.wikipedia.org/wiki/Bashkimi_Evropian

projekt kërkon transferta të mëdha financiare nga buxheti i BE-së drejt sektorit bujqësor. Një grup ekspertësh të jashtëm ,në qershor 2003 ,bënë thirrje për pakësime të konsiderueshme në shpenzimet bujqësore ,për të financuar prioritete më të rëndësishme si arsimi dhe kërkimi.⁵

➤ *Zgjerimi dhe Axhenda 2000*

Prespektiva e zgjerimit, për herë të parë në historinë e BE-së, iu dha jetë propozimeve për një reformë të madhe të PPB-së. Pranimi i dhjetë vendeve kandidate të Evropës Qendrore dhe Lindore do të sillte dyfishimin e fuqisë punëtore në bujqësi dhe do të rriste sipërfaqen e tokës bujqësore në BE me 50%. Shtrirja e BE-së te anëtarët e rinj do të kërkonte një rritje të konsiderueshme në buxhetin e BE-së , ulje të mëdha në mbështetjet e cmimeve në gjithë BE-së e zgjeruar ose subvencione më të vogla për anëtarët e rinj. Rritja e buxhetit të BE-së dhe ulja e subvencioneve në vendet ekzistuese përbënin një pamundësi politike. Mundësia e vetme që ngelej ishte subvencionimi më i vogël i fermerëve në Evropën Qendrore dhe Lindore, në krahasim me homologët e tyre në Perëndim. Kjo diferencë do të justifikohet me arsyen se një hyrje e madhe parash, në ekonomi të paafta për t'i absorbuar ,do të conte në një katastrofë ekonomike dhe sociale.. Axhenda 2000 përbënte thelbin e propozimeve për reformen e PPB-së.

PPB-ja duhet :

1. Të përmiesojë aftësinë konkurruese globale të BE-së përmes cmimeve të ulëta.
2. Të garantojë sigurimin dhe cilësinë e ushqimit për konsumatorët.
3. Të sigurojë të ardhura të qëndrueshme dhe një standard jetese të kënaqshëm për komunitetin bujqësor.
4. Të sigurojë që metoda e prodhimit bujqësor janë të ndjeshme ndaj ambientit dhe ndaj mirëqenies së faunës. etj.⁶

3.2 Politika e kohezionit

Kohezioni ,reduktimi i disniveleve ekonomike dhe sociale mes rajoneve të pasura dhe të atyre të varfëra,përbën një objektiv thelbësor për BE-në.Zgjerimet e njëpasnjëshme rritën

⁵ Desmond Dinan, Politikat e Bashkimit Evropian, fq.13-14

⁶ Desmond Dinan, Politikat e Bashkimit Evropian, fq.29-30

disnivelet rajonale për sa i përket të ardhurave ,punësimit,arsimit dhe trajnimit ,prodhimtarisë dhe infrastrukturës. Programi i Komisionit në vitin 1985 vuri në dukje se pabarazitë rajonale “mund të ktheheshin në një burim të përhershëm për konfrontime politike” . Negociatat e zgjerimit me Spanjën ,Portugalinë dhe Greqinë kishin “nxjerrë në pah një situatë tensioni në Evropë” kjo jo vetëm nga problemet financiare ,por edhe nga mungesa e të kuptuarit ,ndaj përplasja e kulturave që mesa duket po i shtyn disa vende t’i kthejnë kurrizin paktit të solidaritetit,që duhet të jetë dhe një nga shtyllat e Komunitetit. Solidariteti nuk duhet të konceptohet thjesht në terma asistence,por kryesisht si një shprehje e të mirës së përbashkët ,që kontribuon për fuqizimin e entiteteve evropiane.⁷

➤ *Zgjerimi dhe Axhenda 2000*

Vendet e Evropës Qendrore dhe Lindore ishin të pazhvilluar në krahasimin me anëtarës mesdhetarë të BE-së dhe as nuk krahasoheshin me vendet e begata të BE. Hyrja e tyre do ta ndryshonte fytyrën e BE në mënyrë dramatike. Përballimi i sfidave të zgjerimit në Evropën Lindore dhe Qendrore do të testonte politikën e kohezionit përtej limiteve të saj. Axhenda 2000 përfshiu disa reforma , të cilat u dhanë më shumë përgjegjësi mbi politikën e kohezionit autoriteteve rajonale dhe kombëtare të interesuara dhe pakësuan përgjegjësitë e Komisionit për të zbatuar,vëzhguar dhe vlerësuar programet.Komisioni propozoi riorganizimin e politikës së kohezionit në tri linja :

1. Konvergenca- mbështetje ndaj rritjes dhe krijimit të vendeve të punës në shtetet anëtare më pak të zhvilluara.
2. Aftësia konkurruese_– promovimi i modernizimit ekonomik dhe përmirësimin i prespektivave të punësimit në rajonë të identifikuar nga vendet anëtare për vështirësi të caktuara.
3. Bashkëpunimi – të inkurajohet bashkëpunimi ndërkufitar ,përfshirë këtu bashkëpunimin ndërkufitar mes vendeve anëtare dhe atyre jo anëtare.⁸

3.3 Politika e Konkurrencës

Pa rregulla të rrepta anti-monopol, pa kontrollin e subvencioneve shtetërore dhe pa liberalizimin e industrive strategjike, tregu i vetëm nuk mund të funksiononte me efektivitet dhe drejtësi. Ndaj dhe Traktati i Romës e shënjoji politikën e konkurrencës si një çështje

⁷ Desmon Dinan,Politikat e Bashkimit Evropian ,fq.37-39

⁸ Desmond Dinan, Politikat e Bashkimit Evropian ,fq.45-51

thelbësore për KE-në ,që t'i hapte rrugë projektimit të tregut të përbashkët dhe të krijonte shance të barabarta për gjithë lojtarët.Politika e konkurrencës përbëhet nga ty degë kryesore : njëra merret me aktivitetin e sipërmarrjes private dhe tjetra merret me aktivitetin e shteteve anëtare dhe organizamve të sponsorizuara nga këto shtete. *E para* përfaqëson parandalimin e praktikave të entiteteve private që mund të pengojnë konkurrencën dhe të shtrembërojnë tregun,sic janë marrëveshjet e fshehta dhe abuzimi nga një pozicion dominues. *E dyta* ka të bëjë me kontrollin e “ndihmës shtetërore” dhe liberalizimin e “industrive të rregullta”.

Qëllimi kësaj politike përvec rregullimit të tregut ,është dhe të shkatërrojë barrierat midis tregjeve nacionale,duke promovuar në këtë mënyrë integrimin evropian. Për tu përgatitur për zgjerimin,zyrtarët nga vendet kandidate filluan të punojnë për vlerësimin e kësaj politike dhe për aplikimin e saj.Përvec ndikimit të mundshëm të zgjerimit,Komisioni u përpoq ta përgatiste politikën e konkurrencës si një instrument të refomës ekonomike për të rritur konkurrencën dhe rritjen ekonomike.⁹

3.4 Politika Industriale

Traktati i Romës trajtoi një politikë industrial në një kuptim të gjerë ,ku krijohej strategjia për zhvillimin industrial.Tregu i vetëm i projektuar dhe politika e konkurrencës kishin për qëllim të krijonin një mjedis ekonomik që favorizonte rritjen industrial. Ne fillim të viteve 1980 ,KE ofroi ndihma të llojeve të ndryshme për ristrukturimin dhe mbijetesën e industrive. Problemet e theksuar industrial në KE ,kostot e larta në kërkim dhe zhvillim ,rëndësia në rritje e teknologjive të reja ,si dhe kërcënimi i vazhdueshëm amerikan dhe japonez, i bindi prodhuesit evropianë ,politikanët dhe zyrtarët e qeverive se bashkëpunimi me i madh nën drejtimin e KE-së përbënte celësin e mbijetesës dhe të suksesit të industrisë evropiane. Ky bashkëpunim midis industrive dhe Komisionit i ndërgjegjësoi të gjitha palët për potencialin dhe KE për të rikthyer në jetë ekonominë evropiane.Përqasja më e mirë dukej se ishte dhënia fund e copëzimit të vetë tregut evropian,nëpërmjet eliminimit të të gjitha barrierave të cilat pengonin biznesin dhe tregtinë Brenda KE.¹⁰

3.5 Politika e sipërmarrjes

⁹ Desmond Dinan,Politikat e Bashkimit Evropian, fq.85-87

¹⁰ Desmond Dinan ,Politikat e BE ,fq103-104

Politika e sipërmarrjes së BE përqendrohet në zhvillimin e novacioneve, sipërmarrjeve dhe konkurrencës në prodhim dhe në shërbime ,duke krijuar një klimë miqësore biznesi dhe një ambient rregullator mbështetës.

Politika e sipërmarrjes analizon dhe monitoron zhvillimet në një sërë sektorësh, nga ekonomia e vjetër e deri te e reja. Pa dyshim, ekonomia e BE-së përballet me sfida të rëndësishme si një treg i vetëm dhe opsioni i vetëm i BE-së për rritjen e konkurrencës së saj është promovimi i sipërmarrjes. Por edhe pas shumë vitesh të një vizioni të përbashkët, barrierat dhe kufizimet mbeten në fuqi për sipërmarrjet.¹¹

Komisioni i konsideron ndërmarrjet e vogla dhe të mesme (SME) të cilat punësojnë pjesën më të madhe të evropianëve ,si “shtylla kurrizore e sipërmarrjes në BE”.¹²

3.6 Politika e arsimit dhe trajnimi profesional

Arsimi mbetet në pjesën më madhe një përgjegjësi e qeverive kombëtare. Por sipas Traktatit të Mastrohtit BE ka për qëllim të mbështesë dhe të stimulojë iniciativat e qeverive kombëtare në fusha të tilla si bashkëpunimi midis sistemeve arsimore, lëvizja e studentëve dhe profesorëve ,shkëmbimet kulturore mes të rinjve dhe mësimin e gjuhëve të huaja. Përfshirja zyrtare në politikën e arsimit pasoi një sërë programesh shumë të suksesshme arsimimi dhe shkëmbimesh kulturore të organizuara nga BE . Arsimi dhe aftësimi profesional u përgjigjet nevojave të ekonomisë, por gjithashtu u ofron nxënësve aftësi të rëndësishme për zhvillimin personal dhe qytetarinë aktive.¹³ Në to bënin pjesë :

1. Skema e Veprimit të Komunitetit Evropian për lëvizjen e studentëve Universitarë (ERASMUS) – një program që lehtësonte shkëmbimet e studentëve dhe profesorëve në të gjithë BE nëpërmjet ofrimit të garanteve që lehtësonin shkëmbimet, zhvillonte kurrikulat dhe një sistem të transferimit të krediteve ,nevoja për të cilin ishte urgjente.
2. Program Veprimi për Promovimin e Kompetencate të Gjuhëve të huaja në Komunitetin Evropian (LINGUA) – një program që ofronte mbështetje financiare, i cili inkurajonte përvetësimin e një gjuhe të dytë dhe të tretë dhe në këtë mënyrë ndihmonte studentët dhe profesorët të përfitonin sa më shumë nga potenciali i plotë i ERASMUS-it.

¹¹ <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/08276331.2020.1769883>

¹² Desmond Dinana , Politikat e BE , fq.108-109

¹³ https://ec.europa.eu/education/policies/eu-policy-in-the-field-of-vocational-education-and-training-vet_en

3. Skema e Lëvizjes Trans-Evropiane për Studentët Universitarë (TEMPUS) – një program që lidhte universitetet në gjithë Evropën dhe ShBA.

Programet të tjera Socrates ato përfshijnë :

4. Grundving – program për edukimin e të rriturve dhe instruktorëve të tyre që të zhvillojnë rrjetet dhe materialet mësimdhënëse.
5. Comenius – program për studentët dhe mësuesit e shkollave të mesme.
6. Minerva – program për aplikimin e teknologjive të reja në arsim.
7. Erasmus Mundus – një zgjerim i programit Erasmus ,i cili financon diploma pasuniversitare.

Barasvlefshmëria apo mosbarasvlefshmëria e diplomave mbetet një nga pengesat më të mëdha në lëvizjen e studentëve të diplomuar në tregun e punës në BE. BE ka ndërmarrë një sërë iniciativash për të promovuar përvetësimin e gjuhëve të ndryshme, vecanërisht të gjuhëve më pak të përdorura. Qëllimi i Komisionit (gjuha amëtare plus dy) është që qytetarët e BE të flasin dy gjuhë të tjera përveç gjuhës amëtare.¹⁴

3.7 Politika Sociale

Politika sociale e BE është e ndërtuar mbi një histori të gjatë të traditës të fortë të legjislacionit social të shteteve anëtare. Brukseli u bë sheshi i betejës për diskutimet ideologjike, politike dhe ekonomike mbi çështje të tilla si për shembull të drejtat e grave, të drejtat e punëtorëve etj. Komisioni nuk po përpiqej thjesht të përmirësonte kushtet e punës dhe të jetesës në BE, por po mbronte në mënyrë agresive politikën sociale, si mjet për të promovuar një Evropë popullore. Një politikë sociale progresive do të ishte një mjet i mirë me anë të të cilit Komisioni mund të theksonte rëndësinë e integritit evropian. Në samitin e Strasburgut ,u miratua në dhjetor 1989 “Karta e Komunitetit për të Drejtat themelore Sociale të punëtorëve” (Karta Sociale).

Karta Sociale radhiste 12 kategori të të drejtave themelore sociale:

1. Lirinë e lëvizjes
2. Punësimin dhe shpërblimin

¹⁴ Desmond Dinana , Politikat e BE , fq.120-121

3. Mbrojtjen sociale
4. Mbrojtjen e të moshuarve
5. Përmiësimin e kushteve të jetesës dhe të punës
6. Lirinë per t'u mbledhur dhe marrëveshjet kolektive
7. Pjesëmarrjen në trajtimet profesionale
8. Trajtimin e barabartë mes burrave dhe grave
9. Informimin, konsultimin dhe pjesëmarrjen për punëtorët
10. Mbrojtjen shëndetësore dhe sigurinë në punë
11. Mbrojtjen e fëmijëve dhe adoleshentëve
12. Mbrojtjen e personave të paafte fizikisht.

Udhëheqësit e BE e mbështetën programin e politikave sociale në samitin e Nisës, në dhjetor 2000. Objektivat kryesore të programit pasqyrojnë kthesën e politikave sociale me qëllimet tradicionale drejt theksimit të qartë të rritjes ekonomike dhe punësimit.¹⁵

3.8 Politikat e Punësimit

Raporti Kok mbi strategjitë e Lisbonës theksonte “Nivelet e larta të punësimit janë thelbësore për të arritur më shumë kohezion social dhe për të crrënjësuar varfërinë brenda BE.” Punësimi i sa më shumë njerëzve është mënyra më e mirë për të ruajtur qëndrueshmërinë sociale dhe ekonomike si dhe për të zhvilluar më tej sistemet evropiane të mirëqenies. Në mënyrë të veçantë, udhëzimet e punësimit përcaktojnë qëllimin dhe drejtimin për koordinimin e politikave të shteteve anëtare.¹⁶

Bazuar në Kartën e Bardhë, Këshilli Evropian ra dakort për një sërë masash:

- Trajnime më të mira profesionale
- Rrogë mesatare
- Tregje pune më të efektshme si ndihmë për grupe të vecanta.

Përfshirja e një seksioni mbi punësimin në Traktatin e Amsterdamin forcoi edhe më tepër qasjen e BE ndaj punësimit. Zgjerimi e përkeqësoi gjendjen e punësimit, pavarësisht nga prespektivat e BE për përmirësim në fushën ekonomike. Zgjerimi frenoi edhe strategjinë e punësimit duke i shtuar procesit më shumë shtete anëtare. Zgjidhja e problemeve të punësimit në Evropë nuk është e lehtë. Tashmë

¹⁵ Desmond Dinan, Politikat e BE, fq.131

¹⁶ <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=101&intPagelId=3427>

duket se shtetet anëtare janë në rrugën e duhur, pasi që një pjesë e mirë e qeverive kombëtare janë duke prezantuar paga dhe punë më fleksibël.¹⁷

3.9 Politika Ambientaliste

Zhvillimi i qëndrueshëm shihet gjerësisht në BE si tepër i rëndësishëm për mjedisin. Mjedisi në Evropë është duke vuajtur nga problemet që shoqërojnë rritjen e dendësisë së popullsisë, që depozitojnë miliarda tonë mbetje cdo vit. Marrëveshja e Kiotos që duhej të pakësonte nivelin e gazit serrë të lëshuar në atmosferë kishte të meta të mëdha. Kjo e bëri politikën mjedisore thelbësore të marrdhënieve transatlantike. Tashmë mjedisi është një nga fushat më të rëndësishme dhe më të rregulluara të politikave të BE. Duke pasur frikë se prej ndërmarrjes së masave kombëtare për mbrojtjen e mjedisit, do të prishej tregu i përbashkët, qeveritë e shteteve anëtare forcuan pushtetin e vendimmarrjes politike rreth çështjeve mjedisore.

➤ *Mjedisi dhe zgjerimi*

Marrëveshjet evropiane ndërmjet BE dhe shteteve të Evropës Qendrore dhe Lindore që u përmyllën në fillim të v.1990, përcaktonin në terma të përgjithshme politikat ekonomike të shteteve kandidate duhet të udhëhiqeshin prej parimeve të zhvillimit të qëndrueshëm dhe të kishin plotësisht parasysh kushtet mjedisore. Në opinionin e vet rreth aplikimeve për antarësim të shteteve të Evropës Qendrore dhe Lindore, Komisioni përfshinte një vlerësim (shpeshherë të egër) mbi gjendjen e mjedisit në secilin prej këtyre shteteve, vështirësitë e të cilave për të përmbushur standartet e BE i ndërlikonin në mënyrë të pashmangshme bisedimet për zgjerimin. Duke filluar nga mesi i v.1990, BE siguronte asistencë financiare me anë të programit PHARE¹⁸, për t'i ndihmuar shtetet kandidate të arrinin standartet e BE. Shteteve anëtare iu desh kështu të përfronin ligjet e tyre kombëtare me ligjin e vëllimshëm ambientalist të BE. Shteteve të Evropës Qendrore dhe Lindore do t'i duhet një kohë e gjatë për të arritur hapat e Evropës Perëndimore, si nga pikëpamja ambientaliste, ashtu edhe nga ajo ekonomike. Në fakt shumë shtetas të këtyre vendeve janë të shqetësuar se kostot e përmirësimit ambientalist do të frenojnë zhvillimin ekonomik.¹⁹

¹⁷ Desmond Dinan, Politikat e BE, fq.143-150

¹⁸ Ky program u krijua fillimisht në 1989 nga Polonia dhe Hungaria: Programi i Ndhmës për Ristrukturimin e Ekonomive të tyre. (Assistance for Restructuring their Economies (PHARE) programme). Programi PHARE është një nga tre instrumentet e para-pranimit të financuara nga Bashkimi Evropian për të ndihmuar vendet kandidate për Evropën Qendrore dhe Lindore në përgatitjet e tyre për t'u bashkuar me Bashkimin Evropian.

¹⁹ Desmond Dinan, Politikat e BE, fq.151-164

3.10 Politika Monetare

Në historinë e integritit evropian ka pasur tri iniciativa kryesore të politikës monetare:

1. Plani Verner²⁰ për të realizuar bashkimin ekonomik dhe monetar , viti 1980 (BEM)
2. Sistemi Monetar Evropian ,viti 1979 (EMS)
3. Konferenca ndërqeveritare mbi BEM , viti 1991.

Bashkimi monetar shënon një fazë të lartë të avancimit të integritit evropian. Menaxhimi i BEM-së (si në aspektin fiskal ashu edhe në atë monetar) ndërsa ballafaqohet me zgjerimin u bë një nga sfidat më të mëdha me të cilat përballlet sot BE. Direktivat e Politikës së Gjerë Ekonomike janë një aspekt kyc i procesit të mbikëqyrjes shumëpalëshe të drejtimit të politikës ekonomike në BE. Këto direktiva në mënyre tipike bëjnë thirrje për reforma në tregun e punës ,zbatimin dhe forcimin e masave të tregut të vetëm ,si dhe liri më të madhe veprimi për ndërmarrjet dhe sipërmarrjen.

➤ *Zgjerimi i eurozonës*

Pavarësisht nga vështirësitë mbi Paktin e Stabilitetit dhe Zhvillimit, eurozona dukej më shumë se do të zgjerohej se sa do të ngushtohej në të ardhmen e afërt.Vendet e reja ishin të detyruara t'i bashkoheshin eurozonës konvergencës (të mbulonin stabilitetin e cmimeve,disiplinën buxhetore,stabilitetin e monedhës,si dhe konvergjenca e normës së interesit). Zgjerimi i mundshëm i eurozonës i bën të nevojshëm ndryshimet në strukturën drejtuese të BQE.²¹

3.11 Politika Tregtare (marrëdhëniet me jashtë)

BE është një prej aktorëve kryesorë globalë,për shkak të përmasave të tij ekonomike , sferës politike dhe profilit politik.BE synon që përmes marrëdhënieve të tij të jashtme të forcojë prosperitetin,mirëqenien dhe sigurinë e tij. BE dhe shtetet anëtare në të përpiqen të kordinojnë mes tyre marrëdhëniet me jashtë.BE në ndryshim nga shumica e shteteve-anëtrae ,nuk ka ushtri. Megjithatë BE zotëron një gamë të gjerë instrumentash të “fuqisë së butë” , të tilla si ; koncesionet tregatë ; ndihma për zhvillim dhe huadhënia preferenciale e Bankës Evropiane të

²⁰ Në Samitin Evropian në Hagë më 1969, Krerët e Shteteve dhe Qeverive të Komunitetit Evropian ranë dakord të përgatisin një plan për bashkimin ekonomik dhe monetar. Raporti i Ëerner u hartua nga një grup pune i kryesuar nga Pierre Werner, Kryeministri i Luksemburgut dhe Ministri i Financave, dhe u prezantua në tetor 1970. Plani i tre fazave propozoi reforma graduale, institucionale që çoi në fiksimin e parevokueshëm të kurseve të këmbimit dhe miratimin e një monedhe të përbashkët brenda një dekade, por nuk rekomandoi themelimin e një banke qendrore. Plani nuk u zbatua kurrë për shkak të presionit të Shteteve të Bashkuara

²¹ Desmond Dinan , Politikat e Be , fq.212

Investimeve të cilat ai mund t'i përodrë në përpjekje për të ndryshuar sjelljen e shteteve jo-anëtare dhe për të formësuar sistemin ndërkombëtar sipas interesave të tij. Objektivi kryesor i politikës tregtare të BE është të arrijë përmes negociatave më të mirën për prodhuesit dhe konsumatorët evropianë, duke përfutur akses në tregjet e vendeve të treta duke mbrojtur herë-herës tregun evropian. Objekti parësor i politikës së zhvillimit të BE është ndihma ndaj vendeve të varfëra, për t'u rritur e zhvilluar ekonomikisht. Shumica e marrëdhënieve janë tepër të institucionalizuara dhe përfshijnë ndonjëherë takime vjetore në nivel samitësh, takime të nivelit ministror, takime të zyrtarëve të tjerë të lartë si dhe takime të strukturave ndër-parlamentare.

Sikundër përcaktohet në Traktatin e Romës, Politika e Përbashkët Tregtare i jep BE një kompetencë ekzkluzive në marrëdhëniet tregtare me jashtë që kanë qëllim të "kontribuojnë në interesin e përbashkët" në zhvillimin harmonik të tregtisë botërore, në heqjen e pengesave doganore. Traktati i dha BE autoritetin për të përmbyllur marrëveshjen ndërkombëtare. Politika e Përbashkët Tregtare shërbeu si një shëmbëlltë e jashtme e bashkimit doganor, i cili është themeli bi të cilin u ndërtua tregu i vetëm dhe bashkimi monetar. Shtetet anëtare kanë preferenca dhe orientime të ndryshme mbi politikën tregtare. Historikisht francezët janë të njohur për proteksionizmin²² e tyre, kurse britanikët dhe holandezët janë mbështës të flaktë të tregtisë së lirë. Këshilli i Ministrave përpiqet të harmonizojë mes tyre (shteteve) interesat dhe preferencat e larta kombëtare. Në zhvillimin e politikës tregtare të BE kanë dominuar dy polemika ndërinstitucionale: njëra prej tyre i takon marrëdhënieve të përditshme midis Komisionit dhe Këshillit, ndërsa tjetra çështjes së kompetencës për politikën tregtare përballe shfaqjes së çështjeve të reja dhe ndryshimit të vazhdueshëm të axhendës së tregtisë ndërkombëtare. Këshilli Evropian shpalli më dhjetor 1988 se "nga tregu i vetëm do të përfitonte jo vetëm Komuniteti, por edhe vendet jo-komunitare duke garantuar kështu vazhdimësinë e rritjes ekonomike. Tregu i brendshëm nuk do të mbyllej në vetvete. Integrimi tregtar dhe liberalizimi i jashtëm tregtar u përforcua reciprokisht për komunitetin e futjes në tregun evropian të furnitorëve të huaj dhe ekspozimin gjithnjë e më të madh të ekonomisë evropiane ndaj konkurrencës globale.

Shqetësimet e vendeve të treta që lidhen me tregtinë përfshijnë :

²² Proteksionizmi është politika e vendosjes së pengesave ligjore, tarifore apo restriksioneve të tjera mbi të mirat e importuara me qëllimin që këto të mirë të mos të jenë në gjendje të konkurrojnë me produktet apo të mirat vendase.

- Mundësitë e kufizuara të futjes në treg të prodhimeve të tyre si tekstile, veshmbathje dhe automobila;
- Ndikimin e zgjerimit të BE
- Ndikimin e rritjes së rrejtit evropian të marrëveshjeve preferenciale e rajonale mbi sistemin shumëpalësh;
- Shpeshësia dhe ashpërsia e veprimeve anti-dumping²² në sektorë të ndjeshëm.

Nga ana tjetër BE :

- Ka qenë gjithnjë i gatshëm të negociojë kompensime për vendet që përballen me barriera të reja ose më të larta tregtare në marrëdhëniet e tyre me BE.
- Argumenton se nuk ekziston mospajtim apo mospërputhje midis liberalizimit gradual shumëpalësh dhe përmbylljes së marrëveshjeve tregtare preferenciale.
- Mbron me kokëfortësi përdorimin e masave anti-dumping.²³

➤ *Prespektiva rajonale*

Bashkimi Evropian ka zhvilluar një rrejt të dendur marrëdhëniesh mes vendeve dhe grupe vendesh anëmbanë botës.

Bashkimi Evropian ka një hierarki jo-zyrtare marrëveshjesh me vendet e treta. Në rend ngjites ato jane:

1. Marrëveshje të Tregtisë së Lirë
2. Marrëveshje Partneriteti e Bashkëpunimi
3. Bashkime Doganore
4. Marrëveshje Asociimi
5. Marrëveshje Evropiane

*Bashkimi Evropian ofron partneritete strategjike.

Evropa Juglindore ose Balkani Perëndimor është një rajon i trazuar që përbëhet nga Shqipëria, Bosnjë-Hercegovina, Koacia, Serbia, Mali i Zi, Maqedonia dhe Kosova. Bashkimi Evropian po bën më të mirën e mundshme për të ndihmuar përmes programeve të ndryshme

²² Anti-dumping – është një tarifë proteksioniste që një qeveri e brendshme i imponon importet e huaja që cmimet janë nën vlerën e drejtë të tregut.

²³ Desmond Dinan, Politikat e BE, fq.221.

humanitare e të zhvillimit si dhe përmes preferencave të bollshme e bujare tregtare. BE është tashmë jashtëzakonisht aktiv në rajon. Ai është donatori më i madh i asistencës për zhvillim të Ballkanit Perëndimor në tërësi. Bashkimi Evropian përkrah të njëjtin lloj zgjidhjeje : integrimin politik e ekonomik si mënyra më e mirë për të promovuar paqen, stabilitetin dhe prosperitetin. Procesi i Stabilizim-Asociimit (PSA) formon në kuadrin integrues për qasjen e Bashkimit Evropian ndaj Evropës Juglindore. Bashkimi Evropian inkurajon reformën ekonomike, politike, gjyqësore e administrative ,përmes garantimit të ndihmës financiare ,preferencave tregtare dhe këshillimit teknik. Faza “Evropa më e gjerë” e sajuar nga Komisioni ,lidhet me fqinjët e Bashkimit Evropian në Jug e në Lindje, duke përshtetur një hark nga Maroku në skajin në Perëndim e deri te Rusia ,në sakjin më verior përfshirë gjithcka që ndodhet mes tyre. Vendet e të ashtuquajturës “Evropë e gjerë” janë jashtëzakonisht të ndryshëm nga pikëpamja kulturore, historike, ekonomik dhe politike. Por BE përpiqet mbi të gjitha të stabilizojë rajonin përrreth tij. *Politika Evropiane e Fqinjësisë* flet për promovimin e mirëqeverisjes, liberalizimit ekonomik, respektimit të të djreyave të njeriut ,zhvillimin e qëndrueshëm dhe kohezionin social- qëllime të sigurt e të admirueshme. Politika e re siguron një kuadër gjithëpërfshirës për këto marrëveshje ,vendos prioritete politike dhe premtion një sërë planesh veprimi për cdo pjesëmarrës në të.²⁴

3.12 Politikat e brendshme dhe te jashtme të BE

Politikat e brendshme dhe të jashtme ekonomike të BE kanë për qëllim rritjen e mirëqenies së përgjithshme të vendeve anëtare të BE ,përfshirë këtu edhe sigurinë e përgjithshme. BE kërkon të sigurojë që këto marrëdhënie të bazohen në interesa dhe përfitime reciproke²⁵. Integrimi Evropian ka ndihmuar në zgjidhjen e çështjes gjermane; në konsolidimin e demokracisë në Greqi, Portugali dhe Spanjë dhe në lehtësimin e transformimit të shteteve të Evropës Qendrore e Lindore në demokraci liberale të qëndrueshme e të sigurt. Integrimi Evropian ka ndihmuar gjithashtu në përmirësimin dhe menaxhimin e konflikteve brenda BE, veçanërisht në Qipro në Irlandën e Veriut si dhe mes Britanisë së Madhe dhe Spanjës mbi çështjen e Gjibraltarit. BE asnjëherë nuk mund të shndërrohet në superfuqi pa zhvilluar një politikë të përbashkët të mbrojtjet dhe kapacitete të krahasueshme me atë të SHBA. Mungesa e stabilitetit në ekstremitetet e Evropës e Evropës mund të shkaktojë paqëndrueshmëri edhe në

²⁴ Desmond Dinan , Politikat e BE ,fq.234

²⁵ https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/foreign-and-security-policy_en

BE ,qoftë edhe thjeshtë për shkak të një fluksi të mundshëm të mijëra refugjatëve dhe azilkërkuesve (sic ndodhi me refugjatët dhe azilkërkuesit nga Siria që u dyndën nëpër Gjermani, Francë kryesisht). Mungesa e mundësive ekonomike në “Evropën e gjerë” shkakton në mënyrë të pashmangshme migrim masiv drejt BE, kryesisht imigrante legal. Mundësia që kriminelët të shfrytëzojnë lëvizjen e lirë brenda BE bën të domosdoshme bashkëpunimin e ngushtë policor dhe gjyqësor mes vendeve anëtare.²⁶

➤ *Siguria e brendshme : Drejtësia dhe punët e brendshme.*

Bashkëpunimi mes vendeve anëtare në çështjet e drejtësisë dhe në punët e brendshme – një seri aktivitete të lidhura me sigurinë e brendshme filloi si kundërpërgjigje të terrorizmit në Evropën Perëndimore. Shqetësimet rreth emigracionit të pakontrolluar dhe një sërë problemesh treguan nivelin e moskoordinimit në fushën e drejtësisë dhe punëve të brendshme mes zonës Shengen.

➤ *Shengen*

Dispozitat e Traktatit të Amsterdimit për një zonë të lirë ,sigurie dhe drejtësie përfshinte një klauzolë fleksibiliteti për bashkëpunim më të ngushtë mbi çështje të drejtësisë dhe punëve të brendshme, nuk kishte nevojë që Konventa e Shengenit të vazhdonte të ekzistonte e ndarë. Kështu, një protokoll i bashkëngjitur në traktatin bëntë të mundur që nga përfshirja e Shengen-it me dispozita të vecanta në kuadrin e BE-së ,të pranohej i tëri Shengen-i edhe nga vendet jo anëtare.

Çështjet dhe karakteristikat kryesore parashikonin:

- Vizat – konventa synonte harmonizimin e legjislacionit mbi imigrimin me qëllim hartimin e një listë vendesh të treta, qytetarët e të cilave u nevojitej një vizë për të hyrë në zonën Shengen.
- Emigrimin ilegal – duke pasur parasysh përmasat dhe natyrën e kufijve të jashtëm të zonës Shengen ,lufta kundër hyrjeve ilegale parashtronte një sfidë të gjerë dhe potencialisht të kushtueshme
- Azilin – sfida më e madhe ishte të parandalohet një individ të paraqiste më shumë se një kërkesë azili në më shumë se një shtet.

²⁶ Desmond Dinan, Politikat e BE ,fq.271

- Bashkëpunimin policor – mes forcave policore brenda Zonës Shengen ekzistonte një nivel i lartë bashkëpunimi ,megjithatë ai ishte kryesisht me bazë bilaterale dhe jozyrtarë.
- Bashkëpunimi në sistemin gjyqësor – konventa përmbante disa dispozita për rritjen e kontakteve dhe forcimin e bashkëpunimit mes autoriteteve gjyqësore , vecanërisht për sa i përket çështjes delikate të ekstradimit.
- Sistemi i Informacionit i Shengen – koventa e Shengen-it parashikonte dispozita për krijimin e Sistemit të Informacionit të Shengenit , me qendër në Strasburg, i cili do të lidhte sistemet e të dhënave të vendeve pjesëmarrëse.
- Struktura institucionale – konventa krijoi një strukturë institucionale për të menaxhuar funksionimin dhe zhvillimin në te ardhmen.²⁷

Këto ishin disa nga politikat më kryesore të Bashkimit Evropian , që mbi të gjitha synojnë plotësimin e kushteve të një jetese më të mirë për qytetarët Evropian si dhe ruajtja e bashkëpunimeve mes shteteve si garancë për mos pasje luftë\konflikte.

Përfundime:

Në këtë punim është synuar të bëhet një qasje më e aftërt rreth Bashkimit Evropian , duke arritur të konceptohet më së miri sesi u krijua ky Bashkim dhe çfarë qëllimesh ka . Mendoj se secili prej nesh duhet të dijë mjaftueshëm se krijimi i Bashkimit Evropian erdhi si nevojë për një bashkëpunim në fushën ekonomike dhe politike kryesisht ,pasi pas luftërash që kishte kaluar Evropa gjendej në probleme të shumta , dhe për tu rimëkëmbur shtetet zgjodhën të bashkëpunonin. Por kjo formë e bashkëpunimit nga njëra anë përvec ndikimit në rimëkëmbjen ekonomike që u bënte shteteve dhe konsolidimit të shtetit të së drejtës , ndihmonte edhe për mbajtjen e ekuilibrave mes shteteve dhe shmangien e konflikteve. Duke qenë një rajon që shtetet kanë kultura dhe interesa të ndryshme, konfliktet janë gjithmonë të pranishme , por falë bashkëpunimeve mes shteteve këto konflikte nuk kalojnë më tepër sesa në disa deklarata në media .

Gjithashu një rol tepër të rëndësishëm që Bashkimi Evropian ka , është ndikim i tij falë politikave të ndryshme që ka krijuar , si nga ana ekonomike ashtu edhe nga ana kulturore dhe në fusha të tjera . Por synimi i Bashkimit Evropian nuk është vetëm bashkëpunimi mes shtetesh

²⁷ Desmond Dinan , Politikat e BE ,fq.275-278

, por gjithashtu Bashkimi Evropian kërkon të shtrijë ndikim e tij në sa më shumë vende , dmth të zgjerojë hapësirën ku BE të ketë ndikim me politikat e tij . Bashkimi Evropian nuk kufizohet vetëm me shtetet të cilat anëtaresohen në të , pasi BE ka zhvilluar një politikë të atillë që të ndihmojë dhe të mbështesë edhe shtetet që nuk janë anëtare të tij . Mes shumë politikash që BE ka ndërtuar që nga fillimit e tij , si Politika e Përbashkët Bujqësore, politika e kohezionit , e deri tek politika tregtare dhe politika e brendshme dhe e jashtme e BE , mund të themi që cdo politikë në vetvete e ka pasur të qartë synimin “zgjerimin e BE” , por jo të gjitha politikat e kanë arritur . Shumë nga politikat janë hasur me probleme të shumta në aplikimin e tyre në shtete , duke qenë se shumë shtete kanë probleme të mëdha të brendshme dhe aplikimi i një politike për të gjithë shtetet sjell konfuzion ,sepse vetë shtetet ndryshojnë nga njeri-tjetri , dhe problemi që ka një shtet mund të jetë i ndryshëm nga problemi që shteti tjetër ka , prandaj implementimi i politikave të BE ka qenë një sfidë e hapur cdo herë.

Konfuzionin me politikat BE e hasi që me Politikën e Përbashkët Bujqësore kur një grup ekspertësh të jashtëm bënë thirrje për pakësime të shpenzimeve bujqësore,që sipas tyre shpenzimet ishin shumë të larta , me qëllime të financimit më tepër në fusha më prioritare si arsimit dhe kërkimi.Por përsëri BE ia doli , me pranimin e 10 vendeve kandidatë të Evropës Qendrore dhe asaj Lindore do të sillte më tepër përfitime. Duke vazhduar me Politikën e Kohezionit , e cila për shkak të zgjerimeve të njëpasnjëshme të BE u rritën ndjeshëm disnivelet ekonomike dhe sociale mes rajoneve , pavarësisht përpjekjeve të kësaj politike këto disnivele nuk mund të shuhehen ,por mund të mbahen nën kontroll dhe mund tu jepet ndihmesë dhe mbështetje më e madhe vendeve të varfëra. Qëllimi i politikës së konkurrencës përveç rregullimit të tregut ,është dhe të shkatërrojë barrierat midis tregjeve nacionale ,duke promovuar integrimin evropian.Kjo politikë gjithashtu synonte të nxiste rritjen ekonomike. Politika Industriale,mund të themi që ishte një politikë e cila pati më tepër besim , pasi Komuniteti Evropian ishte në një periudhë krize të theksuar industriale ,si dhe kërcënimi i vazhdueshëm amerikan dhe japonez, i bindi prodhuesit evropian ,politikanët dhe zyrtarët e qeverive se bashkëpunimi më i madh në këtë fushë përbënte celsin e mbijetesës dhe të suksesit të industrisë evropiane. Treguesi më e mirë dukej se ishte dhënia fund e copëzimit të vetë tregut evropian,nëpërmjet eliminimit të të gjitha barrierave të cilat pengonin biznesin dhe tregtinë brenda KE.

Politika e sipërmarrjes ishte një politikë e fokusuar më tepër tek analizimi dhe monitorimi i zhvillimit në një sërë sektorësh ,nga ekonomia e vjetër e deri te e reja. Gjithashtu kjo politikë arriti të krijonte një klimë miqësore biznesi .

Politika e arsimit dhe trajnimit profesional në përgjithësi është përgjegjësi e qeverive kombëtare . Por BE ka ndërmarrë një sërë iniciativash për të stimuluar dhe mbështetur qeveritë kombëtare në fusha të tilla si bashkëpunimi midis sistemeve arsimore, lëvizja e studentëve dhe profesorëve ,shkëmbimet kulturore mes të rinjve dhe mësimin e gjuhëve të huaja. Dhe në ndihmë të këtyre fushave kanë ardhur në ndihmë programet e shumta që janë krijuar si : ERASMUS , LINGUA , TEMPUS etj.Por kjo politikë haset me një problem i cili lidhet me barasvlefshmëria apo mosbarasvlefshmëria e diplomave të studentëve të diplomuar në tregun e punës në BE.

Politika sociale e BE nuk synonin vetëm të përmirësonte kushtet e punës dhe të jetesës në BE , por gjithashtu ishte një mjet për të promovuar një Evropë popullore dhe që theksonte rëndësinë e integritit evropian.

Politikat e Punësimit ishte mjeti kryesor për të çrrënjosur varfërinë brenda BE , prandaj punësimi i sa më shumë njerëzve është mënyra më e mirë për të ruajtur qëndrueshmërinë sociale dhe ekonomike , gjithashtu vlen edhe për të zhvilluar më tej sistemet evropiane të mirëqenies.Por zgjerimet e BE e përkeqësuan gjendjen dhe e frenuan politikën e punësimit , pasi më shumë shtete atëherë duheshin më tepër vende pune , me tepër tregje dhe trajnime profesionale .Tashmë shtetet duket se janë në rrugën e duhur ,pasi një pjesë e mirë e qeverive kombëtare janë duke prezantuar paga dhe punë më fleksibël.

Politika Ambientaliste ka qenë dhe vazhdon të jetë një politikë delikate e BE sepse mjedisi në Evropë është duke vuajtur nga problemet që shoqërojnë rritjen e dendësisë së popullsisë ,që depozitojnë miliarda tonë mbetje cdo vit . Pavarësisht nismave të shumë shoqatave ambientaliste për ndërgjegjësimin e shoqërisës duket se ky problem do të vazhdojë dhe pse nivelet duket sikur reduktohen. BE i kushton një vëmendje shumë të vecantë kësaj fushe dhe pse kostot e përmirësimit ambientalist mund të frenojnë zhvillimin ekonomik.

Politika Monetar është një politikë e përshtatjes ku vendet që synonin antarësimin në BE duhet ti bashkoheshin konvergencës (të mbulonin stabilitetin e cmimeve,disiplinën buxhetore,stabilitetin e monedhës,si dhe konvergjenca e normës së interesit).Kjo mund të ndikonte negativisht në sistemin monetar të shtetit ,por BE rekomandonte shtetet që përpara se të aderoheshin të fillonin procesin e konvergencës.

Politikat e brendshme dhe të jashtme ekonomike të BE kanë për qëllim rritjen e mirëqenies së përgjithshme të vendeve anëtare të BE , përfshirë këtu edhe sigurinë e përgjithshme. Integrimi Evropian ka ndihmuar në zgjidhjen e një sërë problemesh , si në zgjidhjen e çështjes gjermane , në konsolidimin e demokracisë në Greqi ,Spanjë dhe Portugali etj. Por mungesa e stabilitetit në ekstremitetet e Evropës e Evropës mund të shkaktojë paqëndrueshmëri edhe në BE ,qoftë

edhe thjeshtë për shkak të një fluksi të mundshëm të mijëra refugjatëve dhe azilkërkuesve. BE i duhet të krijojë një politikë shumë të avancuar të mbrojtjes dhe të ketë një bashkëpunim të ngushtë mes vendeve anëtare të BE në çështjet e drejtësisë dhe në punët e brendshme në mënyrë që të luaj një rol si superfuqi në botë. Politika Tregtare e cila lidhet direkt me marrëdhëniet me jashtë ka si objekt kryesor që përmes negociatave të arrijë më të mirën për prodhuesit dhe konsumatorët evropianë , gjithashtu kjo politikë e BE ka si qëllim ndihmën ndaj vendeve të varfëra për tu rritur dhe zhvilluar ekonomikisht. Mund të them kjo politikë është politika bazë e BE , pasi kjo politikë krijon shumë marrëdhënie të institucionalizuara dhe zhvillon takime vjetore në nivel samitësh , takime të strukturave ndër-parlamentare etj, të cilat kanë rol vendimmarrës. BE ka kompetencë ekskluzive në marrëdhëniet tregtare me jashtë që kanë qëllim të “kontribuojnë në interesin e përbashkët” në zhvillimin harmonik të tregtisë botërore ,në heqjen e pengesave doganore , por duke qenë se shtetet kanë preferenca dhe orientime të ndryshme mbi politikat tregtare , Këshilli i Ministrave përpiqet që të harmonizojë mes tyre interesat dhe preferencat e larta kombëtare. Integrimi tregtar dhe liberalizimi i jashtëm tregtar u përforcua reciprokisht për komunitetin ,me futjen në tregun evropian të furnitorëve të huaj dhe ekspozimin gjithnjë e më të madh të ekonomisë evropiane ndaj konkurrencës globale.

Në pëmbyllje të këtij përfundimi të bërë rreth punimit që zhvillova dhe në përputhje me temën e punimit ,jam e mendimit se “Politika Tregtare” është politika e cila ka më tepër qëllime të zgjerimit (pra është më PRO zgjerimit të BE) pasi BE me anë të kësaj politike ka zhvilluar një rrjet të mirëfilltë marrëdhëniesh mes vendeve dhe grupe vendesh anembanë botës. Qëllimi dihet që është kryesisht rritje ekonomike dhe përmbushje të nevojave të qytetarëve. BE është donatori më i madh i asistencës për zhvillim të Ballkanit Perëndimor në tërësi . Bashkimi Evropian përkrah të njëjtin lloj zgjidhjeje : integrimin politik e ekonomik si mënyra më e mirë për të promovuar paqen, stabilitetin dhe prosperitetin.

Referencat :

1. Desmond Dinan , Politikat e Bashkimit Evropian , pjesa 3-të ;
2. Yves Doutriaux & Christian Lequesne , Institucionet e Bashkimit Evropian , botimi 5-të ;
3. Dr.Marko Bello , E Drejta Institucionale Komunitare Evropiane ,Tiranë 2010 ;
4. Lisen Bashkurti ,Bashkëpunimi Shumëpalësh dhe Institucionet Ndërkombëtare ,vëllimi 2-të ;
5. Website i Wikipedia mbi Bashkimin Evropian ,
https://sq.wikipedia.org/wiki/Bashkimi_Evropian ;
6. Website për Kuvendin e Republikës së Maqedonisë , hapësira për bashkëpunimin ndërkombëtar , http://www.sobranie.mk/p-r-unionin-evropian-ns_article-institucionet-e-unionit-evropian.nsp ;
7. Website për Unionin Evropian , hapësira për historikun e krijimit të BE ,
https://europa.eu/european-union/about-eu/history_en .
8. https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/foreign-and-security-policy_en
9. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=101&intPageId=3427>
10. https://ec.europa.eu/education/policies/eu-policy-in-the-field-of-vocational-education-and-training-vet_en
11. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/08276331.2020.1769883>

NDIKIMI I EKSPORT- IMPORTEVE NE RRITJEN EKONOMIKE GJATË DHE PAS KRIZËS EKONOMIKE 2008-2011

Phd. Cand. Jorida KOÇIBELLI

(agollijorida@gmail.com)

International University of Struga Universiteti "Fan S. Noli" Korçë

Abstrakt

Ky punim prezanton në mënyrë sintetike ecurinë e importeve dhe eksporteve gjatë dhe pas krizës financiare. Gjithashtu për periudhen e marrë në shqyrtim eksporti dhe importi kanë pasur ndikim negativ dhe të parëndësishëm në rritjen ekonomike. Qëllimi i këtij studimi është analiza dhe roli që ka luajtur bilanci tregtar gjatë krizës financiare, në drejtim të përmirësimit të rritjes ekonomike. Analiza e detajuar e bilancit në situatë recensionare ndihmon studiuesit dhe vendimarrësit që të ndërmarrin politika të duhura dhe efçente për të stabilizuar ekonominë në një kohë relativisht të shkurtër.

Rritja e eksporteve çon në një përmirësim të standardit të jetesës. Kjo në tërësi shkakton një sërë efektsh zinxhir si: rritje të aksesit në monedha, gjë që rrit të ardhurat kombëtare, rrit qarkullimin dhe tepricat e shtetit; përmirëson teknologjinë dhe rrit në mënyrë të vazhdueshme cilësinë e produkteve; rrit kërkesen agregate për këtë kategori mallrash si dhe indirekt rrit edhe punësimin. Importet, ndryshe nga eksportet, çojnë në daljen e monedhës vendase dhe dobësojnë bilancin tregtar, duke dobësuar kështu rritjen ekonomike.

Në këtë punim janë përdorur të dhënat sasiore të eksporteve, importeve në përqindje të PBB-së si dhe të dhëna të detajuara të bilancit tregtar sipas grupmallrave.

Fjalë kyçe: *Eksport; Import; Rritje Ekonomike; Kriza Financiare.*

Hyrje

Eksportet e mallrave dhe shërbimeve shihen si një promotor i zhvillimit ekonomik dhe social. Eksportet u kërkojnë kompanive të përtërijnë dhe të përmirësohen për të ruajtur pjesën e tregut.

Nga ana tjetër, eksportet sigurojnë rritje të shitjeve dhe fitimeve. Ato minimizojnë ndikimin e paqëndrueshmërisë së tregut, duke punuar në tregjet globale, kompanitë bëhen më të vëmendshëm ndaj ndryshimeve ekonomike, ndryshimit të kërkesave të klientëve dhe luhatjeve sezonale në ekonominë lokale.

Pas periudhës së krizës, Shqipëria ka pasur një bilanc negativ tregtar edhe me vendet e Rajonit. Open Data Albania¹⁶ ka realizuar një hulumtim mbi eksportet dhe importet, sipas shteteve duke evidentuar bilancin tregtar të Shqipërisë me këto vende. Eksportet shqiptare drejt shteteve fqinje jo anëtare të BE-së 2013, kanë ardhur vazhdimisht në rritje, por kjo nuk ka çuar në një bilanc pozitiv.

Në fund të vitit 2013, bilanci tregtar me fqinjët arriti në -25.7 miliardë lekë, duke shënuar rënie kundrejt vitit 2012 si pasojë e zgjerimit të eksporteve dhe njëkohësisht tkurrjes së importeve. Në total, eksportet e Shqipërisë drejt vendeve të Rajonit në fund të vitit 2013 arritën në rreth 29.5 miliardë lekë, duke përbërë rreth 12% të totalit të eksporteve të vendit, çka thekson një shkëmbim të limituar tregtar me 'fqinjët'. Eksportet kanë shënuar rritje kundrejt vitit 2012, duke u zgjeruar me 3%. Importet, nga ana tjetër kanë shënuar rënie në vitin 2013 pasi arritën nivelin maksimal një vit më parë. Në total, në fund të vitit 2013, u importuan 55.2 miliardë lekë mallra e shërbime nga shtetet fqinje, me një rënie vjetore prej 10%.

Sipas të dhënave të analizuara, peshën më të lartë të eksporteve të vendit tonë e zë kategoria “Tekstile dhe këpucë”, e cila zë rreth 44% të totalit të eksporteve. Nga 243.5 miliardë lekë që shënojnë eksportet totale në vitin 2016, 106.6 miliardë lekë janë eksporte të kategorisë “Tekstile dhe këpucë”. Eksportet e kësaj kategorie shtatë vitet e fundit janë rritur mesatarisht me 12% çdo vit.

Një tjetër grupmallrash me vlerë të konsiderueshme eksporti është kategoria “Minerale, lëndë djegëse, energji elektrike”. Vlera e eksportit të kësaj kategorie është rritur mesatarisht 30% çdo vit në vitet 2010-2013, për të pësuar rënie me 22% mesatarisht çdo vit në vitet 2014-2016. Në vitin 2016 Shqipëria ka eksportuar 46.6 miliardë lekë minerale, lëndë djegëse dhe energji elektrike.

1. Hulumtimet e mëparshme bashkëkohore mbi impaktin e bilancit tregtar në rritjen ekonomike

Një larmi studimesh tregojnë rezultate të ndryshme në lidhje me marrëdhëniet e këtyre tre variablave. Kohët e fundit, shumica e studimeve kanë marrë pjesë për t'u përqëndruar në

¹⁶ OPEN DATA ALBANIA, *Eksportet, importet dhe bilanci tregtar sipas grupmallrave, 2016*

modelet VAR dhe VEC dhe qasjen e kointegrimit. Rishikimi i literaturës është i kufizuar në studime që përqëndrohen në ndikimin e përbashkët të eksportit dhe importit në rritjen ekonomike.

Kështu, çdo përkeqësim i termave të tregtisë (pra, çdo ulje e vlerës së eksporteve ndaj asaj të importeve) nënkupton më shumë dalje parash nga vendi dhe rrjedhimisht edhe rënie në kursime e të gjitha këto bashkë mund të godasin bilancin e llogarisë rrjedhëse (Calderon et al, 2000 & Aristovnik, 2006b).

Rodrigue Tremblay (1990) në studimin e vet propozoi që përmirësimet e veçanta të produktivitetit dhe rritjes janë rezultat i rritjes së eksporteve dhe importeve, veçanërisht në sektorin e prodhimit, por që rritjet e qëndrueshme të rritjes mund të shfaqen vetëm përmes diversifikimit industrial.

Ramos, F. F. R. (2002) hetoi rastin e shkakësisë midis eksporteve, importeve dhe rritjes ekonomike në Portugali gjatë periudhës 1865-1998. Rezultatet empirike nuk konfirmojnë një kauzalitet një- drejtimesh midis variablave të konsideruar. Ekziston një efekt kthyes midis rritjes së eksporteve- prodhimeve dhe rritjeve të importeve- prodhimeve. Më interesant, nuk ka asnjë lloj shkakësie të konsiderueshme midis rritjes së import-eksportit. Të dy rezultatet duket se mbështesin përfundimin se rritja e prodhimit për ekonominë portugeze gjatë asaj periudhe zbuloi një formë të shoqëruar me një ekonomi të vogël të dyfishtë në të cilën transaksionet brenda-industrisë ishin shumë të kufizuara.

Dilawar Khan and al. (2012) rezultatet e bazuara në modelin Enor-Conection tregojnë ekzistencën e korrelacionit afatgjatë midis eksporteve, importeve dhe rritjes ekonomike. Të dy, eksportet dhe importet konsiderohen si një pjesë thelbësore për rritjen ekonomike të Pakistanit. Për më tepër, rritja ekonomike ka një ndikim të rëndësishëm në eksportet dhe importet. Një rritje e suksesshme dhe e qëndrueshme ekonomike kërkon rritje të eksporteve dhe importeve.

Taghavi, M., Goudarzi, M., Masoudi, E., & Gashti, H. P. (2012) rezultatet empirike konfirmuan një lidhje afatgjatë midis variablave të konsideruar. Bazuar në rezultatet, eksporti kishte lidhje direkte dhe pozitive me rritjen ekonomike në planin afatgjatë. Gjithashtu importi kishte një lidhje të konsiderueshme dhe negative me rritjen ekonomike, atëherë importi kishte efekt negativ në rritjen ekonomike në planin afatgjatë. Gjithashtu konkluduan se një goditje në eksport ka pasur një efekt pozitiv në rritjen ekonomike; nga ana tjetër një goditje në termin e gabimit të importit nuk kishte shumë efekt në rritjen ekonomike, kështu që një goditje në import nuk mund të ndikonte pozitivisht në rritjen ekonomike

Sayef Bakari, Mabrouki Mohamed (2017) - hetoi marrëdhëniet midis eksporteve, importeve dhe rritjes ekonomike në Panama. Për të arritur këtë qëllim, të dhënat vjetore për periudhat midis 1980 dhe 2015 u testuan duke përdorur analizën e bashkë-integrimit të Johansen të Modelit të Regresimit Automatik Vektor dhe testet Granger-Causality. Sipas rezultatit të analizës, u përcaktua se nuk ka asnjë lidhje midis eksporteve, importeve dhe rritjes ekonomike në Panama. Nga ana tjetër, u zbulua se ekziston një dëshmi e fortë e kauzalitetit dydrejtimësh nga importet në rritjen ekonomike dhe nga eksportet në rritje ekonomike. Këto rezultate japin prova se eksportet dhe importet, shihen si burimi i rritjes ekonomike në Panama.

Mitra Lal Devkota (2019) testoi marrëdhënien midis eksporteve, importeve dhe rritjes ekonomike dhe konkludoi se rezultatet nga VECM tregojnë se ekziston një lidhje kauzale një-drejtimore që kalon nga rritja ekonomike në import në Indi. Kjo nënkupton që me një rritje në të ardhurat e kombit, shpenzimet e kombit do të rriten dhe një pjesë e shpenzimeve do të jetë në import.

2. Ecuria e Ekport- Importeve në Shqipëri

Në vitin 2018 eksportet e mallrave arritën vlerën 310 mld lekë, duke u rritur me 13,7 %, krahasuar me një vit më parë dhe importet e mallrave arritën vlerën 641 mld lekë, duke u rritur me 2,4 %, krahasuar me një vit më parë. Deficiti tregtar arriti vlerën 331 mld lekë, duke u ulur me 6,3 %, krahasuar me 2017. Eksportet, gjatë këtij viti janë rritur me 13,7 %, krahasuar me një vit më parë. Grupet që kanë ndikuar pozitivisht në rritjen vjetore të eksporteve janë: “Minerale, lëndë djegëse, energji elektrike” me +4,9 pikë përqindje, “Materiale ndërtimi dhe metale” me +3,4 pikë përqindje, “Tekstile dhe këpucë” me +2,3 pikë përqindje. Në ndryshimin vjetor të eksporteve ka ndikuar negativisht grupi: “Lëkurë dhe artikujt prej tyre” me -0,1 pikë përqindje.

Në mënyrë të përmbledhur Bilanci tregtar sipas grup mallrave jepet në tabela më poshtë:

Tabela 1: Bilanci tregtar sipas grupmallrave, 2010- 2016 (në mln lekë)

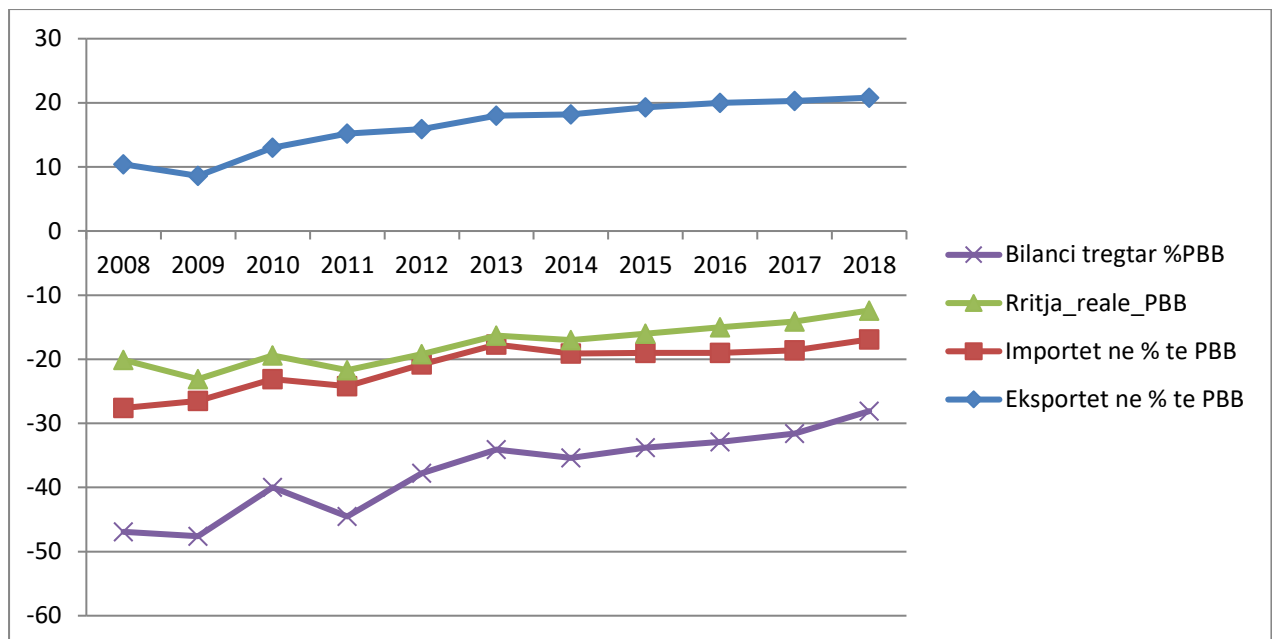
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ushqime Pije, Duhan	-77.635	-80.776	-80.358	-78.773	-77.224	-75.830	-75.018
Minerale, lëndë djegëse, energji elektrike	-28.673	-43.493	-34.330	6.761	-4.341	4.341	-3.279

Produkte kimike; plastike	-54.557	-58.160	-63.999	-65.370	-69.525	-70.965	-75.650
Lëkurë, artikuj prej lëkure	-5.817	-6.497	-6.951	-8.200	-11.243	-13.400	-15.593
Prodhime druri dhe letre	-15.636	-15.861	-12.748	-12.300	-13.741	-13.400	-15.593
Tekstile dhe këpucë	9.913	13.607	13.772	15.237	22.939	20.791	26.637
Materiale ndërtimi dhe metale	-44.086	-40.798	-27.846	-27.133	-33.697	-32.261	-44.111
Makineri, pajisje dhe pjesë këmbimi	-85.943	-101.957	-90.271	-90.271	-96.455	-106.491	-119.681
Të tjera	-13.786	-13.171	-12.873	-10.938	-13.217	-14.589	-14.275
BILANCI TREGTAR (Eksport-Import)	-316.220	-347.107	-315.460	-270.987	-296.505	-301.423	-335.751

Burimi: Përpunimi i autorit, të dhënat INSTAT.

Pas një paraqitje të detajuar të bilancit sipas grupmallrave, analizova një paraqitje grafike të importit, eksportit dhe variablave të rritjes ekonomike reale dhe bilancit tregtar në përqindje të variablit të varur që është rritja ekonomike reale.

Grafiku 1: Treguesit e eksportit, importit në % të PBB-së, si dhe rritja reale e PBB-së.

Burimi: Përpunimi i autorit, të dhënat nga INSTAT.

Nga analiza grafike gjatë një dekade rezulton se eksportet, importet dhe rritja reale e PBB-së ndjekin të njëjtin trend. Në fillim të periudhës së krizës financiare pothuajse të gjithë variablat makroekonomike pësuan rënie. Më tepër kjo lëvizje negative u ndje edhe tek marrëdhëniet tregtare të vendit tonë me shtetet që u preken më shumë nga kjo krizë, vende të cilat Shqipëria realizonte volumin më të madh tregtar. Bilanci tregtar i shprehur në përqindje të PBB-së pas viteve të rimëkëmbjes nga kriza ka pësuar rënie nga vlerat negative të raportuara por që historikisht kemi pasur një bilanc ku importet kanë tejkaluar eksportet.

Bazuar në parimet e OBT¹⁷-së, Shqipëria ka punuar gjithmonë për liberalizimin dhe lehtësimin e mëtejshëm të tregtisë së mallrave dhe shërbimeve, duke ndjekur rrugën e integritit rajonal dhe më gjerë, me anë të marrëveshjeve të tregtisë së lirë, si me grupime vendesh dhe me vende të veçanta. Nga 1 Dhjetori i vitit 2006, në kuadër të MSA-së, ndërmjet Shqipërisë dhe Bashkimit Evropian është në zbatim marrëveshja e tregtisë së lirë. Kjo marrëveshje synoi në integrimin gjithnjë e më të plotë të Shqipërisë me BE-në, ndërkohë që ky grupim është partneri kryesor tregtar dhe ekonomik i vendit tonë.

3. Impakti i fillimit të Krizës Financiare në Ekport- Import

Kriza financiare botërore la efekte në treguesit kryesore makroekonomike edhe në vendin tonë dhe kjo lidhet së tepërmi me ekzistencën e një tregu financiar jo të zhvilluar. Por, duke qenë se

¹⁷ Organizata Botërore e Tregtisë

ekonomia shqiptare ndodhet ende në stadin e ekonomive në zhvillim dhe ristrukturim, del si domosdoshmëri shfrytëzimi i burimeve dhe avantazheve krahasuese, që ajo ka në raport me ekonomitë e rajonit dhe në nivel më të gjerë. Sipas të dhënave të (ITC)¹⁸ në Gjenevë, e cila studion edhe nivelin e tregtisë në shkallë botërore dhe rajonale, Shqipëria u renditit në pozicionin e 138-të për sa u përket eksporteve dhe në pozicionin e 114-të për sa u përket importeve, ndaj 194 vendeve dhe territoreve të studiuara dhe vlerësuara në vitin 2008. Krahasuar me disa vende të tjera, ekonomia e të cilave për nga madhësia dhe stadi i zhvillimit është e përafërt me ekonominë tonë, këto klasifikime tregojnë se ekonomia shqiptare ka ende rezervë dhe potenciale ekonomike të pashfrytëzuara.

Referuar treguesve të shkëmbimeve tregtare për vitin 2009, rezulton se shkalla e hapjes ekonomike, referuar vetëm tregtisë së mallrave me jashtë, është në masën 46.8%, me një rënie të lehtë në krahasim me vitin 2008 që u arrit raporti më i madh në këto vite, në shifrën 51%. Përbërja dhe struktura e treguesve të tregtisë së jashtme kanë një rëndësi të madhe në bilancin e pagesave dhe impakteve të tjera ekonomiko- sociale etj, kërkojnë vëmendje më të madhe, si nga ana e qeverisë dhe e të gjithë aktorëve të tjerë.

Metodologjia

Për të parë impaktin që pasur bilanci tregtar gjatë dhe pas krizës botërore, fillimisht kam përdorur programin e SPSS 20, duke testuar rritjen ekonomike për të parë nëse ka shpërndarje normale variabli i supozuar i varur ndaj variablave të pavarur si eksporti dhe importi.

Tests of Normality

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Rritja_reale_PB B	.184	11	.200*	.910	11	.245

*. This is a lower bound of the true significance.

a. Lilliefors Significance Correction

Sipas analizës së testit të normalitetit rezulton se rritja reale ka shpërndarje normale pasi Sig>0.05. Më pas analizova me anë të modelit të regresionit linear të shumëfishtë për të parë

¹⁸ Qendra Tregtare Ndërkombëtare në Gjenevë

impaktin e variablave në rritjen ekonomike. Për më shumë të dhëna të modelit gjenden në fund të materialit në anekse. Koeficienti $R = 0.575$ tregon që modeli ka fuqi shpjeguese mesatare por lidhja është statistikisht e parëndësishme për periudhën e marrë në studim. Ndikimi i variablave është negativ dhe i parëndësishëm. Në mënyrë ekuacionale paraqitet:

$$PBB = -19.194 - 0.231 \text{Eksport} - 0.706 \text{Import}$$

Tabela e rezultateve të përmbledhura të regresionit të shumëfishtë linear:

Variablat në % te GDP	Koeficienti β	Lidhja
Eksportet	-0.231	0.133
Importet	-0.706	0.117

Në këtë periudhë rezultati nuk është i kënaqshëm dhe të dyja variablat ndikojnë negativisht tek variabli i varur që është rritja ekonomike reale.

Shqipëria si një vend me një ekonomi të hapur ka pasur historikisht një deficit tregtar negativ, e cila ka pasur dhe ndikim e vet edhe tek bilanci i pagesave i cili përsëri paraqitet negativ.

Pavarësisht këtij rezultati duhen të bëhen përpjekje për të përmirësuar llogarinë korrente, veçanërisht bilancin tregtar, kryesisht ekportet pasi ekporti është rritje e të ardhurave kombëtare dhe e produktit të përgjithshëm.

Konkluzione dhe Rekomandime

Duhet thënë se defiçiti i llogarisë rrjedhëse është një sinjal i dobishëm për hartuesit e politikave ekonomike, por zgjedhja e politikave të përshtatshme do të varet nga një ekzaminim më i ngushtë i burimeve të defiçiteve të llogarisë rrjedhëse.

Gjatë periudhës së krizës ekonomike dhe pas saj ekport- importi ka pasur impakt negativ, por të parëndësishëm në rritjen ekonomike, për faktin se bilanci tregtar është negativ.

Për ta përmirësuar dhe rregulluar sa më shpejt situatat e luhatjeve ekonomike rekomandoj:

- ✓ Të mbahet një qëndrim strategjik ndaj nxitjes së eksporteve i cili të ketë për qëllim përfshirjen dhe bashkëpunimin e ngushtë midis të gjithë aktorëve, me qëllim përfitimin nga qëndrimet plotësuese dhe nga efektet e sinergjisë. Kështu, lidhjet funksionale midis organizatave publike dhe private, komunitetit të biznesit dhe organizatave donatore si

dhe kontributi i qeverisë do të jenë vendimtare për suksesin e nxitjes së eksporteve shqiptare.

- ✓ Nxitja e industrisë shqiptare për një qëndrim të integruar, duke filluar nga përmirësimi i aftësisë konkurruese ndërkombëtare deri në nxitjen e eksporteve.
- ✓ Investimi më i përqëndruar në mallra kapitale dhe sektorë të ekonomisë ku vendi ka avantazh absolut. Qëllimi është që të ulët konsumi i mallrave të importit dhe të stimulohet prodhimi vendas për të kaluar nga një ekonomi konsumiste në një ekonomi të orientuar në prodhimin e mallrave kapitale.
- ✓ Zhvillimi i mëtejshëm i industrisë shqiptare të orientuar për eksport, do të varet nga ngritja e suksesshme e kapaciteteve respektive politike, institucionale, teknike dhe administruese për të administruar situatat e lëkundjeve ekonomike.

Referenca:

4. Aleksander Aristovnik & Stanka Setnikar-Cankar, 2006. "How Excessive are External Imbalances in Selected Transition Countries?," *Prague Economic Papers, Prague University of Economics and Business*, vol. 2006(3), pages 243-267.
5. Calderon, C., Chong A. and Loayza, N. (2000): "Determinants of Current Account Deficits in Developing Countries", *Contributions to Macroeconomics*, 2: 1-35
6. Dilawar Khan and al. (2012). "Exports, imports and economic growth nexus: Time series evidence from Pakistan". *World Applied Sciences Journal*.18 (4): 538-542, 2012.
7. Mabrouki Mohamed (2017) , "Impact of exports and imports on economic growth: new evidence from Panama"; *JOURNAL OF SMART ECONOMIC GROWTH*, Volume 1, Number 2, Year 2017, p. 67-79.
8. Ramos, F. F. R. (2002). "Exports, imports, and economic growth in Portugal: evidence from causality and cointegration analysis". *Economic Modeling*.18. (2001). 613-623.
9. Rodrigue Tremblay (1990), *The "export-import" effect and economic growth* *North American Review of Economics and Finance*, Volume 1, Issue 2, Autumn 1990, Pages 241-252, Available online 1 November 2002.
10. Mitra Lal Devkota (2019), "Impact of Export and Import on Economic Growth: Time Series Evidence from India", *Dynamic Econometric Models*, Volume 19 (2019), ISSN (print) 1234-3862, ISSN (online) 2450-706.

11. Taghavi, M., Goudarzi, M., Masoudi, E., & Gashti, H. P. (2012). Study on the Impact of Export and Import on Economic Growth in Iran. *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 2(12), 12787–12794.

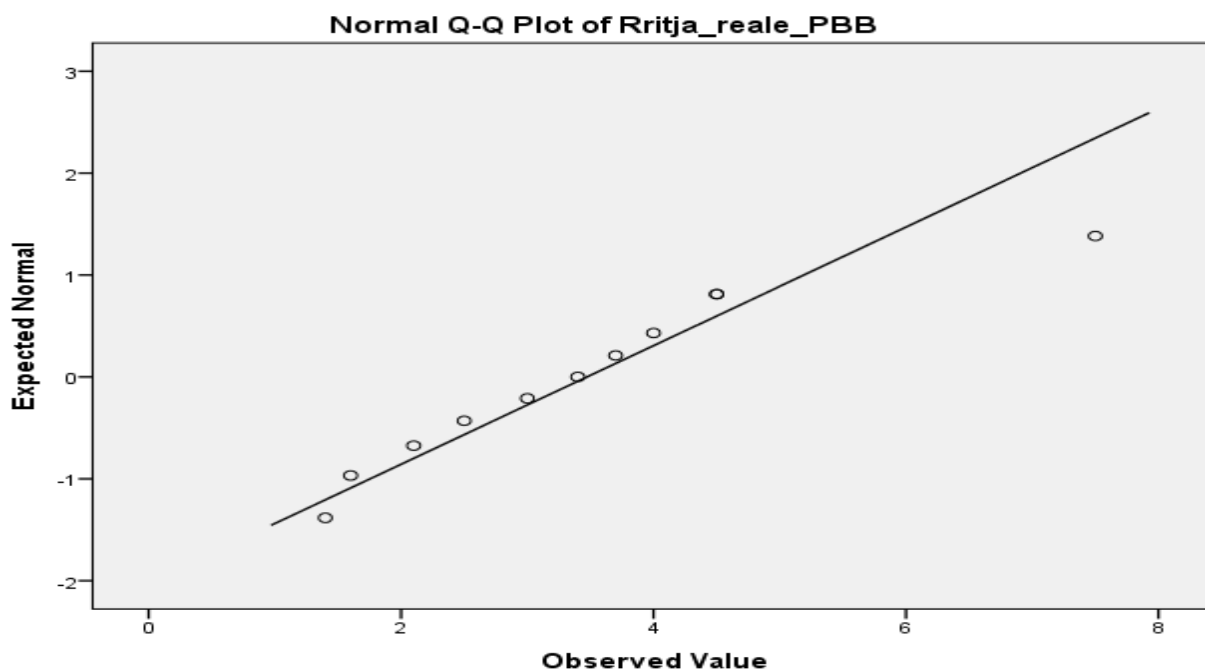
ANEKSE

Tests of Normality

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Rritja_reale_PB B	.184	11	.200*	.910	11	.245

*. This is a lower bound of the true significance.

a. Lilliefors Significance Correction

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.575 ^a	.330	.163	1.57220

a. Predictors: (Constant), Eksporti_perqindje_PBB,

ANOVA^a

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	9.747	2	4.874	1.972	.201 ^b
	Residual	19.775	8	2.472		
	Total	29.522	10			

a. Dependent Variable: Rritja_reale_PBB

b. Predictors: (Constant), Eksporti_perqindje_PBB, Importi_perqindje_PBB

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-19.194	14.061		-1.365	.209
	Importi_perqindje_PBB	-.706	.401	-.586	-1.759	.117
	Eksporti_perqindje_PBB	-.231	.138	-.558	-1.674	.133

a. Dependent Variable: Rritja_reale_PBB

KARAKTERISTIKAT E POLITIKËS AFARISTE TË BANKAVE NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË SË VERIUT

Msc. Semra BUJARI

(s.bujari@eust.edu.mk)

International University of Struga

Abstrakt

Ndryshimet që kanë goditur ekonominë botërore në dekadat e fundit në fushën e zhvillimit ekonomik, social dhe teknologjik patën një ndikim të fortë në formën dhe mënyrën e punës së institucioneve financiare dhe në organizimin e punës së tyre. Bankat në shekullin e njëzet e një mbeten pjesëmarrësit më të rëndësishëm në tregjet financiare dhe po gjejnë vazhdimisht mënyra dhe zgjidhje dhe po prezantojnë risi financiare për të mbijetuar në kushtet e reja. Karakteri i ekonomisë së sotme globale dhe dinamika e saj thyen të gjitha barrierat kohore dhe hapësinore, veçanërisht në funksionimin e bankave. Kështu, roli bazë i ndërmjetësimit të bankave ka evoluar nga ndërmjetësimi tradicional midis huadhënësve dhe huadhënësve në një formë më të sofistikuar të ndërmjetësimit që ofron një gamë të gjerë produktesh të reja.

Në kushtet moderne të biznesit, bankat menaxhojnë proceset ekonomike, duke marrë pjesë aktive dhe direkte në gjetjen e zgjidhjeve optimale për akumulimin dhe përdorimin e kapitalit. Tendenca e lënies së bazës tradicionale bankare përmes rritjes së shpejtë të aktiviteteve jashtë bilancit i bën bankat të rriten në kompani mbajtëse financiare, dmth. bankat universale që realizojnë operacionet e tyre përmes portofolit të kredisë, investimeve dhe tregtisë, në të gjitha segmentet e tregut financiar global. Konkurrenca si një element mbështetës i të gjitha këtyre lëvizjeve është një nga faktorët më të rëndësishëm në transformimin e bankave tregtare tradicionale në institucione financiare universal.

Fjalë kyçe: *bankat, politika afariste, sistemi bankar, menaxhimi I bankave, konkurrenca.*

Hyrje

Sipas analizave të bëra nga organi mbikëqyrës kompetent për secilin segmenti institucional për periudhën 2010 deri 2020, bankat në Republikën e Maqedonisë së Veriut kanë primatin dhe rolin udhëheqës në sistemin financiar. Ekipi i caktuar për të vendosur postulatet themelore të politikës afariste duhet të bëjë një analizë paraprake gjithëpërfshirëse si një proces të përhershëm, dinamik të një mjedisi më të ngushtë, por edhe më të gjerë në mënyrë që të mbledhë informacione që do të jenë baza për marrjen e vendimeve të duhura. Ndjeshmëria dhe rëndësia e sistemit bankar imponon që i njëjti të funksionon brenda rregulloreve ligjore dhe masave të përcaktuara nga shteti në korrelacion me politikën e kujdesshme të BQRMV. Disa nga këto masa kanë karakter ndërkombëtar si përgjigje të fshirjes së kufijve të funksionimit, pra procesit të globalizimit.

Në kushtet e rimëkëmbjes së sektorit privat dhe arritjeve solide ekonomike gjatë vitit 2014, pati një rritje të konsiderueshme të aktivitetit bazë të bankave-ndërmjetësim midis depozituesve dhe huamarrësve. Në kreditë për persona jo-financiar, vërehet rritje dyshifrore prej 9.9%, e cila në krahasim me rritjen e vitit 2013 është 50% më e lartë.

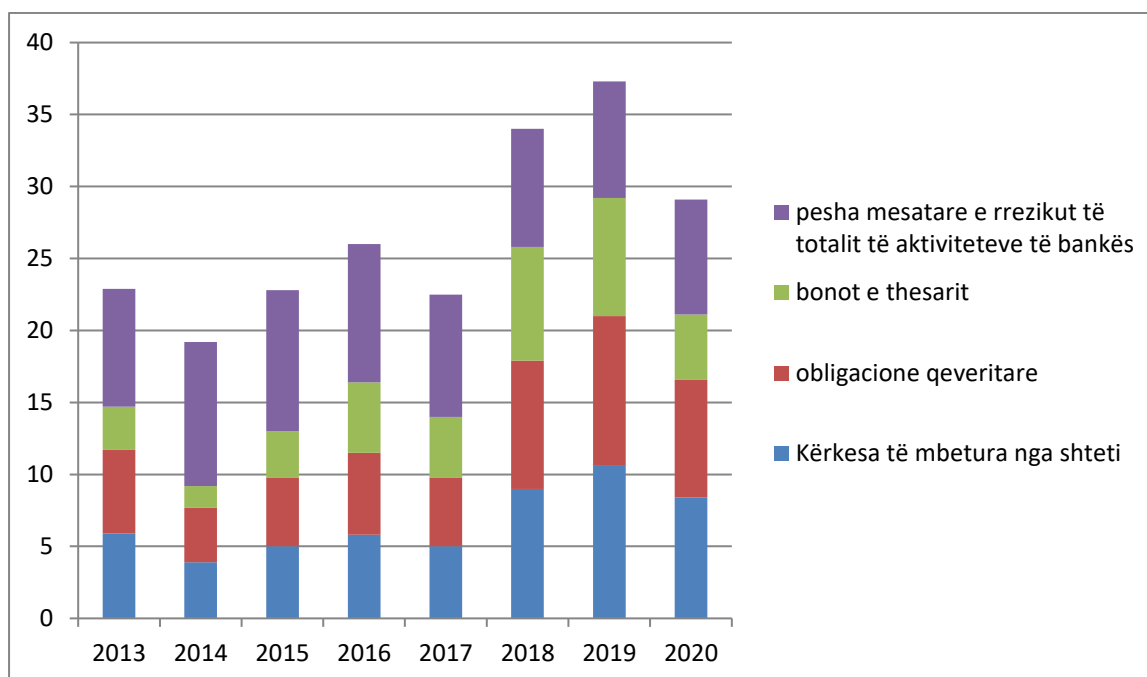
Aktiviteti i intensifikuar i huadhënies është më i dukshëm tek klientët e bankave nga sektori i korporatave, ku rritja ishte dy herë më e lartë në krahasim me vitin 2013. Aktiviteti kreditor nuk mbetet prapa as tek familjet, ku në dy vite radhazi ka pasur rritje të përshpejtuar (kontributi i të dy sektorëve në rritjen vjetore të kredive për subjektet jo-financiare është pothuajse i njëjtë). Lëvizjet e përshtatshme të aktiviteteve për kredi janë rezultat kushteve të përmirësuara bankare, por edhe i lehtësimit monetar dhe masat jo standarde të ndërmarra për të mbështetur zhvillimin e sektorit privat. Rritja e shpejtëe aktivitetit kreditor rriti ndërvartësinë në mes kredive për persona jofinanciar dhe BPB – Bruto prodhimin të Brendshëm, dhe ky raport është pak më i lartë se trendit afatgjatë¹⁹ i llogaritur për këtë raport (48%). Kështu, për herë të parë që nga viti 2009, hendeku midis raportit "kredi për persona jo-financiarë / BPB" dhe trendit të llogaritur afatgjatë për këtë raport është pozitiv. Pas analizave në disa sektorë, edhe pse të reduktuara ndjeshëm, ky hendek është akoma negativ në raportin e "huave të korporatave / BPB", dhe në aktivitetin huadhënës të sektorit "familje", kurse hendeku midis raportit të realizuar ndaj BPB -së me atë të trendit afatshkurtër u shndërrua në pozitiv.

¹⁹ Тренд-компонентата на соодносите меѓу износот на кредити и БДП е утврдена со користење на едностранниот Ходрик-Прескотов филтер.

1. Struktura e bankave në Republikën e Maqedonisë së Veriut

Shumica e bankave përqendrohen në huadhënien e individëve-familjeve, ku për shkak të mbizotërimit më të madh të kredive, rreziqet zvogëlohen në krahasim me sektorin e korporatave. Rreth 70% e kredive familjare lidhen me kreditë konsumatore për individët. Dobësimi i rritjes së kredisë dhe rritja e kredive konsumatore afatgjata si dhe e kredisë për shtëpi sinjalizojnë një monitorim më të intensifikuar të procesit të huadhënies.

Grafiku nr.7 Struktura dhe ndryshimi vjetor i ekspozimit të kredisë ndaj familjeve

Burimi : BQRMV- Në bazë të të dhënave nga ana e bankave

Në kërkesat e shtetit, ku në vitet e mëparshme kishte një rritje të konsiderueshme në vitin 2014, pati një rënie. Në vitin 2014, investimet në letrat me vlerë të qeverisë u ulën me 14.8%. Kjo është kryesisht për shkak të procesit të lehtësimit të borxhit të shtetit ndaj bankave vendase, bazuar në bonot e thesarit. Rënia e investimit në letra me vlerë u shoqërua me ndryshime strukturore në këto vendosje. Gjegjesisht, u regjistrua rritje e vendosjeve në letra me vlerë afatgjata (obligacione qeveritare), si rezultat i ndryshimit të strategjisë së huamarrjes së qeverisë. Këto ndryshime kanë çuar në një rënie të pjesës së llogarive të arkëtueshme të qeverisë në totalin e aktiveve të bankave deri në nivelin 8.4%, që në 3 vitet e kaluara është niveli më i ulët, por dukshëm më i lartë në krahasim me periudhën para krizës dhe krizës.

Për të siguruar procesin e lidhjes së rregulloreve dhe çështjeve mbikëqyrëse që lidhen me aktivitetet e bankave ndërkombëtare të shteteve anëtare individuale, u krijua Komiteti i Bazelit i rishikuar në varësi të dobësive të perceptuara në zbatimin e tij praktik. Raporti i mjaftueshmërisë së kapitalit është raporti të kapitalit në pronësi të bankës me aktivet në rrezik. Kjo marrëveshje përshkruan zërat që përbëjnë kapitalin dhe mënyrën në të cilën llogariten aktivet sipas rrezikut. Kështu kapitali përbëhet nga niveli 1 ose kapitali bazë, e cila përfshin aksionet e zakonshme dhe të preferuara, fitimet e pashpërndara, etj., niveli 2 ose kapitali shtesë, i cili përfshin kapital të tjerë dhe zëra nga llogaria e kapitalit. Marrëveshja jep rezultate të ndryshme në varësi të përqindjes të rrezikut ndaj të cilit ata janë të ekspozuar. Bankat e vendeve që pranuan këtë marrëveshje ishin të detyruara të ndanin të paktën 8% të kapitalit në lidhje me aktivet e ponderuara me rrezik, gjë që natyrisht u jep të drejtën rregullatorëve kombëtarë të përshkruajnë një përqindje më të lartë.

2. Masat dhe rekomandimet për rritjen e efikasitetit të politikës afariste të bankave në Republikën e Maqedonisë së Veriut

Krizat financiare që kanë prekur financat botërore, dhe si pjesë e rëndësishme e saj sistemi bankar thekson rëndësinë e një analize të mëparshme gjithëpërfshirëse të mjedisit më të afërt dhe më të gjerë. Në vetë përkufizimin e llojit të politikës për të cilën banka do të përcaktojë nëse do të jetë ofanzive me rritjen e aktivitetit të kredisë dhe investimeve apo të qetë, dmth politikë mbrojtëse me aktivitete të reduktuara, mjedisi ka një rol vendimtar, në aspektin e mjedisit ekonomik dhe politik në të cilën vepron banka .

Gjendja e mjedisit më të gjerë ka një ndikim të dyfishtë në gjendjen e sektorit bankar vendas:

- Suksesi i funksionimit të sektorit të korporatave vendase, dhe kështu kapaciteti i tij për të përmbushur detyrimet ndaj bankave vendase lidhet me funksionimin e qetë të tregtisë së jashtme, duke pasur parasysh rëndësinë e tij për ekonominë e brendshme, e cila kushtëzohet nga funksionimi i lirë i tregjeve ndërkombëtare,
- për stabilitetin e institucioneve bankare të cilat në bazë të tyre e kanë kapitalin e huaj me rëndësi të madhe është stabiliteti i operacioneve të kompanive vendase, kryesisht nga sistemi financiar evropian.

Me qëllim të monitorimit të vazhdueshëm të performancës dhe reagimeve të bankave në Republikën e Maqedonisë së Veriut në kushte të pafavorshme ,BQRMV kryen teste stresi

të sistemit bankar maqedonas për të ekzaminuar rezistencën e tij ndaj lëvizjeve të pafavorshme mjedisore përmes simulimit të skenarëve negativ makroekonomik.

Banka është e detyruar të ketë një nivel të përshtatshëm të fondeve të veta në varësi të natyrës, llojit dhe fushëveprimit të aktiviteteve financiare dhe sasisë së rreziqeve që rrjedhin nga kryerja e atyre aktiviteteve (mjaftueshmëria e kapitalit) si dhe të operojë në një mënyrë që do të lejojë në gjendje të përmbushë të gjitha detyrimet (aftësia paguese). Zbatimi i standardeve për sasinë e kapitalit të Bazel III që u zbatua deri në vitin 2019 rriti imunitetin e sistemit bankar duke rritur cilësinë dhe sasinë e kapitalit si dhe likuiditetin e bankave. Pranimi i Bazel III nga Banka Qendrore në Republikën e Maqedonisë së Veriut duhet të bëjë përpjekje për të rritur kapitalin dhe për të përmirësuar likuiditetin. Bankat më të vogla në masë të madhe i përmbushin standardet e reja, ndryshe nga bankat më të mëdha për të arritur shumën e kërkuar të fondeve të tyre do të kenë nevojë për një periudhë më të gjatë. Me mënjanimin e efekteve negative nga përmbushja e likuiditetit standart janë të nevojshme shumë përgatitje dhe analiza. Në sistemin bankar maqedonas ka një ndryshim me standardet e Bazel III në ato që konsiderohen aktive likuide, duke qenë se shumë instrumente të Bazel III nuk ekzistojnë në Republikën e Maqedonisë së Veriut ose nuk janë relevante. Për këtë qëllim, këto kërkesa duhet të përmbushen për një periudhë më të gjatë kohore me përshtatje graduale.

Krijimi i politikës afariste të bankës duhet të jetë në përputhje me politikën monetare të pranuar në ekonominë kombëtare, domethënë nëse është një politikë shtrirëse që favorizon huadhënien apo kufizon kur zvogëlohet vëllimi. Ekspertiza e menaxhimit të bankës vjen në shprehje në menaxhimin e aseteve, gjegjësisht krijimi i një përbërjeje të tillë që do të sigurojë funksionim të balancuar.

Theks i veçantë duhet t'i kushtohet marrjes së vendimeve të politikës së kreditit në analizën e mëparshme gjithëpërfshirëse dhe vlerësimin e rreziqeve që janë pjesë përbërëse e tij. Sigurisht, duhet t'i kushtohet vëmendje raportit të aktiveve dhe burimeve në aspektin e maturimit dhe strukturës. Ndryshimet e shpejta që kanë prekur sektorin bankar në periudhën e kaluar ofrojnë shumë mundësi të reja dhe produkte të reja, por edhe rreziqe që kërkojnë përmirësim të vazhdueshëm të modeleve për identifikimin, matjen dhe monitorimin dhe përzgjedhjen e metodave për minimizimin e rrezikut. E gjithë kjo kërkon një organizim të mirë të brendshëm organizativ në bankë dhe rrjedhje të duhur dhe në kohë të informacionit, në mënyrë që të zbatohen me kohë veprimet e nevojshme. Kompleksiteti i menaxhimit të rrezikut kërkon angazhimin e stafit të duhur profesional, që do të thotë një proces i vazhdueshëm profesional arsimimi në fushën e vlerësimit të rrezikut, si dhe monitorimin dhe zbatimin e tendencave aktuale.

Si një faktor kyç në rritjen e efikasitetit të politikës së kredisë, në drejtim të mbledhjes në kohë të llogarive të arkëtueshme dhe lehtësimit të portofolit të huave nga kreditë me probleme, është legjislacioni i vendosur dhe gjyqësori efikas. Vetëm në atë mënyrë, me zgjidhjen në kohë dhe të shpejtë të mosmarrëveshjeve gjyqësore dhe mbledhjen në kohë, kostot për shumën e dëmtimit si dhe për shumën e fshirjes së kërkesave të kontestuara të huasë zvogëlohen.

Duhet të kërkohen vazhdimisht mënyra dhe burime të reja për rritjen e përfitimit në bankë, njëra prej të cilave është praktika e titullizimit. Vetëm pranimi i praktikës së titullizimit nënkupton një burim të ri të ardhurash, sigurisht, me një vlerësim paraprak të detajuar të mundësive reale për zbatimin e tij. Kur sigurojnë kredi, bankat arrijnë disa përparësi: rritjen e likuiditetit duke emetuar bono bazuar në grupimin e huave, rritjen e përfitimit sepse zvogëlon normën e kërkuar të kapitalit në lidhje me kapitalin e huazuar, gjë që krijon një mundësi për të rritur normën e kthimit të kapitalit. Me shitjen e huave përmes emetimit të bonove transformon rrezikun e normave fikse të interesit të investitorëve përfundimtarë dhe zvogëlon rrezikun e kredisë përmes përmirësimit të cilësisë së huasë. Ai është një mekanizëm i dobishëm në zgjidhjen e problemit të zvogëlimit të aktiveve.

Përveç shqyrtimit të mundësive për praktikimin e titullizimit, menaxhmenti i bankave duhet të fokusohet në risi të tjera në fushën e përdorimit të instrumenteve dhe aranzhimeve financiare (normat e interesit të së ardhmes, normat e interesit të ardhshëm, këmbimet e monedhës, opsionet e normave të interesit) që do të sigurojnë transferimin e rrezikut. Konkretisht, derivatet financiare janë mekanizma shumë të dobishëm, aplikimi i të cilëve synon të zvogëlojë rrezikun. Orientimi i drejtimit drejt përdorimit të inovacionit financiar justifikon qëllimin, dmth. uljen e kostove, e cila nga ana tjetër çon në rritjen e konkurrencës.

Përfundimi

Institucionet bankare si organizata fitimprurëse investojnë një pjesë të potencialit të tyre financiar në letra me vlerë, në mënyrë që të maksimizojnë kthimet në një nivel të caktuar të pranueshëm rreziku. Në atë mënyrë, ata optimizojnë potencialin e kredisë dhe një cilësi të caktuar të kënaqshme të aseteve të tyre. Diversifikimi i investimeve kufizon rreziqet që dalin nga bankat. Zhvillimi i dobët i tregut financiar dhe furnizimi i pamjaftueshëm i instrumenteve financiare rezultojnë në një përfaqësim shumë të vogël të letrave me vlerë në asetet e bankave në Republikën e Maqedonisë së Veriut. Menaxhmenti është përqendruar kryesisht në investimin në letra me vlerë me rrezik të ulët, të emetuara kryesisht nga shteti dhe organet e tij.

Bonot , bonot e thesarit, janë më të zakonshmet në portofolin e bankave dhe vetëm një pjesë e vogël zënë letrat me vlerë të kapitalit.

Pavarësisht nga strategjia e investimeve që aplikon banka dhe madhësia e vetë bankës, para se të marrë vendime për investime, menaxhmenti përballet me një sfidë të madhe në shqyrtimin dhe analizimin e lëvizjeve në tregun e kapitalit. Sistemi i azhurnuar i informacionit, duke aplikuar metodat dhe treguesit statistikorë ekzistues, arrihet deri te rezultatet në bazë të të cilave bëhet një përzgjedhje e letrave me vlerë në të cilat është më e favorshme të investohet në përputhje me nivelin e pranueshëm të rrezikut.

Referencat:

1. John B.Caouette , Edward I Altman and Paul Narayanan, Managing Credit Risk – The Next Great Finacial Challenge.
2. Dzuric,D., Bankarska industrija i finansiski pazari,SES ,SECG, - Finansiski pazari,1999.
3. <https://www.nbrm.mk/>
4. www.ft.com
5. www.euromoney.com
6. www.reuters.com
7. www.thomson.com
8. www.bloomberg.com
9. www.worldbank.org
10. www.imf.org
11. www.mbdp.com.mk

ANALIZË E INSTITUTIT TË BASHKËPUNIMIT, SIPAS SË DREJTËS AKTUALE SHQIPTARE

Xhenis Sina

(sinaxhenis@gmail.com)

Abstrakt

Në këtë punim do të bëhet I mundur një prezantim dhe analizë e Institutit të Bashkëpunimit, si një prej formave më të vecanta të shfaqjes së një veprë penale. Në mënyrë më eksplicite bëhet një analizim i Neni 25 i Kodit Penal të Republikës së Shqipërisë ku parashikohet pikërisht ky Institut dhe sesi jurisprudenca shqiptare në dallim nga jurisprudencat e huaja e klasifikon këtë veprë penale. Në vecanti do të analizohen edhe format e shfaqjes së këtij Instituti të së Drejtës, ku theksojmë “Krimin e organizuar”, si një prej formave më të rrezikshme të shfaqjes së kësaj veprë penale.

Instituti i bashkëpunimit për vetë rëndësinë që ka paraqet një interes të madh për shkencën e së Drejtës Penale. Kjo është e kuptueshme sepse në këtë institut përqëndrohen probleme të shumta teorike, trajtimi i të cilave do të rezultonte në zgjidhjen e çështjeve që I përkasin praktikës gjyqësore.

Bashkëpunimi klasifikohet nga e Drejta Penale shqiptare si një nga format e vecanta të kryerjes së krimit dhe pikërisht kryerja me dashje e veprës penale nga disa persona bashkë është e lidhur në mënyrë direkte me rrezikshmërinë e lartë shoqërore. Kuptimi i duhur i bashkëpunimit si element i veprës penale ka dhe një rëndësi të vecantë praktike, sepse shpesh herë paraqitet si element i domosdoshëm i figurës së veprës penale. Megjithatë duhet të theksojmë se Instituti I Bashkëpunimit ka qënë dhe mbetet një institut i debatueshëm mes ekspertëve të së drejtës.

Në lidhje me anën objektive të kësaj veprë penale ku vlen të citohet Neni 25 I Kodit Penal përkatësisht: “Kryerja e veprës penale nga dy ose më shumë persona”, kuptojmë që objektivisht ai paraqitet si bashkveprimi disa pjesëmarrsve, nëpërmjet veprimeve apo mosveprimeve të secilit prej bashkëpunëtorëve për të realizuar arritjen e pasojës me karakter kriminal, de facto veprën penale.

Debatet shtohen edhe më shumë kur parashtrohet pyetja se: A është I mjaftueshëm vetëm elementi i anës objektive për të ekzistuar “Bashkëpunimi” si element I veprës penale? Mjaft

teori të Jurisprudencës pranojnë se pikërisht ky element është I mjaftueshëm për të ekzistuar Bashkëpunimi si institut I së Drejtës. Por që të arrihet një zbatim i drejtë I kësaj dispozite të Kodit Penal (Neni 25 i Kodit Penal të Republikës së Shqipërisë) duhet të bëhet një parashtrim i tërësisë së elementëve të këtij Instituti, fakt ky që do të mundohemi ta analizojmë si më poshtë.

Fjalë kyçe: *bashkëpunimi, klasifikim, jurisprudenca shqiptare, bashkëekzekutim, bashkëpunimi i veçantë, organizata kriminale, krimi i organizuar.*

1. Klasifikimi I Bashkëpunimit sipas së Drejtës Penale aktuale

Teoria e së Drejtës Penale shqiptare nuk e quan të mjaftueshëm bashkeveprimin e anës objektive për ekzistencën e institutit të bashkëpunimit. Veprimet e secilit bashkëpunëtor janë kusht i nevojshëm për kryerjen e veprimeve nga bashkëpunëtori tjetër si dhe pasoja kriminale duhet të jetë rezultat i veprimeve të përbashkëta i të gjithë bashkëpunëtorëve. Ashtu sikur se kërkohet si element përbërës, nga ana subjektive, ekzistenca e marrëveshjes mes bashkëpunëtorëve për vazhdimësinë e veprimeve që do të mundësojnë kryerjen e veprës penale. Ky qëndrim subjektiv shpreh harmonizimin e veprimeve të secilit prej pjesëmarrësve që do të ndikonte në lehtësimin e arritjes të pasojës kriminale që kërkohet dhe uljen e mundësive për tu zbuluar nga autoritetet ligjzbatuese. Marrëveshja krijon lidhjen e fajësisë, unitetin organik të saj, e cila rrit rrezikshmërinë shoqërore të veprës penale. Vepra penale e kryer në bashkëpunim karakterizohet nga faji dhe me dashjen e të gjithë bashkëpunëtorëve, e shprehur kjo në marrëveshjen e lidhur mes tyre. Dashja e bashkëpunëtorëve për kryerjen e veprës penale mund të jetë me veprime direkte ose indirekte, ndërkohë që nuk mund të flitet për bashkëpunim nga pakujdesia dhe si rrjedhojë as për përgjegjësi penale për bashkëpunim nga pakujdesia. Ketu dallojme dy momente nga praktika.

(A) Kur një person shtyn ose ndihmon një tjetër person për të kryer një veprë penale nga pakujdesia, nuk mund të jemi para veprës penale të bashkëpunimit, sepse mungon elementi i dashjes për kryerjen e veprës penale. (B) Nuk ka bashkëpunim dhe në rastin kur vepra penale e kryer është rezultat i veprimeve të pakujdesshme të shumë personave, në këtë rast eventualisht secili prej tyre mund të jetë personalisht përgjegjës për shkaktimin e veprës nga pakujdesia. Për të gjitha këto raste të kryerjes të veprës penale nga disa persona si rezultat i pakujdesisë së tyre nuk kemi të bëjmë me institutin e bashkëpunimit, për vetë faktin se mungon marrëveshja midis tyre dhe elementi i dashjes për kryerjen e kësaj vepre penale. Qartazi për t'u

ndodhur para institutit të bashkëpunimit në kryerjen e veprës penale kërkohet që të plotësohen disa kushte komulative:

- (1) Numri i individëve pjesëmarrës në kryerjen e veprës penale duhet të jenë dy ose më shumë persona;
- (2) Ekzistenca e një lidhjeje të caktuar objektive midis pjesëmarrësve në krim dhe veprimeve të gjithësecilit prej bashkëpunëtorëve;
- (3) Ekzistenca e një lidhjeje të caktuar subjektive midis pjesëmarrësve në veprën penale;
- (4) Ekzistenca e marrëveshjes midis bashkëpunëtorëve në krim, si kusht i domosdoshëm për ekzistencën e bashkëpunimit;
- (5) Subjektet pjesëmarrës të kenë përgjegjësi ligjore.

E rëndësishme të theksohet është se kryerja e veprës penale nga shumë persona nuk sinjifikon domosdoshmërisht ekzistencën e institutit të bashkëpunimit. Ky element duhet të shoqërohet dhe me plotësimin e kushteve të tjera të lartpërmendura. Bashkëpunimi i personave në kryerjen e veprës penale mund të realizohet me ose pa marrëveshje të mëparshme. Bashkëpunimi pa marrëveshje të mëparshme, është ai lloj bashkëpunimi në të cilin personat që janë duke kryer krimin kuptojnë aty për aty se po bashkëpunojnë dhe kjo ndërgjegje e këtij bashkëpunimi u lind atyre menjëherë para se të fillojnë kryerjen e veprës penale ose gjatë kryerjes së veprës penale. Bashkëpunimi me marrëveshje të mëparshme, është forma më e përhapur e bashkëpunimit dhe gjithmonë presupozon marrëveshje të mëparshme midis bashkëpunëtorëve rreth objektit të krimit, mjetet me të cilat do të kryhet, vendit, kohës së kryerjes, planit të kryerjes, dhe ndarjes së roleve. Sidoqoftë marrëveshja midis bashkëpunëtorëve nuk mund të realizohet pas kryerjes së krimit, sepse në këtë rast do të kishim të bënim me përkrahje pas krimit, por jo me bashkëpunim. Ky fakt tregon dhe rëndësinë jo vetëm teorike por edhe praktike që ka përcaktimi i momentit se kur është lidhur marrëveshja midis bashkëpunëtorëve. Së pari, na ndihmon për përcaktimin e faktit nëse kemi të bëjmë me institutin e bashkëpunimit ose jo dhe së dyti të përcaktojmë shkallën e rrezikshmërisë të këtij bashkëpunimi. Në çdo rast kërkohet ekzistenca e marrëveshjes midis bashkëpunëtorëve por jo domosdoshmërisht njohja midis të gjithë pjesëmarrësve. Motivi dhe dakordësia mes palëve do të konsistojnë në implementimin e marrëveshjes midis bashkëpunëtorëve, por ata mund të mos të nxiten nga të njëjtat motive dhe të njëjtat qëllime. Çdo pjesëmarrës mund të ketë qëllimin dhe motivin e tij, por ajo që i bashkon ata është dëshira për të kryer veprën konkrete dhe jo motivet dhe qëllimet nga të cilat ata nisen. Kështu p.sh në vrasjen e një personi, motivet që i shtyjnë

bashkëpunëtorët mund të jenë të ndryshme: xhelozia, inati, interesi etj. Po ashtu qëllimet mund të jenë të ndryshme. Dikush është i interesuar t'i marr pasurinë, trashëgiminë, tjetri ka për qëllim që të zhduk personin etj. Këtë kërkesë mban parasysh dhe praktika gjyqësore shqiptare e Kolegjit Penal të Gjykatës së Lartë. Ku midis të tjerash shprehet si vijon: " Përsa i përket bashkëpunimit, nga ky kolegji gjendet e drejtë që ekzistenca e marrëveshjes për të patur bashkëpunim nuk presupozon unitetin e qëllimit dhe të motiveve nga të cilat nisen pjesëmarrësit për kryerjen e veprës penale. Çdo pjesëmarrës mund të ketë qëllimin dhe motivin e tij, por ajo që i bashkon ata është dëshira për të kryer veprën penale dhe jo motivet dhe qëllimet nga të cilat ata nisen. Në rastin konkret vepra e kryer nga të gjykuarit është rezultat i veprimeve të paligjshme të tyre dhe ndërmjet këtyre veprimeve dhe pasojës së ardhur ekziston lidhja shkakësore e drejtpërdrejtë. Përsa i përket formës së arritjes të marrëveshjes, në fakt nuk kërkohet ndonjë formë e veçantë, përkundrazi, ajo mund të kryhet me gojë, me shkrim, por edhe me gjeste apo veprime të ndryshme. Format e shfaqjes së marrëveshjes mund të shprehen në dhënien e pëlqimit për kryerjen e veprës penale, në premtimin për të gjetur mjete për kryerjen e veprës penale, ndihmesa për të hequr pengesat apo për të fshehur gjurmët, për të rekrutuar bashkëpunëtorë të tjerë etj. " *Pavarësisht nga mungesa e një marrëveshje të mirëfilltë mes të pandehurve, mënyra se si janë sjellë nga momenti i fillimit kur ata janë vënë në kërkim të autorit të vjedhjes së banesës të G.C e deri në fund kur janë larguar pas plagosjes së GT, në vazhdimësi tregohet për unitet mendimi e veprimi kriminal....Nga veprimet e kryera rezultojnë se të gjithë të pandehurit së bashku shfaqen të përkushtuar për të gjetur vjedhësin e banesës së GC, dhe nuk kanë gjetur asnjë pengesë deri në kryerjen e veprës penale dhe duke i vlerësuar të gjitha rrethanat në kompleks krijohet bindja për bashkëpunim në krim". Pra mesa kuptohet edhe nga citimi i vendimit të Gjykatës së Lartë, marrëveshja është kusht i domosdoshëm për ekzistencën e bashkëpunimit por nuk është kusht që kjo marrëveshje të ekzistojë midis të gjithë bashkëpunëtorëve por mjafton që midis tyre (dy e nga dy) të ketë marrëveshje për kryerjen e veprës penale. Gjithashtu duhet theksuar se marrëveshja mund të vendoset jo vetëm midis organizatorit, ekzekutorit, shtytësit dhe ndihmësit që përbën formën klasike të bashkëpunimit por ajo mund të vendoset dhe midis vetë ekzekutorëve të veprës penale dhe në këtë rast do të ndodhemi para bashkëpunimit për të kryer veprën penale në formën e bashkëekzekutimit të saj. Nga ana tjetër midis bashkëpunëtorëve në kryerjen e një krimi duhet të ekzistojë një lidhje e caktuar subjektive, kjo lidhje subjektive qëndron në vetëdijen e bashkëpunëtorëve mbi veprimtarinë e përbashkët me persona të tjerë.*

Kur vepra penale kryhet në bashkëpunim në formën e bashkëekzekutimit, midis bashkëpunëtorëve nuk ka më ndarje rolesh, në kuptimin klasik të kësaj fjale (ndarje në rolet

organizator, ekzekutor, shtytës dhe ndihmës), por ka një lloj ndarje tjetër, e cila ka të bëjë me ndarjen e punëve direkte që duhet të kryejë secili nga bashkëekzekutorët për realizimin e vullnetit të përbashkët kriminal. Vullnet ky që manifestohet në botën e jashtme, përveç veprimeve të secilit, dhe me arritjen e rezultatit kriminal të dëshiruar prej tyre. Edhe në një vendim tjetër të Gjykatës së Lartë thuhet shprehimisht se: "Krimi konsiderohet se është kryer në bashkëpunim kur është vërtetuar marrëveshja e mëparshme".

Per te patur kete forme bashkepunimi kerkohet qe secili nga personat qe marrin pjese ne realizimin e vepres penale të kryejnë veprime që të kenë lidhje të drejtpërdrejtë shkakësore me pasojën e dëshiruar dhe secili nga bashkëekzekutorët me veprimet apo mosveprimet e tij, të marrë pjesë direkte në realizimin e anës objektive të veprës penale. Në të njëjtën kohë kërkohet që veprimet e secilit prej bashkëekzekutorëve të jenë rezultat i realizimit jo i dëshirave individuale të tij, por të jenë rezultat i realizimit të vullnetit të përbashkët të të gjithë bashkëekzekutorëve të një veprimtarie të caktuar, konkrete kriminale.

Kushti i fundit që përcaktuar, por jo më pak i rëndësishmi është që subjektet pjesëmarrës në krim duhet të kenë përgjegjësi penale. Kolegji Penal i Gjykatës së Lartë është shprehur se: "*Krimi mund të kryhet në bashkëpunim vetëm nga ata persona që janë subjekte të së drejtës penale...Nuk mund të ketë marrëveshje me një njeri i cili është i papërgjegjshëm për veprimet e tij përpara ligjit*". Duhet thënë që në fillim se dhe në rastet kur vepra penale kryhet në bashkëpunim, përcaktimi i bazës së përgjegjësisë penale është një moment i rëndësishëm për veprën penale. Pra duhet që në veprën e çdo bashkëpunëtori të konstatohet tërësia e elementëve objektiv dhe subjektiv të domosdoshëm për të pasur figurën e një vepre penale të caktuar. Kështu përveç të tjerash për të pasur përgjegjësi penale në veprën e kryer nga bashkëpunëtori në krim ose në kundravajtjen penale duhet që veprimi ose mosveprimi i këtij të fundit të ketë qënë faktor i domosdoshëm për të ardhur pasojat kriminale. Nuk do të ndodhemi para kryerjes së veprës penale në bashkëpunim në rastet kur vepra penale është kryer nga dy persona, por kur njëri prej tyre ka kryer vetëm veprime të parëndësishme që nuk ndikojnë realisht në arritjen e rezultatit të përgjithshëm kriminal. Pra, mesa kuptohet që të jemi në kushtet e veprës penale të kryer në bashkëpunim duhet që nga ana objektive e veprës penale, personat pjesëmarrës në kryerjen e krimit duhet që secili të kryejë veprime të cilat janë të një rëndësie që të ndikojnë në ardhjen e pasojës së kërkuar (kryerja e veprës penale).

Një element i rëndësishëm i bashkëpunimit është edhe "veprimi i përbashkët" si një element ndërlidhës me lidhjen shkakësore në institutin e bashkëpunimit. Për veprim të përbashkët mund të flitet vetëm në ato raste nëqoftëse pasoja shoqërisht e rrezikshme ndodhet

në lidhje shkakësore me veprimet e secilit prej bashkëpunëtorëve. Mungesa e një lidhje të tillë shkakësore e dëshmon për mungesën e veprimit të përbashkët e si rrjedhim dhe për mungesën e bashkëpunimit.

Përsa I përket lidhjes shkakësore është ky një tjetër element i domosdoshëm i anës objektive të figurës së veprës penale, e cila me karakterin e saj objektiv që qëndron në faktin sesi fenomenet e ndryshme të natyrës dhe shoqërisë zhvillohen në mënyrë të pavarur nga vullneti i njeriut. Megjithatë njeriu është në gjendje t'i zbulojë këto lidhje që konsistojnë në lidhjen ndërmjet fenomeneve të ndryshme kur këto influencojnë reciprokisht mbi njëri - tjetrin duke sjellë një fenomen tjetër. Rëndësi të veçantë ka zgjidhja e drejtë e problemit të lidhjes shkakësore jo vetëm kur vepra penale është kryer nga veprimi ose mosveprimi i një personi të vetëm por dhe atëherë kur ai është rezultat i veprimitarisë të përbashkët e disa personave.

Në literaturën juridike ka pasur pikëpamje të ndryshme përsa i përket çështjes së lidhjes shkakësore në institutin e bashkëpunimit. Një ndër pyetjet që shtrohet nga studiuesit e së drejtës është: A ndodhen apo jo veprimet e ndihmësit, shtytësit, organizatorit në lidhje shkakësore me pasojën kriminale të ardhur? Në këtë rast veprimet e nxitësit, ndihmësit dhe organizatorit janë në lidhje shkakësore me pasojën e ardhur. Pra rezultati kriminal në mënyrë të paevitueshme del prej veprimit të shtytësit, ndihmësit dhe organizatorit ashtu si dhe prej veprimit të ekzekutorit. Prandaj kur zgjidhet çështja e përgjegjësisë penale e bashkëpunëtorëve sqarohet sesa e domosdoshme ka qënë në fakt ndihma, nxitja apo veprimtaria e tyre në ardhjen e pasojës së veprës penale të kryer nga ekzekutori, apo sesa ata me veprimtarinë e tyre si organizator, nxitës ose ndihmës kanë influencuar tek ekzekutori.

2. Format e shfaqjes së bashkëpunimit sipas së Drejtës penale aktuale.

Përpjekjet për klasifikimin e formave të kryerjes së krimit në bashkëpunim janë ndërmarrë vazhdimisht. Disa penalistë duke marrë si kriter klasifikimi momentin e realizimit të bashkëpunimit e ndajnë atë në: a) *bashkëpunim para ekzekutimit të veprës penale*; b) *bashkëpunim në momentin e kryerjes së veprës penale*; c) *bashkëpunim pas kryerjes së veprës penale*. Disa penalistë të tjerë duke marrë si kriter nëse bashkëpunimi është kryer me veprim apo me mosveprim e ndajnë në *bashkëpunim aktiv dhe bashkëpunim pasiv*. Dhe janë dhe disa penalistë të tjerë që bashkëpunimin e ndajnë në *bashkëpunimin fakultativ* (përfshihen ato vepra penale që mund të kryhen edhe nga një person i vetëm) dhe *bashkëpunim i nevojshëm* (përfshin ato vepra penale që kërkon patjetër pjesëmarrjen e dy ose më shumë personave për kryerjen e veprës penale).

Në kundërshtim me klasifikimet e mësipërme e drejta jonë klasifikimin e bashkëpunimit e bën duke marrë si kriter bazë veçoritë materiale të tij që janë: marrëveshja dhe veprimtaria e përbashkët kriminale e disa personave drejtuar për arritjen e rezultatit kriminal. Shkalla e marrëveshjes midis bashkëpunëtorëve në çdo rast konkret ka rëndësi vendimtare për caktimin e rrezikshmërisë shoqërore të veprimit të kryer sepse sa më e fortë dhe sa më e qëndrueshme të jetë marrëveshja midis bashkëpunëtorëve aq më lehtë ata kryejnë krimin dhe fshehin gjurmët e tij. Pikërisht për këtë arsye në të drejtën tonë penale shkalla e marrëveshjes e kushtëzuar dhe nga shkalla e organizimit konsiderohen kritere materiale vendimtare, në bazë të së cilave bëhet ndarja sipas rrezikshmërisë shoqërore të tyre në dy forma: (1) Bashkëpunim i thjeshtë dhe (2) Bashkëpunim i veçantë. Kjo ndarje është më e saktë sepse pranohet ekzistenca e marrëveshjes, gjë që është e domosdoshme për bashkëpunimin, dhe si kriter I shkallës së rrezikshmërisë këtu shërben shkalla e lidhjes subjektive midis pjesëmarrësve në veprën penale. Sipas kodit penal në fuqi bashkëpunimi në kryerjen e veprës penale mund të realizohet në dy forma kryesore: (1) *Bashkëpunim i thjeshtë (neni 25 i Kodit Penal)* dhe (2) *Bashkëpunim i veçantë (neni 25 i Kodit Penal)*.

Përcaktimi i saktë i formës së bashkëpunimit ka një rëndësi jo vetëm teorike por dhe praktike, pasi forma të ndryshme të bashkëpunimit duke paraqitur rrezikshmëri shoqërore të ndryshme, si pasojë dhe rregullimi i përgjegjësisë dhe dënueshmërisë së tyre gjejnë trajtim të ndryshëm në Kodin Penal aktual. Gjykata duke përcaktuar formën e bashkëpunimit nuk gabon dhe në aplikimin e dispozitave penale që duhet të aplikohen sipas rastit konkret që shqyrton.

2.1. Bashkëpunimi i veçantë, në një vështrim më të zgjeruar

Bashkëpunimi i veçantë ka qënë dhe mbetet forma më e debatueshme e bashkëpunimit dhe forma me konture më fluide. Pikëpamjet dhe teoritë që ekzistojnë sot në lidhje me krimin e organizuar janë shtuar së shumti dy - tre dekadat e fundit kur nga shumica e shteteve u njoh dhe u pranua me zë të lartë rreziku në rritje që i vjen shoqërisë nga ky lloj kriminaliteti. Me anë të ligjit nr. 9275, datë 16.09.2004, u bënë ndryshimet në nenin 28 të Kodit Penal si reflektim i detyrimeve të marra nga shteti ynë me rastin e nënshkrimit të Konventës së Palermos. Në këtë mënyrë në pikën 4, të nenit 28, të Kodit Penal jepen karakteristikat e grupit të strukturuar kriminal si forma më e ulët e bashkëpunimit të veçantë ose siç mund të thuhet si nivelin më të ulët të krimit të organizuar. Grupi i strukturuar kriminal për kryerjen e një vepre penale nuk formohet rastësisht e nuk është e nevojshme të dallohet për anëtarësi të qëndrueshme, ndarje detyrash në organizim dhe strukturim të zhvilluar. Diferencimi i

përgjegjësisë së bashkëpunëtorëve në varësi nga karakteri i veprimtarisë së tyre kriminale ka tërhequr vëmendjen e penalistëve të huaj qysh në krijimin e doktrinës moderne të jurisprudencës. Sipas nenit 26 të Kodit Penal bashkëpunëtorët për kryerjen e veprës penale quhen: Organizatorët, ekzekutorët, shtytësit dhe ndihmësit. (1) Organizator quhen ata persona që organizojnë dhe drejtojnë veprimtarinë për kryerjen e veprës penale, (2) Ekzekutor quhen personat që kryejnë veprime të drejtpërdrejta për realizimin e veprës penale, (3) Shtytës, quhen personat që nxisin bashkëpunëtorët e tjerë për kryerjen e veprës penale, (4) Ndihmës, quhen personat që me këshilla, udhëzime, dhënie mjetesh, largim të pengesave, fshehjen e bashkëpunëtorëve të gjurmëve apo të sendeve që rrjedhin nga vepra penale ndihmojnë për kryerjen e saj. Kjo njohje është e domosdoshme të ekzistojë të paktën midis tij dhe ekzekutorit. Marrëdhënia e caktuar midis shtytësit dhe personit të shtytur është e domosdoshme, sepse shtytja duhet të jetë shkak i krijimit të vendimit tek personi i shtytur. Kjo marrëdhënie duhet të jetë e tillë që shtytësi të ketë mundësi që me veprimin e tij të krijojë apo forcojë vendimin për aktin kriminal tek bashkëpunëtori tjetër. Shtytja duhet të bëhet vetëm gjithmonë për një veprë penale të caktuar, kështu ajo nuk ekziston nëse bëhet për kryerjen e veprave penale në përgjithësi. Përsa i përket motiveve ato mund të jenë të ndryshme nga ato të ekzekutorit apo bashkëpunëtorëve të tjerë.

Sipas nenit 28 format e vecanta të bashkëpunimit janë: **(1)** Organizata kriminale **(2)** Organizata terroriste. **(3)** Banda e armatosur është një formë e vecante bashkëpunimi që duke zotëruar arme, municione luftarake dhe mjete të tjera të nevojshme. **(4)** Grupi i strukturuar kriminal për kryerjen e një veprë penale nuk formohet rastesisht e nuk është e nevojshme të dallohet për anetaresi të qëndrueshme, ndarje detyrash, organizim dhe strukturim të zhvilluar. Ky nen është një dispozitë përshkruese, nga interpretimi i së cilës rezulton se Organizata Kriminale dhe Banda e Armatosur kanë karakteristika të përbashkëta por edhe disa tipare dalluese me njëra - tjetrën. Karakteristikat e përbashkëta janë 1) Forma më të sofistikuar të bashkëpunimit, 2) Shkalla e lartë e organizimit, 3) Qëndrueshmëria e bashkëpunëtorëve për kryerjen e veprave penale relativisht të rënda. Për të përcaktuar një formë bashkëpunimi dhe për ta saktësuar nga një tjetër është e domosdoshme që këtë konkluzion ta nxjerrim nga konkurimi i disa karakteristikave njëkohësisht dhe që për grupin e organizuar strukturor mund të jenë. Numri i bashkëpunëtorëve në këtë lloj bashkëpunimi është minimalisht tre në dallim nga bashkëpunimi i thjeshtë që është dy. Dhe këtu duhet thënë se me rritjen e numrit të subjekteve ekziston tendenca e prezencës së një formë më të lartë të bashkëpunimit të vecantë. Marrëveshja nuk lind në mënyrë të rastësishme. Sipas kuptimit tonë me këtë do të

kuptojmë se marrëveshja nuk është produkt i reagimit imediat ndaj disa rrethanave apo faktorëve të caktuar. Në këtë mënyrë procesi i arritjes së konsensusit është më i gjatë se në rastin e një bashkëpunimi të thjeshtë. Marrëveshja është e tillë që nuk nënkupton përfundimin e saj me kryerjen e një veprë penale, por mund të vihet në operim në çdo moment që krijohen kushtet për një veprë tjetër. Në një grup të strukturuar nuk është e nevojshme të ketë një rigorozitet e disiplinë të fortë në detyrat e çdo anëtari. Në të nuk është e nevojshme të ketë një strukturë të zhvilluar që lehtëson kryerjen e veprave penale. Me strukturë të zhvilluar do të kuptohet një hierarki apo cfarëdolloj forme tjetër që perfeksionon aktivitetin. Në grupin e strukturuar marrëveshja fillestare nuk mund të bëhet me veprime konkludente, ndërsa qëndrueshmëria, mund të ruhet dhe me veprime. Kjo nënkupton faktin që nëse një prej anëtarëve të grupit nis kryerjen e një veprë penale rishtazi, anëtarët e tjerë mund të veprojnë pa qenë nevoja e një marrëveshjeje të re. Grupi i strukturuar nuk ka një konspiracion dhe një lidhje të fortë mes anëtarëve. Në këtë mënyrë anëtarësimi në të nuk është i qëndrueshëm. Përfshirja dhe largimi nga një marrëveshje e tillë nuk ndjek rregulla rigoroze apo të jetë e shoqëruar me penalitete. E rëndësishme është ekzistenca e bërthamës, e cila në kohe të ndryshme mund të përfaqësohet nga individë të ndryshëm duke u paraqitur në këtë mënyrë mjaft fleksibël dhe i adoptushëm me rrethanat.

Organizata kriminale është, forma më e lartë e bashkëpunimit në të cilin bëjnë pjesë tre ose më shumë persona dhe që dallohet nga shkalla e vecantë e organizimit, strukturimit, qëndrueshmërisë, kohëzgjatjes si dhe nga qëllimi për kryerjen e një a më shumë veprave penale, për të realizuar përfitime materiale dhe jomateriale. Organizata kriminale, për realizimin e qëllimeve të saj përdor forcën, mjete të tjera të kërcënimit, nënshtrimin dhe heshtjen për shkak të pjesëmarrjes dhe veprimtarisë së saj, për të kryer vepra penale, për të siguruar në cdo mënyrë, administrimin ose vënien nën kontroll të veprimtarive ekonomike. Ajo dallohet nga shkalla e vecantë e organizimit, strukturimit qëndrueshmërisë, kohëzgjatjes që nënkupton një organizim dhe strukturë të përcaktuar mirë me drejtues (kryetar) organizate, anëtarë, me ndarje rolesh midis pjesëmarrësve të organizatës me qëndrueshmëri dhe për një kohë të gjatë. Ka një plan veprimi për realizimin për kryerjen e një ose më shumë veprave penale.

Në nenin 28 të Kodit Penal për herë të parë jepet përkufizimi për organizatën terroriste duke e bërë atë të dallueshme nga format e tjera të bashkëpunimit. Organizata terroriste përkufizohet si një formë e vecantë e organizatës kriminale që synon kryerjen e veprimeve të dhunshme për qëllime terroriste si përmbysja e rendit kushtetues, turbullimin e rendit publik, ngjalljes së frikës dhe pasigurisë në masë. Forma dhe shkalla e bashkëpunimit si në organizatat

kriminale dhe organizata terroriste është e njëjtë, pra organizata terroriste ashtu si dhe organizata kriminale paraqesin formën më të lartë të bashkëpunimit, në të cilën bëjnë pjesë tre ose më shumë persona dhe që dallohet nga shkalla e veçantë e organizimit, strukturimit, qëndrueshmërisë, kohëzgjatjes. Dallimi midis tyre qëndron pikërisht nga qëllimi për të cilën ato janë krijuar dhe motivet për kryerjen e veprës penale. Organizata terroriste si formë e vecantë e organizatës kriminale, nuk niset nga qëllimi I menjëhershëm për përfitime materiale ose jomateriale, por synon përmbysjen e rendit kushtetues, turbullime të rendit publik, ngjalljes së frikës dhe pasigurisë në masë. Si të tilla mund të jenë vrasje të funksionarëve të lartë shtetërore, rrëmbim të mjeteve të udhëtimit masiv, shkatërrime masive të pronës, vrasje masive nëpërmjet shpërndarjes së substancave të rrezikshme për jetën e shëndetin, të kryera me qëllim për të ngjallur panik, turbullimin e rendit publik ose përmbysjen e rendit kushtetues.

Në nenin 28 të Kodit Penal jepet koncepti i bandës së armatosur, duke e parashikuar si një formë e vecantë bashkëpunimi, që duke zotëruar armë, municione luftarake dhe mjete të tjera të nevojshme, synon kryerjen e veprave penale të parashikuara. Në dallim nga organizatat kriminale, banda e armatosur nuk ka si kusht thelbësor formën më të lartë të bashkëpunimit që duhet të ketë organizata kriminale ose organizata terroriste. Duke qënë formë e veçantë bashkëpunimi banda e armatosur nuk mund të jetë si formë bashkëpunimi në kategorinë e bashkëpunimit të thjeshtë. Për të patur bandë të armatosur duhet të marrin pjesë dy ose më shumë persona, të jenë të armatosur dhe të kenë karakter të qëndrueshëm për të kryer më shumë se një veprë penale. Ndryshe nga organizatat kriminale, ose grupi i strukturuar kriminal, tek banda e armatosur element thelbësor është prezenca e armëve dhe municioneve luftarake, si mjete të saj për të kryer vepra penale. Ky fakt jo vetëm e bën atë të dallueshme, por i jep asaj rrezikshmëri të veçantë. Në organizata kriminale struktura e organizatës, shkalla e bashkëveprimit, dhe niveli i konspiracionit është më i lartë se tek banda e armatosur. Ndryshe nga organizatat kriminale, aktiviteti i bandës së armatosur është më i dukshëm, tepër i dhunshëm dhe më intensive. Në organizatën kriminale aktiviteti kriminal është më i kamufluar duke siguruar qëndrueshmëri dhe kohëzgjatje të aktivitetit kriminal. Kurse tek banda e armatosur, duke kryer vepra penale të ndryshme zakonisht bashkëpunëtorët njihen me njëri-tjetrin, veprojnë në mënyrë kompakte duke patur drejtim të përcaktuar dhe role të ndara në kryerjen e veprave penale të rënda. Në organizatën kriminale, zakonisht përfshihet një numër relativisht më i madh personash se tek një bandë e armatosur. Në organizatën kriminale mundet që jo të gjithë bashkëpunëtorët të njihen me njëri-tjetrin, veçanërisht me krerët e saj, dhe në përbërje të saj mund të ketë dhe strukturë të armatosur. Një dallim tjetër i rëndësishëm midis organizatës kriminale dhe bandës së armatosur është se organizata kriminale mund të kryejë

çdo lloj veprë penale, për të realizuar përfitime materiale dhe jomateriale, kurse banda e armatosur në marrëveshjen e saj duhet të ketë synim kryesor kryerjen e krimeve relativisht të rënda, siç janë krimet kundër pavarësisë dhe rendit kushtetues, krimet që çënojnë marrëdhëniet me shtetet e tjera, vepra të dhunshme ndaj pasurisë etj.

Vështirësi hasen për të bërë dallimin midis bandës së armatosur dhe grupit të strukturuar kriminal, apo grupit të strukturuar kriminal dhe organizatës kriminale do të shohim se tek të dy këto lloje bashkëpunimi kemi të bëjmë me një numër pjesëmarrje të njëjtë. Në të dy rastet kemi të bëjmë me tre ose më shumë persona. Nga kjo karakteristikë nuk mund të bëjmë asnjë dallim. Edhe karakteristika e veprave penale duket se nuk na vjen në ndihmë për këtë dallim. Në të dy rastet kemi të bëjmë me synime të njëjta për të kryer vepra penale, një ose më shumë vepra penale. Së fundmi, dhe karakteristika e llojit të përfitimeve nuk duket se ka ndonjë ndryshim në të dy llojet, sepse tek të dyja rastet kemi të bëjmë me përfitime materiale dhe jomateriale. Vështirësia duket se kapërcehet me analizën e strukturës së këtyre dy llojeve bashkëpunimesh. Gjithësesi në mungesë të modeleve konkrete të shkallëve të ndryshme të organizimit në nivele, organizata kriminale gjithmonë do të përfaqësojë një shkallë më të lartë në drejtim të organizimit dhe strukturave të saj si dhe të kohëzgjatjes në raport me të gjitha llojet e tjera të bashkëpunimit që ndajnë karakteristika të ngjashme me të.

2.2. Krimi i organizuar si formë e përsosur e produktit të bashkëpunimit.

Duke vërejtur që bashkëpunimi është një element kyç, i domosdoshëm për ekzistencën e krimit të organizuar sikur se nga ana tjetër krimi i organizuar na paraqitet si shkalla më e lartë e bashkëpunimit duket e arsyeshme të përmendet në këtë punim pikërisht ky fenomen që po merr përmasa të rrezikshme në shkallë ndërkombëtare.

Kur kemi të bëjmë me krim të organizuar do të kuptojmë “organizatën” e cila nëpërmjet aktiviteteve të paligjshme të kryera prej anëtarëve të saj arrin të përfitojë. Po ta krahasojmë me një industri, si çdo industri tjetër ajo ka strukturën të organizuar në bazë të rregullave të brendshme, ka fushën e veprimtarisë si dhe tregjet informale, ku shiten produktet dhe shërbimet e paligjshme. Në fund të fundit ato si çdo ndërmarrje tjetër synojnë të zgjerojnë tregun dhe të rrisin numrin e ‘aksioneve’ të tyre. Rekrutimi i anëtarëve bëhet në bazë të lidhjeve etnike, gjinore, interesit dhe profesionalizmit kriminal.

Përtej ndryshimeve të herëpashërshme të Kodit Penal apo hartimeve të ligjeve të specializuara për të luftuar këto lloje organizatash, ende nuk gjehet në një prej dispozitave të tyre, nocioni i ‘krimit të organizuar’. Por një përkufizim të qartë për krimin e organizuar e

gjejmë po t'i referohemi Konventës së Kombeve të Bashkuara kundër krimit të organizuar transnacional, në dy protokollet shtesë të saj. Konkretisht Konventa në nenin 2/a të saj jep këtë definicion për grupin kriminal të organizuar: "*Grupi kriminal i organizuar nënkupton një grup të strukturuar, i cili ka ekzistuar për një periudhë të caktuar kohe, i përbërë nga tre ose më shumë persona të cilët veprojnë në harmoni me njëri-tjetrin, me qëllim që të kryejnë një ose më shumë krime ose vepra penale serioze, me qëllim që të sigurojnë në mënyrë direkte apo indirekte përfitime financiare apo materiale*". Me anë të këtij përkufizimi mund të nxjerrim disa nga tiparet dalluese të krimit të organizuar që janë: (1) Karakteri serioz i veprave penale që kryejnë, kjo në varësi të sanksionit ligjor që përcaktohet për to. Në këtë rast konventa flet për veprat penale që përbëjnë objektin parësor të veprimtarisë të grupeve kriminale. Nuk përjashtohet mundësia që të kryhen dhe vepra të tjera penale për të cilat parashikohen sanksione më të lehta, por me kusht që keto vepra penale të jenë në funksion të objektit parësor, që janë veprat penale serioze. (2) Qëllimi i të gjithë veprimtarisë kriminale nga ana subjektive duhet të jetë përfitimi direkt ose indirekt i të mirave materiale ose financiare. (3) Tipar dallues është dhe ai i përcaktuar nga neni 2 pika c ku grupi i strukturuar jo domosdoshmërisht duhet të ketë të përcaktuar rolet e anëtarëve të tij, vazhdimësinë e anëtarësimit në të apo të ketë strukturë të mirëzhvilluar.

Sikurse u bë e qartë dhe më lartë për t'u gjendur përpara formës së bandës së armatosur apo organizatës kriminale kërkohet të plotësohen disa kushte të caktuara, të cilat jo gjithmonë korrespondojnë me kushtet që kërkon ekzistenca e formës së krimit të organizuar. Nisur nga përkufizimi që i është bërë krimit të organizuar dhe tipareve dalluese të tij, mendoj se krimi i organizuar mund të na paraqitet pikërisht në formën e bandës apo organizatës kriminale në qoftë se përmbush elementët që kërkohen për ekzistencën e secilës prej tyre. Nga ana tjetër vjen natyrshëm pretendimi që jo çdo bandë apo organizatë kriminale përbën krim të organizuar. Në fakt kur flitet për krim të organizuar ne e kufizojmë vëmendjen tonë vecanërisht në organizatat kriminale me etiketime si "mafia" ose "cosa nostra", të cilat janë emërtime që nuk kanë një përjasje direkte me vendin tonë apo dhe me vendet e ballkanit në përgjithësi. Emërtime të tilla, natyrisht janë të ngjashme me 'Yakuza' në Japoni, me 'Triads' në diasporën Kineze, me 'Camorra' në Napoli, apo me 'Cartel' në Kolumbi. Vetë shtetet ku janë vatrat e këtyre organizatave kriminale, përgjithësisht nuk kanë qënë në gjendje të përballen në mënyrë të suksesshme me to. Organet ligjëvënëse dhe ligjzbatuese të këtyre vendeve nuk e kanë kuptuar natyrën politike të tyre, jo vetëm për lidhjet midis mafias dhe disa politikanëve, por në atë që vetë Mafia si një veprimtari i organizuar përbën një kërcënim për vetë Shtetin. Kuptimi

klasik i mafies së organizuar mbi baza familjesh, me organizime të vogla është rinovuar në ditët tona. Organizimi kriminal, si rrjedhojë e përshtatjes me kohën është i përhapur në trajtën e një oktapodi gjigand me kokën(kreu I organizatës) larg zonave të "veprimtarisë" së filialeve të tyre. Qarkullimi i parave të tyre të pista tashmë bëhet duke i menaxhuar bizneset e veta me anë të administruesve të zonës. Në këtë aktivitet të administruar nga mafiozët, krijohet dhe sistemi i pushtetit, i cili përpiqet të konkurojë shtetin në legjitimitetin ekskluziv, që i ka dhënë vota popullore për të ushtruar forcën, taksimin dhe zbatimin e ligjeve. Konkurimi që mafiozët i bëjnë këtyre monopoleve të shtetit jep rrjedhojat e veta në krijimin e pasigurisë në vend dhe humbjen e paqes së popullit. Synimi i mafiozëve të sotëm është jo vetëm korruptimi i politikanëve, nëpunësve të shtetit, drejtuesve të policisë apo gjykatësve, por gjithashtu me fitimet e paligjshme që janë shumë më të larta se çdo biznes i ligjshëm, kërkojnë ta perdorin administratën publike qëndrore dhe lokale, që t'i lejojë të përdorin burimet kombëtare. Këto cilësi i bëjnë mafiozët të ngjashëm me terroristët. Megjithëse, qëllimet e tyre për të goditur shtetin ndryshojnë, pasi mafiozët duan të manipulojnë veprimet e shtetit në funksion të interesave të tyre, ndërsa terroristët duan ta shkatërrojnë dhe zëvendësojnë shtetin dhe kohët e fundit ata të kombinuar përbëjnë dhe një forcë unike kundër Shtetit, që në fund të fundit është një forcë jolegjitime kundër popullit dhe vendit. Duke u shprehur kështu është e nevojshme të thuhet, që shteti duhet të kuptojë se krimi i organizuar në bashkëpunim me çdo forcë tjetër kundër tij është një sfidë, derisa ai ndërmerr veprime kriminale apo terroriste ndaj segmenteve të tij apo njerëzve që presin mbrojtje nga Shteti.

Organizatata kriminale nuk janë thjesht ndërmarrje ekonomike që drejtohen nga sipërmarrës, por janë organizata, që nëpërmjet burimeve financiare të tyre jo të ligjshme synojnë të perballen me shtetin për kontrollin e zonave të caktuara e ndoshta, pse jo të të gjithë vendit nëse do të gjenin terren. Krimi i organizuar në vetvete është një organizim, që bazat ekonomike të tij i ka te ekonomia informale, te evazioni fiskal, te ata që pastrojnë paratë e trafikut të drogës dhe qënieve njerëzore nëpërmjet bizneseve të licensuara në mënyrë ligjore, te kontrabanda etj... Paratë që burojnë nga evazioni fiskal dhe prej atyre që punojnë në tregun informal janë zona ku krimi i organizuar ndihet i qetë. Madje në momente të caktuara, kur shteti ashpëron luftën ndaj këtyre fenomeneve, kriminelët e organizuar kundërpërgjigjen me vendosje gjobash dhe goditje të biznesit të ligjshëm. Vetë krimi i organizuar krijon biznese që kanë për bazë financimet mbi mashtrimin dhe dhunën. Kështu, skemat piramidale (apo si quhen në gjuhën ekonomike Skemat Ponzi) ishin dhe janë biznes i krimit të organizuar. Krimi i organizuar krijon aktivitete të tilla apo të ngjashme, për çorientimin e shtetit në luftën kundër tij dhe krijimin e situatave kaotike jashtë kontrollit të shtetit. Grupet kriminale ndërkombëtare

dhe rajonale duke bashkëpunuar me homologët e tyre në kushtet e vendit tonë ku ekonomia informale është mjaft e përhapur po minojnë bazën ekonomike të Shtetit dhe aspiratat e vetë popullit, që është më i humburi nga egzistenca e tyre.

Në parim duhet bërë një saktësim, duke bërë një dallim ndërmjet krimit të organizuar ndër-nacional dhe krimit të organizuar trans-nacional. Ndërsa në rastin e parë bëhet fjalë për një organizatë kriminale e një vendi që vepron dhe në vende të tjera, në rastin e dytë kemi të bëjmë me një organizatë kriminale të një vendi që vepron dhe në vende të tjera, por në këtë rast edhe duke bashkëpunuar me organizatat kriminale vendase. Sot krimi i organizuar ka fituar në mënyrë të stabilizuar një dimension trans-nacional. Një gjë e tillë nuk do të thotë domosdoshmërisht se të gjitha grupimet e krimit të organizuar veprojnë në këtë shkallë. Normalisht ekzistojnë raporte gjithnjë e më të ngushta dhe të frekuentuara ndërmjet trafikimeve të paligjshme dhe veprimtarive kriminale të një vendi dhe atyre të vendeve të tjera. Kjo sepse organizatat kriminale shikojnë dhe synojnë gjithnjë e më me interes drejt tregjeve që janë përtej kufijve. Nga ana tjetër një përfundim i tillë nuk është absolutisht një gjë e re. Nuk është për arsye vetëm të tregjeve që krimi i organizuar ka tejkaluar kufijtë nacional. Një gjë e tillë së pari bëhet për të garantuar një siguri maksimale në evitimin e masave ndaluese të shteteve të ndryshme, duke stabilizuar bazat e tyre nëpër territoret ku veprimi kontrollues i autoriteteve të policisë dhe financave është më i butë, legjislacioni më i favorshëm apo funksionimi i aparatit gjyqësor më i dobët. Sot asnjë shtet nuk mund të mendojë se është i imunizuar nga efektet e veprimtarive të këtyre organizatave kriminale. Pra, nuk mundet krimi i organizuar të konsiderohet thjesht një problem i rendit publik nga momenti që ai kërcënon normalitetin social, pavarësinë, integritetin e institucioneve financiare dhe funksionimin e demokracisë.

Koncepti i krimit të organizuar (mafioz) dhe hartimi i luftës kundër tij nga klasat drejtuese të Shtetit deri më sot nuk është i çliruar nga ngarkesat e së kaluarës politike. Shteti shqiptar i të kaluarës ish-komuniste ishte mjaft i ashpër ndaj këtyre fenomeneve (pasoje e politikës izolacioniste) duke e lënë këtë fenomen pa terren veprimi apo infiltrimi. Po ashtu dhe nga tranzicioni kaotik i zgjatuar politiko-ekonomik në vitet '90, klasat drejtuese që lindën drejt demokracisë, të pamësuar dhe të panjohura me eksperiencën e luftës ndaj krimit të organizuar, çoi në një mosvlerësim të rrezikut të krijimit të krimit të organizuar vendas në bashkëpunim me atë që erdhi nga organizatat e huaja. Naiviteti tronditës që është shprehur nga klasa politike në mënyrë indirekte ka ndihmuar krimin e organizuar në zgjerimin e veprimtarive të tyre. Megjithatë, Shteti me iniciativat që po ndërmerr po tregon se është akoma i gjallë dhe në gjendje që të luajë rolin e tij thelbësor si rmbrojtës i shoqërisë në një demokraci.

Përfundim

Megjithëse janë bërë shumë takime ndërkombëtare, akoma nuk ka një definicion përfundimtar për krimin e organizuar, për të cilin të kenë rënë dakord të gjithë, Agjensitë Amerikane të zbatimit të ligjit pranojnë si përkufizim të krimit të organizuar " një aktivitet kriminal të dënueshëm, të vazhdueshëm e vetëveprues duke patur një strukturë të organizuar, të ushqyer nga frika dhe korrupsioni dhe të motivuar nga etja për fitim". (1) *Kërkimi i fitimit financiar*. Një biznes që të mbijetojë duhet që patjetër të fitojë. Edhe funksionimi i krimit të organizuar është afërsisht në të njëjtën mënyrë. Etja për të patur gjithçka edhe sa më shumë fitime, dikton vendimet dhe veprimet e numrit më të madh të organizatave kriminale. Është kjo dëshirë për të patur sa më shumë para dhe pushtetin që e shoqëron atë, që shpie në mbështetjen e krimit të organizuar. (2) *Kërkon besnikëri të anëtarëve të organizatës*. Me qëllim që besnikëria mes anëtarëve të organizatës të jetë sa më e garantuar, në shumë raste anëtarët i përkasin një familjeje, fisi apo etnie. Megjithatë këto kushte nuk janë gjithnjë absolute. Duke qënë anëtar të një familjeje, fisi apo etnie, anëtarët e organizatës e njohin shumë më mirë njëri-tjetrin dhe në këtë mënyrë infiltrimi i policisë në mesin e tyre do të jetë shumë më i vështirë. (3) *Shtyrja drejt korrupsionit të zyrtarëve dhe qeveritarëve*. Sukses i shumë organizatave kriminale në veprimtarinë e tyre të paligjshme dhe pikërisht si pasojë e korrupsionit të zyrtarëve dhe të atyre personave të ngarkuar për hetimin dhe procedimin e tyre. Nganjëherë lidhja ndërmjet tyre është aq e ngushtë saqë është vështirë të bësh dallimin midis kriminelit dhe zyrtarit që ai ka korruptuar. (4) *Struktura hierarkike*. Grupet e krimit të organizuar përgjithësisht kanë një strukturë të përcaktuar, me një rol lidhës dhe vartësish, nëpërmjet të cilit organizata arrin qëllimet e saj. Diversiteti i krimit, përfshirja në më shumë se një lloj krimi, është nga karakteristikat kryesore të organizatave kriminale. (5) *Pjekuria organizative*. Në shumë raste grupet e krimit të organizuar kanë një karakter të përhershëm të krijimit të mardhënies me organizatën, pavaresisht nga rekrutimi apo largimi i një apo disa individëve.

LITERATURA:

Elezi, Ismet; Kaçupi, Skender; Maksim, "Komentari i Kodit Penal të Republikës së Shqipërisë, Tirane 2004.

E drejta penale e Republikës së Shqipërisë " pjesa e përgjithshme"

E drejta penale e Republikës së Shqipërisë " pjesa e posaçme"

L'orientation moderne des notions d'auteur de l'infraction et de participation à l'infraction, rapport general presente au VII eme Congres Internaional de Droit Penal, 1957/3-4; Auscaler,

Vendim i Kolegjit Penal te Gjykates se Larte Nr. 76, Date 09.02.2005

Vendim i Kolegjit Penal te Gjykates se Larte Nr 79, datë 25.02.2009

Vendim i Kolegjeve te Bashkuara Nr. 04, date 15.04.2011

ДОБРИТЕ КОМУНИКАЦИСКИ ВЕШТИНИ ВО КООРДИНАЦИЈА СО УПРАВУВАЧКИТЕ МЕХАНИЗМИ ВО ЕКОНОМСКИОТ РАЗВОЈ

Горан Митев

Универзитет „Гоце Делчев“, Економски факултет – Штип, Република Северна
Македонија (goranselekta@gmail.com)

Абстракт

Во современата глобална економија, окружувањето во кое егзистира секоја модерна компанија е сè покомплексно, што ги прави менаџерските задачи потешки, бидејќи како резултат на сè понеизвесното окружување, менаџерите сè повеќе се соочуваат со потребата да го намалат бројот на вработените, поефективно да ги користат сè поретките ресурси и да вложуваат дополнителни напори во мотивирањето на вработените. Како најбитни фактори од глобалното окружување, кои имаат свои импликации врз организациската комуникација, се сè посовршената технологија, сè покомплексните правни акти, разновидната работна сила, глобализацијата и ширењето на производството, постојаните промени во ресурсите и конкурентите.

Освен тоа, сè побројни и почести се заканите од економска рецесија, пораст на економската криза и глобалната конкурентност, недостиг на клучни ресурси, што секако индиректно значи намалување на приходот и профитот, а зголемување на трошоците.

Динамичната комплексност на менаџмент комуникацијата го одредува изборот на менаџмент стратегијата преку перцепцијата на надворешната средина и изворите на команијата, како и нивната интерпретација. Оттука произлегува и изборот на стратешкиот правец на акции.

Клучни зборови: *Глобална економија на креативност, комуникациски системи, економски развој*

1. ВОВЕД

Современите трендови во глобалната економија и во општествените услови имаат свои импликации и наметнуваат промени во целокупното работење на компанијата. Во одредени компании динамичната комуникациска комплексност се игнорира. На краткорочен план ова игнорирање може да изгледа како добро решение, но долгорочно може да доведе до сериозни проблеми во имплементација на стратегијата. Овој вид на стратегија се препорачува само кај мали и млади компании кои се уште цврсто ги немаат воспоставено своите вредности и норми, и во кои менаџментот на компанијата се надева дека избраната стратегија постепено ќе ја оформи организациската култура на тоа претпријатие.[1] Динамичната комуникациска комплексност може да се модифицира за да се прилагоди кон механизмите на управување, кон стратегијата на тоа претпријатие.

Овој вид на стратегија често се користи во ситуации каде новиот менаџмент посакува да наметне нова менаџмент стратегија во ново купената компанија. Еден од предусловите за успешна реализација на стратегијата е модификација и трансформација која е некомпатибилна со новата менаџмент стратегија. Сепак, ваков вид на операција е многу ризичен, скап, неизвесен и долготраен.

Може да се случи времето потребно за промена да е значајно подолго од времето потребно за имплементација на стратегијата. Ситуацијата е полесна, кога наместо комплетно да се извршат промени, имплементацијата на стратегијата бара мали промени во нормите на однесување.

Според Фалмер (1994) деловното комуницирање е базата во секоја организација, тоа е меѓучовечка релација која претставува таканаречена „трансубјективна интимност”. За успешно деловно комуницирање потребно е да се согледаат основните фактори кои ја сочинуваат комуникацијата, а тоа е разменување, транспортирање на меѓусебно кажани идеи помеѓу менаџерите и неменаџерите во организацијата. Целокупната ефективност на организацијата зависи од разбирањето меѓу соговорниците, од способноста за примање информации, пренесување и разбирање на туѓите мисли, тоа е активен процес на чувствување, размена на идеи, размена на ставови.

1.1 Елементи на квалитетен комуникациски процес

Евалуацијата на човекот е поврзана со комуникацијата која на почеток била во вид на гестикации, мимики, невербални знаци и симболи. Со развојот на човековиот род, почнало да се применува и вербалното комуницирање, на почеток усна вербална комуникација, а понатаму и пишаната комуникација.

Целта не секој комуникациски процес претставува постигнување на взаемно разбирање помеѓу испраќачот – оној кој испраќа порака, кон примачот – оној кој истата ја добива или ја прима. Во организацијата главна, базична основа претставуваат комуникациските стратегии како суштински компоненти за организациски напредок кој води кон организациски промени.

2. ВЛИЈАНИЕТО НА КОМУНИКАЦИСКИТЕ МЕХАНИЗМИ ВРЗ ПРОФИТАБИЛНОСТА ВО ПРЕТПРИЈАТИЕТО

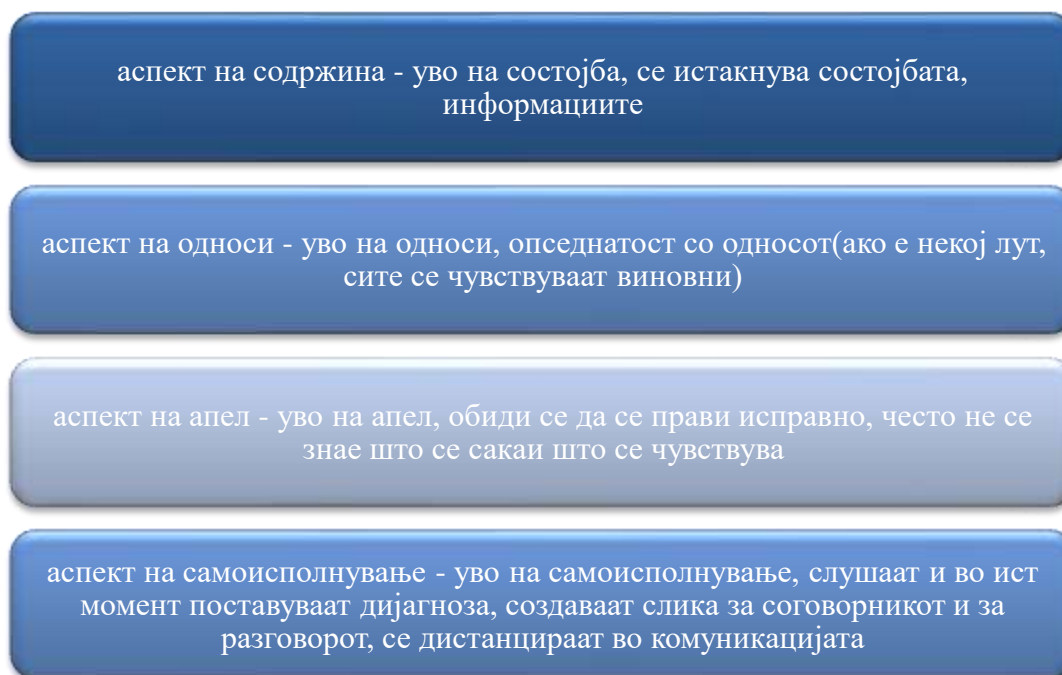
Реализацијата на вербалниот начин на комуникација се изразува преку зборување, (говорење). Во тие говорни модели има две компоненти:

- ✓ целта на говорникот – преку говорот нешто се соопштува
- ✓ содржината на говорот – видот, обемот и структурата на информацијата која се искажува

За разлика од секојдневното комуницирање кое е спонтано, опуштено, деловното интерперсонално комуницирање треба да биде плански насочено. Говорен модел со соопштување на говорни факти кој се одвива помеѓу двајца соговорници, се вика дијалог.

Во организацијата преку разговорот на вработените се остварува соработката. За разбирањето, за развојот и за имплементацијата, како и за целосното унапредување на личното комуницирање, потребно е да се анализираат различните аспекти на разговорот кои можат да бидат социолошки, психолошки, културни, гносеолошки и т.н. Разговорот како форма на интерперсоналната, вербалната комуникација[2] е понекогаш е проследен со претерано зборување, емоционални ефекти и реакции, што условуваат понатамошни неверодостојности и оштетни информации во комуникацискиот процес.

Создаден е таканаречениот Шулцов модел на четири уши со цел да се оневозможат можните недоразбирања или пречките во комуницирањето (Barker, 2011):

Слика 1. Шулцов модел на „четири уши,,

Figure 1. Schulz model of “four ears”

Можни причини за грешки во користењето на информациите се следниве (Bovee,2008):

1. Испраќачот и примачот на информациите имаат различни јазични компетенции (директор и чистач)
2. Заради фактот што примачот има негативна претстава за себе, пораките ги презентира така да ја поткрепат негативната слика за себе
3. Примачот има негативна слика за испраќачот па ги изобличува и ги модифицира примените пораки
4. „Колерирани пораки,, порака искажана како молба, но се регистрира како налагање, како заповедување (на пр.„Можете ли да го напуштите мојот кабинет?, се регистрира како „Напуштете го мојот кабинет.,,)

Задача на секој менаџер да го запознае вработениот и да ја процени неговата личност базирајќи се на сопственото искуство. Има повеќе типови на учесници (партнери) во разговорите со раководителите:

- кооперативни, разумни партнери
- протоколарни соговорници

- властољубци
- негативни соговорници
- незаинтересирани партнери
- преосетливи партнери
- хиперактивни партнери

3. ПОЗИТИВНИ ПРАКТИКИ НА ЕФЕКТИВНИ КОМУНИКАЦИСКИ ТЕХНИКИ

Како што организациите стануваат сè повеќе формализирани, така се зголемува потребата од нивно институционализирање и почитување на строго определени форми во секојдневното работење, а особено се зголемува потребата од почитување на разни законски норми и правила, што подразбира мноштво пишувани документи, со точно определена форма. Тоа значи дека за деловното комуницирање, пишувањето како вид комуникација е исто толку важно како и секој друг вид комуникација и поради тоа заслужува еднаков осврт како комуникациска вештина, од аспект на негово планирање и организирање, со цел преку[3] градењето на ефективен стил на деловно пишување да се оформат што е можно поефективни деловни документи. Најчесто, деловните луѓе ја преферираат усната комуникација во однос на пишаната комуникација, бидејќи во основа, зборувањето е полесно и побрзо отколку пишаното пренесување на информацијата. Освен тоа, при зборувањето, значењето на пораката е поткрепено и збогатено со сигналите на невербалната комуникација, за разлика од пишаната комуникација, која се потпира само на зборови. Barker (2011, London) смета дека писменото пренесување на пораката делува посериозно, по формално и по авторитативно, поради што побрзо може да поттикне активност за остварување на целта на комуникацијата. Потребата од планирање се нагласува при секој комуникациски процес. При деловното пишување, потребата од планирање е надополнета со потребата од организирање на информациите. Според Кирк и Туркмен, Hartley, P., and Bruckmann, C. G (2007, London) постојат три значајни чекори во пишувањето: планирање, организирање на материјалот и избирање најдобар начин за изразување .

Како најважна цел на процесот на планирање и организирање на деловното пишување се јавува дефинирањето на целта на документот, односно дефинирање на резултатот што треба да се постигне со документот откако ќе биде прочитан од страна на оние за кои е наменет; но и дефинирањето на јазикот и стилот на кој ќе биде напишан документот во согласност со способностите и претходното познавање на оној што ќе го чита; како и информациите кои ќе бидат опфатени за документот да ја постигне својата цел.

Потребата од концизност, јасност и добра организираност на информациите во деловните документи произлегува од потребата информацијата да се разбере од прво читање.[4] Со тоа се овозможува потрајно задржување на информацијата во меморијата на оној што ја прочитал и побрзо постапување по истата.

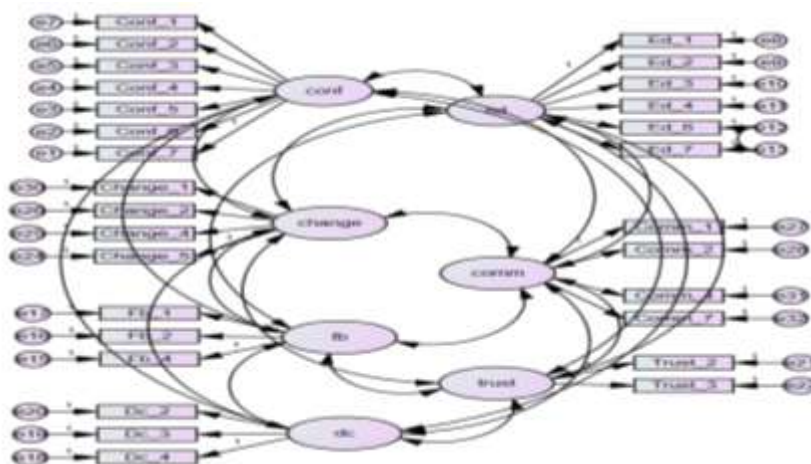
Планирањето и организирањето во деловното пишување се најважниот фактор во градењето на ефективен стил на деловно пишување и суштинскиот чекор во формирањето на ефективни деловни документи. критериум за квалитетот на еден деловен документ треба да биде неговата ефективност, односно дали со тој деловен документ е постигната целта за која бил наменет, без разлика дали целта била со него да се информира, извести, рекламира, нареди, или убеди . Колку таа цел ќе биде остварена во одредена мера зависи и од стилот на деловното пишување .

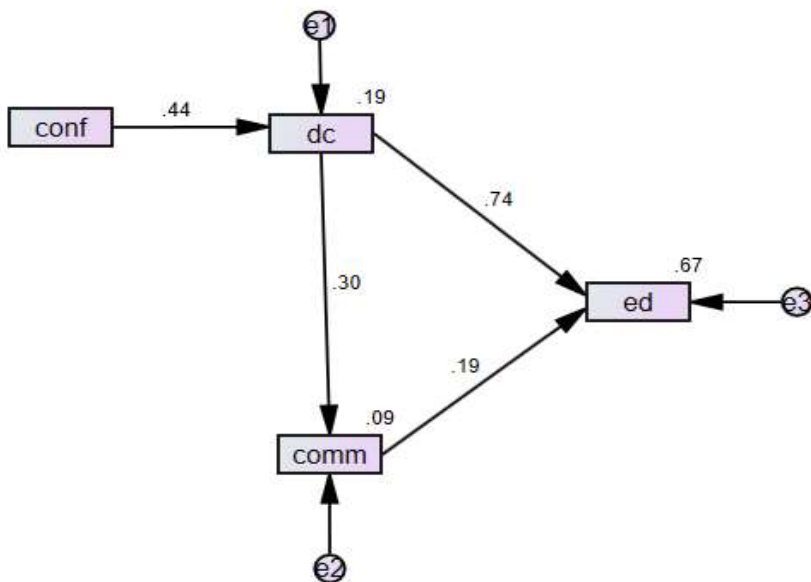
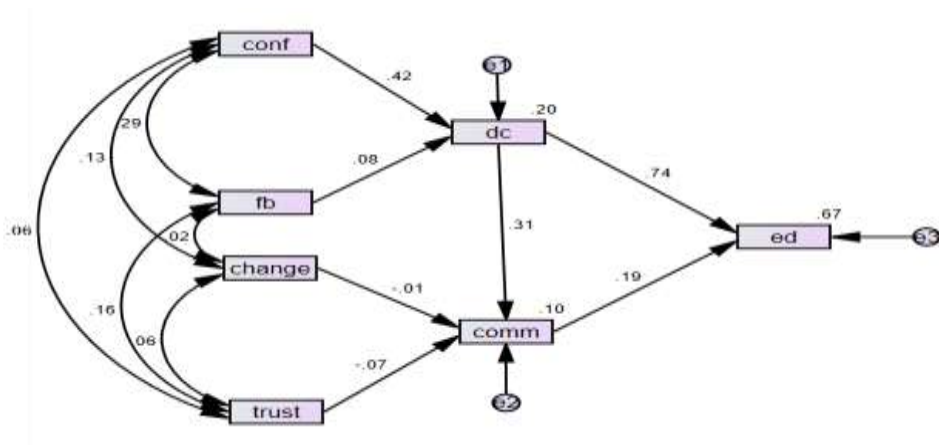
Според Hartley, P., and Bruckmann, C. G, недостатокот на јасност во деловното пишување повеќе е одраз на неефективен деловен стил отколку на сложеност на проблемот, односно предметот за кој се пишува. Тие понудиле три задолжителни правила што треба да се почитуваат во деловното пишување: употреба на зборови што читателот ќе ги препознае и разбере; директни реченици; и јасно искажана и поддржана цел.

Значи, може да се заклучи дека има поврзаност помеѓу

- 1) Динамичната комплексност;
- 2) Комуникациски менаџмент; и
- 3) Економскиот развој

За да се измерат овие променливо зависни варијабли, често се користи факторска анализа. При тоа мерењето се врши преку одредени мерни модели. За илустрација, се прикажани подолу на слика 2.

Слика 2. Мерење на променливи преку одредени мерни модели

Figure 2. Measurement of variables through specific measurement models

Значи преку поставени теоретски модел, се претпоставува статистички значајна врска во насока од „динамичната комплексност“ кон „менаџмент комуникацијата“ и кон „економскиот развој“, како и од менаџмент комуникацијата“ кон „економскиот развој“, како ендогени променливи во моделот.²⁰ Динамичната комуникациска комплексност може да се модифицира за да се прилагоди кон механизмите на управување, кон стратегијата на таа организација. Овој вид на стратегија често се користи во ситуации каде новиот менаџмент посакува да наметне нова менаџмент стратегија во ново купената организација. Еден од предусловите за успешна реализација на стратегијата е модификација и трансформација која е некомпатибилна со новата менаџмент стратегија. Сепак, ваков вид на операција е многу ризичен, скап, неизвесен и долготраен. Може да се случи времето потребно за промена да е значајно подолго од времето потребно за имплементација на стратегијата. [5]

Ситуацијата е полесна, кога наместо комплетно да се извршат промени, имплементацијата на стратегијата бара мали промени во нормите на однесување. Во услови на глобална економија, кога многу компании функционираат во меѓународни рамки, од особено значење е да се имаат предвид глобалните етички норми при комуницирањето.

Најголеми импликации врз современото деловно функционирање на една организација имаат интеркултурниот аспект на деловната комуникација, комуникацијата со помош на алатки од информациско - комуникациската технологија, но и секојдневните рапидни промени во современото деловно функционирање.

Потребата од концизност, јасност и добра организираност на информациите во деловните документи произлегува од потребата информацијата да се разбере од прво читање. Со тоа се овозможува потрајно задржување на информацијата во меморијата на оној што ја прочитал и побрзо постапување по истата.

3. ЗАКЛУЧОК

Анализирајќи го стратегискиот пристап и развојот на стратегискиот менаџмент, важно е да се констатира дека неизвесната иднина на многу организации, како и потребата за брзо реагирање во отстранувањето на пречките и воведувањето на нови посакувани промени од страна на менаџерите, ја наметнува потребата од стратегиски

²⁰ Податоците, статистичките корелации се преземени од научното истражување од докторската дисертација под наслов „ДИНАМИЧНА КОМПЛЕКСНОСТ НА МЕНАџМЕНТ КОМУНИКАЦИЈАТА ВО РЕАЛИЗАЦИЈА НА МЕХАНИЗМИ НА УПРАВУВАЊЕ ВО ЕКОНОМСКИОТ РАЗВОЈ“, чиј автор е м-р Горан Митев

пристап и развој на стратeгискиот менаџмент. Стратегискиот менаџмент и стратeгискиот пристап претставуваат процеси на управување и постигнување на целите на организацијата. За да се постигне целта, тој процес треба да поминува низ одредени фази кои што се добро планирани и тесно поврзани. Успешноста на секоја фаза зависи од успешноста на претходната фаза. Фази во процесот на стратeгискиот менаџмент се оценување на опкружувањето, формулирање на стратегија, извршување на стратегија и оценување и контрола на стратегијата.

Емпириските и теоретските истражувања покажуваат дека менаџмент стратегијата и динамичната комуникациска комплексност се заедно условени, и дека нивната заедничка сообразност и хармонија носат предности на организацијата. Ако креираната стратегија на организацијата имплицира извршување на активности кои се конзистентни со постоечките културни вредности, тогаш стратегијата позитивно влијае врз постоечката деловна култура, со тоа што дополнително ги зајакнува нејзините вредности. Во овој случај, стратегијата ја деинституционализира културата и наметнува процес на промена.

Ова води до тоа да вредностите кои се важни за вработените не се во сооднос со однесувањето кое се приморани да го практикуваат. Во овој случај вработените може да се однесуваат на два начина. Може да се придржуваат кон нивните вредности, кои се одредени од постоечката култура, или може да ги напуштат нивните постоечки вредности и норми и да ги прифатат новите, кои го оправдуваат новото однесување наметнато врз нив со новата стратегија.

Ако менаџментот инсистира на имплементација на новата стратегија, вработените немаат друг избор освен да ги променат нивните вредности и норми за да бидат во сооднос со новата стратегија. Крајниот резултат е хармонија помеѓу културата и стратегијата, со тоа што новата култура ја оправдува новата стратегија. На овој начин стратегијата ја оформува новата деловна култура.

Според истражувањето на Corporate Communication International (2009) кое било спроведено во најуспешните компании, интернет комуникациите биле застапени со високи 76,6% меѓу клучните одговорности на менаџерите во организациите. Овој процент ја покажува значајната инволвираност на менаџерите во комуникациските активности централни за организацискиот раст и опстанок.

Како за споредба, односите со вработените опфаќаат 43,8% од клучните одговорности и обврски на менаџерите, што покажува колку внатрешната комуникација преку информациската технологија предничи во однос на другите аспекти на комуникациските процеси во една организација.

Значи, се практикува соработка со вработените и партнерите, се реализираат заложби на индивидуално и колективно ниво и се помага да се надминат успешно променливите и сложените работни услови поради што менаџментот е суштински важен за да се унапреди комуникацијата и за да се поттикнат подобри организациски резултати.

5. ЛИТЕРАТУРА

- [1] Gustavsen, B., B. Hofmaier, M. Ekman Philips & Wikman, Concept – driven development and the organization of the process of change; an evaluation of the process of change, Vol.3 John Benjamins Publishing Company, Amsterdam\ Philadelphia, 2006, p. 118 – 123
- [2] Richard L. Daft, Bureaucratic vs. Nonbureaucratic Structure in the Process of Innovation and Change, in Perspectives in Organizational Sociology: Theory and Research, ed. Samuel B. Bacharach (Greenwich, CT: JAI Press, 1982), 129 – 166
- [3] Glenn Rifkin, Competing Through Innovation: The case of Borderbund, Strategy + Business 11 (Second Quarter 1998), 48 – 58
- [4] Gustavsen B., B. Hofmaier, M. Ekman Philips & Wikman, Concept – driven development and the organization of the process of change; an evaluation of the process of change, Vol.3 John Benjamins Publishing Company, Amsterdam\ Philadelphia, 2006, p. 25
- [5] Adapted from Patrick Reinmoeller and Nicole van Baardwijk, The Link Between Diversity and Resilience, MIT Sloan Management Review (Summer 2005), 61 – 65
- [6] Paul Hersey, Kenneth H. Blanchard, Management of Organizational Behavior-Utilizing Human Resources, Fifth Edition, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1988

SI KA FUNKSIONUAR SIGURIMI I SHTETIT SHQIPETAR NE KOHEN KOMUNISTE

Doc.Dr. Dashmir Nasufi

Abstrakt

Një ndër armët më efçente të diktaturës komuniste në Shqipëri që tregonte edhe shkallën e zhvillimit të kësaj diktature ishte edhe Sigurimi i Shtetit - i cilësuar shpesh si "Syri vigjilent i Partisë". Një makinë e tillë i siguroi pushtetin për vite PPSH-së dhe u bë faktor frenues në zhvillimet demokratike në vitet 90-të.

Pikërisht për të njohur diçka më tepër në organizimin dhe funksionimin e këtij organi, menduam se do të ishte me interes një shkrim i tillë. Sepse niveli i një shërbimi informativ tregon edhe nivelin e konsolidimit të pushtetit në çfarëdo kohë.

Fjalë kyçe: *Spiunazh, funksionim, Shqipëri*

HYRJE

Ndonëse Shqipëria u njoh si shtet më 29 Korrik 1913, për shumë vite, për shkaqe të ndryshme ajo nuk arriti të ndërtonte strukturat natyrore të shtetit. Pas Kongresit të Lushnjës u pa se po fillonte ndërtimi i institucioneve kryesore të shtetit. Megjithatë nuk mund të flitej për ndërtim të rrjetit të mirëfilltë informativ. Pas ngjarjeve të vitit 1924 dhe pas Triumfit të legalitetit, Ahmet Zogu arriti të ndërtojë të parin shërbim sekret shqiptar.

Ky shërbim bënte pjesë në Ministrinë e Brendshme dhe njihej me emrin Zyra Sekrete. Jo vetëm që u punua me parametra profesionale, por u arrit të ngrihej edhe një rrjet i mirë agjentësh në Jugosllavi dhe Greqi. Eshtë për t'u kujuar se pas pushtimit komunist të Shqipërisë në Nëntor 1944, i gjithë arkivi i Ministrisë së Brendshme iu vu në dispozicion jugosllavëve, të cilët zbuluan ndër të tjera dhe agjentët që kishte Mbreti Zog në Jugosllavi.

Shumica e këtyre agjentëve u vranë nga jugosllavët. Do të ishin pikërisht jugosllavët ata që do të krijonin shërbimin e ri sekret në Shqipëri të quajtur Sigurimi i Shtetit. Këtu

merret si pikënisje, mbase jo zyrtare 19 Prilli i vitit 1944, kohë kur Enver Hoxha zyrtarisht urdhëroi shtabin e batalionit "Hakmarrja" të fillonte "organizimin e shërbimit të informacionit".

Hartues të platformës fillestare të këtij shërbimi informativ u bënë emisarët jugosllavë. Këta për interesat e tyre nxitën formimin e një shërbimi informativ në mënyrë që ky organ vetëm kombëtar të mos ishte. Me ardhjen në pushtet të Enver Hoxhës, Ministër i Brendshëm ishte Haxhi Lleshi, i cili rridhte nga një familje me tradita të kulluara serbofile.

Pas Lleshit në Mars 1946, në vend të tij u emërua Koçi Xoxe, që ishte njëkohësisht edhe Zv/Kryeministër. Koha e Xoxes përkon edhe më fuqizimin e Sigurimit të Shtetit nën kujdesin e posaçëm të këshilltarëve jugosllavë. Si edhe me parë, Sigurimi vazhdoi të ishte pjesë e Ministrisë së Brendshme. Nesti Kerenxhi, Vaskë Koleci e Zoi Themeli ishin ndër më të njohurit që u morën me ndërtimin e armës së Sigurimit nën kujdesin e përhershëm të Këshilltarëve jugosllavë. Pikërisht u bë shkak kjo kohë që pas vitit 1948, Parti e Punës të theksonte se ishte ajo që komandonte Sigurimin.

Pas divorcit me jugosllavët, Sigurimi i Shtetit pati një ngritje edhe më të madhe profesionale nën patronazhin jugosllav. Gjatë gjithë ekzistencës së tij Sigurimi i Shtetit mbeti gjithnjë një produkt jugosllavo-sovjetik. Ai ngeli përherë syri vigjilent i Partisë së Punës dhe arma më e fortë e diktaturës komuniste. Ky shërbim nuk arriti kurrë të ishte një shërbim kombëtar. Ai survejonte gjithçka që ndodhte në Shqipëri për t'i shërbyer mbajtjes së pushtetit nga Partia e Punës.

Në vitin 1991 në qeverinë Nano 2 u krijua Ministria e Sigurimit e drejtuar nga Gramoz Ruçi. Një rast krejt i veçantë ky. Në verën e vitit 1991 u miratua ligji për Shërbimin Informativ Kombëtar (SHIK) dhe Irakli Koçollari u bë kryetar. Në Qershor 1992 në krye të këtij institucioni vjen Bashkim Gazidede dhe filloi reforma e madhe e SHIK-ut që përfshiu 98% të efektivit. Në Maj 1997, pas rrebelimit komunist dhe pas dorëheqjes së Gazidedës, në krye të këtij institucioni u emërua Arben Karkini.

Me ardhjen e socialistëve në pushtet, në Shtator 1997 në vend të Karkinit u emërua NënKryetari i Komisionit Qëndror të Zgjedhjeve Fatos Klosi. Më vonë SHIK-u ndërroi emrin në SHISH. Klosi riktheu në funksione gjithë punonjësit e vjetër. Aktualisht SHISH është shumë larg një Shërbimi Informativ Kombëtar. Ai është një vegël e Partisë Socialiste.

Organizimi i Sigurimit të Shtetit

Mënyra organizative e Sigurimit të Shtetit ishte mjaft e studiuar dhe hierarkike. Në krye të kësaj metode qëndronte Byroja Politike e K.Q të PPSH-së. Me këtë rast Sigurimi vepronte sipas Platformës së Byrosë Politike të K.Q, të PPSH-së. Kjo gjë bëhej për të theksuar se ishte Partia ajo që udhëhiqte Sigurimin. Për vetë komunistët që trajtuar apo gjykuar si e gabuar koha e pasluftës ku Sigurimi Komandonte Partinë.

Pas eliminimit të grupit të Koçi Xoxës, udhëheqësi Komunist Enver Hoxha, me të madhe vuri në dukje se partia ishte mbi Sigurimin. Në vitin 1982, pas eliminimit të Mehmet Shehut, Hoxha do të përsëriste vazhdimisht se ishte partia ajo që kishte zbuluar "komplotet" e Mehmet Shehut, Kadri Hazbiut etj dhe jo Sigurimi. Duke folur në këtë mënyrë, Hoxha e ktheu partinë ndër të tjera edhe në një organ të specializuar spiunazhi, megjithëse kjo gjë mund të duket si absurde.

Gjithësesi vazhdojmë më tej. Në platformën e Byrosë Politike ndër të tjera dallojmë esencialisht dy pika kryesore. Në njërin nga këto pika thuhej se anëtar i PPSH-së nuk mund të ishte bashkëpunëtor i Sigurimit pa lejen e Partisë. Kjo do të thotë që strukturat e Partisë informoheshin paraprakisht për arsyet e rekrutimit të anëtarit të tyre.

Në pikën tjetër thuhej se rrjetin sekret informativ duhej ta përbënin në shumicë elemente që vinin nga familjet e deklasuara, të internuara apo që kishin të afërm jashtë shtetit.

Përsa i përket anëve të tjera të survejimit, agjentë të Sigurimit ndodheshin edhe brenda në burgje (ordinere apo politike) si dhe në institucione të Shtetit si për shembull në ministri, drejtori, hoteleri etj, në të cilat parashikohej që një vend i caktuar i organikës t'i lihej një bashkëpunëtor i Sigurimit.

Nën nivelin e Byrosë Politike të K.Q të PPSH-së, vinte Ministria e Brendshme. Në këtë organ një zv/ministër drejtonte Sigurimin e Shtetit dhe tjetri kufirin. Zv/ministri i ngarkuar me Sigurimin komunikonte me Kryetarët e Degëve të Punëve në Brendshme në rrethe dhe 3 drejtorët e Sigurimit. Ato ishin:

- *Drejtoria e Parë e kundërzbulimit*
- *Drejtoria e Dytë e Sigurimit të Udhëheqjes*
- *Drejtoria e Tretë e Zbulimit*

Më konkretisht këto drejtori ndaheshin në disa degë:

DREJTORIA E PARE e Kundërzbulimit:

- **Dega e Parë:** Zbulimi i depërtimit të agjenturave të huaja kjo degë merrej me ndjekjen dhe survejimin e elementit të dyshuar si agjentë të huaj. Megjithatë në shumë raste Sigurimi sajonte agjentë për të justifikuar punën e tij.

- **Dega e Dytë:** Kundërzbulimi i zbulimit të ambasadave të huaja të akredituara në Shqipëri. Në këtë bëhej survejimi i plotë i veprimtarisë së selisë të këtyre ambasadave dhe i personelit të tyre.

- **Dega e Tretë:** Pastërtia e figurës së punonjësve të Ministrisë së Brendshme. Në këtë degë grumbullohej i gjithë dokumentacioni dhe të dhëna të tjera në lidhje me punonjësit e Ministrisë së Brendshme. Survejimi i efektivave të kësaj ministrie përfshinte çdo gjë që kishte të bënte me të kaluarën e tyre si origjina, familja, shkollimi etj, si dhe mënyra e jetesës jashtë detyre. Nuk ishte pa rëndësi survejimi i punonjësit në profilin e tij të punës. Kjo mënyrë survejimi rriste besnikërinë e punonjësit ndaj diktaturës dhe garantonte një organ të rëndësishëm të kësaj diktature.

- **Dega e Katërt:** Administrimi i dokumentave operative. Kjo degë siç duket edhe nga emri administronte dosjet e arkivuara dhe kartelat ku ndodheshin të dhëna për bashkëpunëtorët dhe për personat që ndiqeshin. Përveç këtyre kjo degë administronte edhe dokumenta të institucionit.

- **Dega e Pestë:** Teknika operative.

Kjo degë merrej me administrimin e teknikës operative të Sigurimit si incizuesit, kamerat etj, si çdo gjë që hynte si mjet survejimi apo regjistrimi. Ishte ndër degët më të rëndësishme të Drejtorisë së Parë.

- **Dega e gjashtë:** Sigurimi i Ushtrisë.

Kjo degë garantonte "pastërtinë" e efektivave të Ministrisë së Mbrojtjes Popullore dhe të kishte nën kontroll veprimtarinë e mundshme "të armiqve" kundër teknikës ushtarake. Megjithatë ky sektor në mjaft raste mbështeti teorinë që krijonte Enver Hoxha kur godiste grupe ushtarakësh.

- **Dega e Shtatë:** Zbulimi i krimeve ekonomike.

Me anë të rrjetit të informatorëve kjo degë kishte për qëlim të gjente "sabotatorët" që shkaktonin "krime ekonomike". Megjithatë ky sektor nga ana organizative u suprimua më vonë për t'iu bashkangjitur një sektori tjetër.

- **Dega e tetë:** Zbulimi i veprimtarisë së elementëve armiqësore antiparti.

Kjo degë ndahej në dy nëndegë:

- *Nëndega e internim-dëbimeve*, që merrej me survejimin e elementëve të internuar e dëbuar, duke pasur një rrjet të gjerë informatorësh brenda këtij kontigjenti.

- *Nëndega e kampeve dhe burgjeve* merrej me survejimin e të burgosurve ordinerë dhe politikë. Brenda në burgje ekzistonte një rrjet informatorësh të burgosur.

Përsa i takon kuadrove të Sigurimit të Shtetit duhet thënë se shumica e tyre (ose rreth 95%) vinin nga Zona e Parë Operative.

DREJTORIA E DYTE: *Sigurimi i Udhëheqjes*

Kjo Drejtori ndahesh në këto degë:

- **Dega e prapavijës.** Kjo degë survejonte çdo gjë që përdorej nga udhëheqja si vilat, zyrat, ushqimet e udhëheqjes, makinat e tyre etj, etj. Në shërbim ishin oficerë legalë.

- **Degë e Shoqërimit.** Këtu bënin pjesë ata shoqërues të udhëheqjes që ishin oficerë legalë.

- **Dega e teknikës.** Përfshinte të gjithë infrastrukturën e mjeteve të survejimit si regjistruerat, kamerat etj, etj.

- **Dega e Administrimit të Dokumentave Operative.** Kjo degë bënte administrimin shkresor.

DREJTORIA E TRETE. *Zbulimi.*

Kjo Drejtori e kishte qendrën në katin e katërt të Ministrisë së Punëve të Jashtme dhe përbëhej nga oficerë legalë, të cilët kamufloheshin me funksione diplomatike në ambasada të RPSSH-së në vende të huaja. Kështu oficeri i Sigurimit në një ambasadë të Shqipërisë në një vend të caktuar kamuflohej në sekretar apo konsull të ambasadës dhe jo më tej.

Ky ishte niveli i mesëm ku vepronte Sigurimi. Në vitin 1992 (muaji maj) kur ministër

u bë Alferd Serreqi, plasi edhe skandali i përgjuesve të Ministrisë së Jashtme, që në fakt ishin pjesë integrale e Sigurimit të Shtetit. Nga ana organizatore Drejtoria e Tretë e Sigurimit të Shtetit ndahej në disa degë:

- Dega e parë mbulonte Evropën
- Dega e dytë mbulonte Lindjen e Mesme dhe vendet e tjera.
- Dega e tretë mbulonte Amerikën dhe vende të tjera.
- Dega e katërt mbulonte diasporën. Këtu mund të shtojmë se rrjeti i agjentëve të Sigurimit ka qënë mjaft i madh. Mbase agjentët në diasporë mund të ishin më të veçantë.
- Dega e pestë ishte ajo që administronte dokumentat operative.
- Dega e gjashtë ishte ajo që administronte teknikën operative.

Rrjeti informativ Sekret

Ky rrjet përbëhej nga:

- *Rrjeti infromativ pa dokumenta dhe*
- *Rrjeti informativ me dokumenta.*

Rrjeti informativ pa dokumenta përbëhej nga një kategori e veçantë bashkëpunëtorësh specialë të cilët betoheshin para Sekretarit të Parë të PPSH-së. Në shtyp janë përmendur disa emra, të cilët janë në krye të shtetit sot dhe që njihen si ramizistë (si duket janë betuar para tij)

Në *rrjetin informativ sekret me dokumenta* dallojmë 4 lloje bashkëpunëtorësh të Sigurimit të Shtetit. Më konkretisht ata janë:

Rezidenti. Ishte ndihmës i operativit të Sigurimit dhe mbante lidhje me disa informatorë. Ishte person civil, kërkohet me nivel të lartë profesional, i besueshëm dhe parashikohej që të ishte operativ aktiv në kohë lufte. Disa prej tyre kanë bërë edhe kurse speciale.

Agjenti. Ishte infromativ i kualifikuar i Sigurimit të Shtetit që jepte të dhënat kryesore

atje ku qëndronin interesat e Sigurimit.

Informatori. Ishte bashkëpunëtor i Sigurimit të Shtetit, i cili jepte informata sipas skemës për të cilën ai ishte ngritur.

Strehuesi. Ishte bashkëpunëtor i Sigurimit të Shtetit, i cili vinte në dispozicion të Sigurimit, banesën, zyrën, hotelin ose ambjete të tjera që kishte mundësi. Strehuesi quhej edhe bashkëpunëtor vullnetar. Në mjediset që ai vinte në dispozicion ndër të tjera zhvilloheshin takime të operativit, rezidentit etj. Të gjitha këto nivele informatorësh ishin me pseudonime.

Perfundim

Shqipëria është i vetmi nga vendet ish-komuniste ku nuk është shkruar një libër që të tregojë historinë e Sigurimit të Shtetit dhe ta analizojë veprimtarinë e tij. Policia sekrete e kohës së komunizmit vazhdon ende ta ruajë me sukses sekretin e punëve të veta, edhe 20 vite pasi supozohet se është shpërbërë. Kjo nuk është një gjë e rastit, madje është një provë e fuqisë që ka pasur Sigurimi i Shtetit mbi shoqërinë shqiptare. Sigurimi i Shtetit shqiptar ka qenë me siguri policia më sekrete në historinë e policive sekrete të shekullit XX, pasi ajo që aq sekrete sa që nuk ekzistonte as një ligj për krijimin, organizimin dhe funksionim e saj.

Sigurimi i Shtetit vepronte vetëm mbi bazën e një platforme të Komitetit Qendror të PPSH. Por Komiteti Qendror, nga pikëpamja formale, nuk ka pasur fuqi legjislative. Atë e kishte vetëm Kuvendi Popullor.

ABSTRACTS

ETIKA DHE KORRUPSIONI NË ADMINISTRATEN PUBLIKE

PhD. Albana JEMINAJ

Abstract

This paper examines the role of ethics in the administration as a tool for prevention negative phenomena such as taking bribery of a civil servant, theft, negligence, irresponsibility, mismanagement, nepotism and other anti-values in public administration, aiming to promote ethical values to create an administration capable, efficient, professional, transparent and accountable in fulfilling its duties in service to their citizens.

Every officer in the central and local administration will have to work and work ethics apply to every institution which as works well as in his private life. A person with ethical values is also a responsible officer in the performance of his duties and obligations.

Civil Servants shall perform their duties according to the principles of: legality, non discrimination, obligation to respond on the requests, effectiveness and efficiency, accountability, impartiality and professional, independence, transparency, avoiding conflict of interests, principle of equal opportunities for communities and gender. At institutions to have a successful administration should be given importance that training the body keeping the campaign on ethics in administration officers of central and local administration as measures for prevention of abuse of official position by the administration clerks. Promotion ethical climate, the implementation of the basic principles of ethics by all civil servants in central and local institutions, efficiency, accountability, transparency and accountability as the basis for increasing the confidence of the citizens and institutions

Keywords: *sanction, judicial reprimand, alternative measures, criminal policy*

EMIGRACIONI I PALIGJSHËM DHE KRIZA E REFUGJATËVE NË SHQIPËRI, MAQEDONI E VERIUT DHE EUROPË

Doc. Dr. Guximtar RUSHANI

(g.rushani@eust.edu.mk)

Armand BRAHO

(a_braho@yahoo.com)

Abstrakt

Destabiliteti dhe gjendja e luftës në vendet e lindjes së mesme, tashmë po përball botën me një valë emigrantësh të cilët largohen nga vendet e tyre origjinë për të shmangur luftën, duke u drejtuar tek shtetet europiane që konsiderohen të sigurta dhe me mirëqënie më të lartë për ta. Duke qënë se instiucionalisht këta shtetas janë të pambrojtur nga vendet e tyre në arenën ndërkombëtare, kriza thellohet nga mënyra sesi ata hynë në shtetet e Europës.

Rruga që ata ndjekin për të kaluar në europë është në shumicën e rasteve ballkani perndimor, i cili tashmë po përballlet dhe me turmat masive të refugjatëve, kryesisht Sirian. Por jo veç kaq, pas pushtimit të Afganistanit nga Talebanët, në Shqipëri u vendosën një numër i lartë i emigrantëve Afganë të cilët u morën në mbrojtje nga Qeveria Shqiptare. Gjithsesi ka një dallim të dukshëm ndërmjet refugjatëve Sirian dhe atyre Afgan, që është metoda e trajtimit shtetëror dhe ndërkombëtar.

Edhe pse fokusi i këtij punimi është emigracioni i paligjshëm, në brendësi të tij do të njihemi me elementet penale të cilat konsumohen gjatë zhvillimit të tij, në mënyrë direkte ose indirekte. Pasi hyrja ose kalimi në një shtet pa djeninë e autoriteteve të shtetit përkatës mund të sjelli efekte tepër negative dhe mund të stimulojë një sërë veprash penale që mund të ndodhin. Shteti Shqiptar në bashkëpunim me shtetet e tjera Europiane, ka ngritur strategjinë për përballimin e valës së refugjatëve, që në dukje ka një tendencë rritëse viteve të fundit, kur edhe politikat e Unionit janë bërë më hermetike për pranimin e emigrantëve. Në rritje progresive është dhe numri i veprave penale që po ndodhin në shtetin Shqiptar, për të mbështetur emigracionin paligjshëm.

Fjalë Kyçe: *Emigracion, Refugjat, Luftë, Lëvizje, Demografi, Bashkëpunim, Shtet.*

TIME, STRESS AND CONFLICT MANAGEMENT ON THE ORGANIZATION**Doc. Dr. Nazmije Merko Zabzun**

International University of Struga

[*\(n.merko@eust.edu.mk\)*](mailto:n.merko@eust.edu.mk)

Abstract

This study analysis conflict management and time stress in the workplace and how the organization manages it. In this essay, five conflict management styles or strategies were described. As a result of the universality of the point of view and the theory that promotes conflict, the style that can be used depends on the situation. The study concludes that conflict is unavoidable in all aspects of life, particularly in business. It encourages employees to be conscious and to tolerate differences in individual perspectives and behavior inside the business, in order to build cordial relationships between individuals, groups, and the organization.

A mixed investigation on stress and conflicts in project management is also presented in this paper. It is founded on the notion of stress and conflicts, the interrelationships, and the relationships between role, trust, and control, as well as communication.

Key words: *Conflict, organization, workplace, management, employees.*

ORGANIZIMI DHE FUNKSIONIMI I KOMUNËS SË TETOVËS -2013/2021**Doc.Dr. Nurten KALA DAUTI***(n.kala@eust.edu.mk)**International University of Struga***Diellza LENA***(d.lena@eust.edu.mk)**International University of Struga*

Abstract

The municipality of Tetova especially for his territory offers to the citizens support, security, peace, also and the provision and realization of the most favorable conditions for the citizens that are in that territory, because the whole function or work of local self-government is realized through the participation for citizens where directly or through representatives that they choose them by their self for their interests. The municipality of Tetova since the moment of its creation has aimed and still aims to maintain peace, by concluding cooperation agreements with other municipalities with the country or by concluding agreements with municipalities of other countries. Although due to the past before it has not been easy at all, but nowadays we have cooperation with people who have different culture, different language, different history and different politics and interests.

Key words: Municipality of Tetova, representatives, transparency, intermunicipal.

THE RELATIONSHIP BETWEEN OLD AND NEW RHETORIC

Phd. Candidate Robert Dauti

(robertdauti@outlook.com)

Abstract

From the time of the ancient Greeks to the present day, rhetoric has been used effectively in writing and speech. Plato, Aristotle, and Quintilian beautifully illustrated the use and tactics of rhetoric. To use rhetoric in writing and speech, one must clearly understand the meaning of rhetoric and its purpose. Rhetoric involves more than what is written, but how it is agreed. Other writing tactics are also used to make the rhetoric as it is. Rhetoric can be described as the art of effective, eloquent and persuasive writing and speaking. Although in ancient Greece time, rhetoric was used only to persuade something true, or to ask for something true, it is now widely used by politicians. Although its purpose has changed little over the years, its function has remained the same.

Keywords: *rhetoric, Plato, ancient Greece, Aristotle, use, evolution, etc.*

LEGAL AND FINANCIAL ASPECTS OF THE FIGHT AGAINST ORGANIZED CRIME

Phd.cand. Julinda SHEHAJ

(juli.shehaj@hotmail.com)

Tirana Police Directorate

Abstract

Organized crime is a category of transnational, national, or local groupings of highly centralized enterprises run by criminals, who intend to engage in illegal activity, most commonly for monetary profit. Organized crime has taken on an increasingly transnational nature. Organized crime could weaken the economy with illegal activities, national security, and other interests of countries. Organised criminal has specifically which may involve, structure, restricted membership, continuity, violence or the threat of violence, illegal enterprises, legitimate business penetration, corruption. A criminal enterprise as a group of individuals with an identified hierarchy, or comparable structure, engaged in significant criminal activity. These organizations often engage in multiple criminal activities and have extensive supporting networks. For fighting against organized crime it is necessary provides technical assistance and training in constructing legal frameworks and enhancing national enforcement capacity. Organized crime knows no boundaries and has always had an international dimension. Globalization and the technological revolution have made it possible for criminal organizations to expand and to exert even greater influence on an international scale. For this reason, international cooperation is essential in order to combat this phenomenon effectively.

Keywords: *Big data, real case, H1N1, COVID-19.*

**MASAT PREVENTIVE PËR PARANDALIMIN I PASTRIMIT TË PARAVE
NËPËRMJET MONEDHAVE DIXHITALE**
(aspekte krahasuese mes Republikës së Maqedonisë të Veriut dhe Republikës të Shqipërisë)

Doc.Dr.Senada LAÇKA

(s.lacka@eust.edu.mk)

International University of Struga

MSc. Abidin TRENA

(a.trena@eust.edu.mk)

International University of Struga

Abstrakt

Kriptoalutat kanë potencialin të konkurrojnë, sfidojnë ose transformojnë shumë nga produktet dhe shërbimet ekzistuese në industrinë financiare, si edhe të ngrejnë sfida të reja për autoritetet rregullatore. Në thelb, kriptoalutat konsiderohen një lloj specifik mjeteve jomateriale, bazuar në teknologji të caktuara, e cila nuk lëshohet, as vlera e saj nuk garantohet nga banka qendrore, ato nuk janë para dhe furnizimi i këtyre mjeteve nuk varet nga nevojat e ekonomisë ose sistemit monetar. Kriptoalutat nuk kanë një pamje specifike në ndonjë formë fizike, duke përfshirë kartëmonedhat ose monedhat.

Pastrimi i parave është një fenomen ndërkombëtar që është përhapur shumë dhe është rritur në mënyrë të vazhdueshme në vitet e fundit. Është një proces me të cilin kriminelët japin një burim në dukje të ligjshëm të të ardhurave nga krimi. Sfida e fundit e shteteve në mbarë botën është forma dixhitale private e parasë, monedhat dixhitale, si monedha pa garancion nga asnjë shtet sovran ose institucion ndërkombëtar. Kjo infrastrukturë dixhitale ka zgjuar interesin e autoriteteve monetare si forma e re e kryerjes të pagesave që në vitin 2009 jo vetëm për faktin se do të vështirësonte hartimin dhe zbatimin e politikave ekonomike por llogaritet si një formë e re e larjes të parave si një premisë e rrezikshme për sistemet juridike mbarëbotërore.

Fjalë Kyçe : *Krimi i organizuar, pastrimi i parave, monedhat dixhitale.*

THE IMPACT OF INTERNATIONAL STUDENTS ON A COUNTRY'S GDP

MSc. Rea (DHAMI) TOPALLI

(rea_dhami@yahoo.com)

Koço DHAMI

(dh.koco@gmail.com)

Abstract

There are various factors that influence the growth of Gross Domestic Product, however most analyzes are directed to the financial and economic aspects, often setting aside social elements. Under the conditions of globalization, nowadays these social factor vary from the most visible to the most unpredictable. For example, it is a fact that free mobility implies many students to choose studying abroad; even though there was an interruption in educative exchange during the Covid pandemic. During this process international students practically bring their culture with them, but is it possible for them to also bring an economic impact to the country they are studying?

Keywords: *international students, socio-economic impact, GDP*

KRAHASIMI DHE PËRSHKRIMI , SE CILA POLITIKË KA QENË MË PRO ZGJERIMIT TË BE-SË**Albina BERISHA***(a.berisha@eust.edu.mk)*

Abstrakt

Bashkimi Evropian synon t'i ofrojë qytetarëve paqe, siguri dhe një jetesë me kushte sa më të favorshme. Meqë Evropa ka kaluar një seri luftërash të përgjakshme ndër dekadash, BE që nga krijimi dhe në vazhdim synon shmangien e konflikteve të armatosura që kërcënojnë paqen dhe sigurinë në vend. Kjo nuk është e lehtë në një kontinent ku shtetet kanë histori, kulturë, zhvillim ekonomik, interesa dhe pikëpamje politike të ndryshme, prandaj BE-së i duhet të krijojë politika sa më gjithëpërfshirëse dhe t'iu japë mundësi shteteve të adoptimit të këtyre politikave.

Bashkimi Evropian nuk synon të dëmtojë shtetet por përkundrazi ofron ndihma dhe përkrahje për shtetet të cilat kanë probleme. Prandaj duhet të theksoj që Bashkimi Evropian luan një rol të rëndësishëm në zhvillimin dhe integrimin e vendeve në arenën ndërkombëtare por edhe në rregullimin e sistemit të brendshëm.

Keywords: *Bashkimi Evropian, zgjerim, politikë, krahasim.*

NDIKIMI I EKSPORT- IMPORTEVE NE RRITJEN EKONOMIKE GJATË DHE PAS KRIZËS EKONOMIKE 2008-2011**Phd. Cand. Jorida KOÇIBELLI***(agollijorida@gmail.com)**International University of Struga Universiteti "Fan S. Noli" Korçë*

Abstrakt

Ky punim prezanton në mënyrë sintetike ecurinë e importeve dhe eksporteve gjatë dhe pas krizës financiare. Gjithashtu për periudhen e marrë në shqyrtim eksporti dhe importi kanë pasur ndikim negativ dhe të parëndesishëm në rritjen ekonomike. Qëllimi i këtij studimi është analiza dhe roli që ka luajtur bilanci tregtar gjatë krizës financiare, në drejtim të përmirësimit të rritjes ekonomike. Analiza e detajuar e bilancit në situatë recensionare ndihmon studiuesit dhe vendimarrësit që të ndërmarrin politika të duhura dhe efçente për të stabilizuar ekonominë në një kohë relativisht të shkurtër.

Rritja e eksporteve çon në një përmirësim të standardit të jetesës. Kjo në tërësi shkakton një sërë efektsh zinxhir si: rritje të aksesit në monedha, gjë që rrit të ardhurat kombëtare, rrit qarkullimin dhe tepricat e shtetit; përmirëson teknologjinë dhe rrit në mënyrë të vazhdueshme cilësinë e produkteve; rrit kërkesen agregate për këtë kategori mallrash si dhe indirekt rrit edhe punësimin. Importet, ndryshe nga eksportet, çojnë në daljen e monedhës vendase dhe dobësojnë bilancin tregtar, duke dobësuar kështu rritjen ekonomike.

Në këtë punim janë përdorur të dhënat sasiore të eksporteve, importeve në përqindje të PBB-së si dhe të dhëna të detajuara të bilancit tregtar sipas grupmallrave.

Fjalë kyçe: *Eksport; Import; Rritje Ekonomike; Kriza Financiare.*

**KARAKTERISTIKAT E POLITIKËS AFARISTE TË BANKAVE NË REPUBLIKËN
E MAQEDONISË SË VERIUT****Msc. Semra BUJARI***(s.bujari@eust.edu.mk)**International University of Struga*

Abstrakt

Ndryshimet që kanë goditur ekonominë botërore në dekadat e fundit në fushën e zhvillimit ekonomik, social dhe teknologjik patën një ndikim të fortë në formën dhe mënyrën e punës së institucioneve financiare dhe në organizimin e punës së tyre. Bankat në shekullin e njëzet e një mbeten pjesëmarrësit më të rëndësishëm në tregjet financiare dhe po gjejnë vazhdimisht mënyra dhe zgjidhje dhe po prezantojnë risi financiare për të mbijetuar në kushtet e reja. Karakteri i ekonomisë së sotme globale dhe dinamika e saj thyen të gjitha barrierat kohore dhe hapësinore, veçanërisht në funksionimin e bankave. Kështu, roli bazë i ndërmjetësimit të bankave ka evoluar nga ndërmjetësimi tradicional midis huadhënësve dhe huadhënësve në një formë më të sofistikuar të ndërmjetësimit që ofron një gamë të gjerë produktesh të reja.

Në kushtet moderne të biznesit, bankat menaxhojnë proceset ekonomike, duke marrë pjesë aktive dhe direkte në gjetjen e zgjidhjeve optimale për akumulimin dhe përdorimin e kapitalit. Tendenca e lënies së bazës tradicionale bankare përmes rritjes së shpejtë të aktiviteteve jashtë bilancit i bën bankat të rriten në kompani mbajtëse financiare, dmth. bankat universale që realizojnë operacionet e tyre përmes portofolit të kredisë, investimeve dhe tregtisë, në të gjitha segmentet e tregut financiar global. Konkurrenca si një element mbështetës i të gjitha këtyre lëvizjeve është një nga faktorët më të rëndësishëm në transformimin e bankave tregtare tradicionale në institucione financiare universal.

Fjalë kyçe: *bankat, politika afariste, sistemi bankar, menaxhimi I bankave, konkurrenca.*

ANALIZË E INSTITUTIT TË BASHKËPUNIMIT, SIPAS SË DREJTËS AKTUALE SHQIPTARE

Xhenis Sina

(sinaxhenis@gmail.com)

Abstrakt

Në këtë punim do të bëhet I mundur një prezantim dhe analizë e Institutit të Bashkëpunimit, si një prej formave më të vecanta të shfaqjes së një veprë penale. Në mënyrë më eksplicite bëhet një analizim i Neni 25 i Kodit Penal të Republikës së Shqipërisë ku parashikohet pikërisht ky Institut dhe sesi jurisprudenca shqiptare në dallim nga jurisprudencat e huaja e klasifikon këtë veprë penale. Në vecanti do të analizohen edhe format e shfaqjes së këtij Instituti të së Drejtës, ku theksojmë “Krimin e organizuar”, si një prej formave më të rrezikshme të shfaqjes së kësaj veprë penale.

Instituti i bashkëpunimit për vetë rëndësinë që ka paraqet një interes të madh për shkencën e së Drejtës Penale. Kjo është e kuptueshme sepse në këtë institut përqëndrohen probleme të shumta teorike, trajtimi i të cilave do të rezultonte në zgjidhjen e çështjeve që I përkasin praktikës gjyqësore.

Bashkëpunimi klasifikohet nga e Drejta Penale shqiptare si një nga format e vecanta të kryerjes së krimit dhe pikërisht kryerja me dashje e veprës penale nga disa persona bashkë është e lidhur në mënyrë direkte me rrezikshmërinë e lartë shoqërore. Kuptimi i duhur i bashkëpunimit si element i veprës penale ka dhe një rëndësi të vecantë praktike, sepse shpesh herë paraqitet si element i domosdoshëm i figurës së veprës penale. Megjithatë duhet të theksojmë se Instituti I Bashkëpunimit ka qënë dhe mbetet një institut i debatueshëm mes ekspertëve të së drejtës.

Në lidhje me anën objektive të kësaj veprë penale ku vlen të citohet Neni 25 I Kodit Penal përkatësisht: “Kryerja e veprës penale nga dy ose më shumë persona”, kuptojmë që objektivisht ai paraqitet si bashkveprimi disa pjesëmarrsve, nëpërmjet veprimeve apo mosveprimeve të secilit prej bashkëpunëtorëve për të realizuar arritjen e pasojës me karakter kriminal, de facto veprën penale.

Debatet shtohen edhe më shumë kur parashtrahet pyetja se: A është I mjaftueshëm vetëm elementi i anës objektive për të ekzistuar “Bashkëpunimi” si element I veprës penale? Mjaft teori të Jurisprudencës pranojnë se pikërisht ky element është I mjaftueshëm për të ekzistuar Bashkëpunimi si institut I së Drejtës. Por që të arrihet një zbatim i drejtë I kësaj dispozite të Kodit Penal (Neni 25 i Kodit Penal të Republikës së Shqipërisë) duhet të bëhet një parashtrim i tërësisë së elementëve të këtij Instituti, fakt ky që do të mundohemi ta analizojmë si më poshtë.

Fjalë kyçe: *bashkëpunimi, klasifikim, jurisprudenca shqiptare, bashkëekzekutim, bashkëpunimi i veçantë, organizata kriminale, krimi i organizuar.*

ДОБРИТЕ КОМУНИКАЦИСКИ ВЕШТИНИ ВО КООРДИНАЦИЈА СО УПРАВУВАЧКИТЕ МЕХАНИЗМИ ВО ЕКОНОМСКИОТ РАЗВОЈ

Горан Митев

Универзитет „Гоце Делчев“, Економски факултет – Штип, Република Северна Македонија (goranselekta@gmail.com)

Абстракт

Во современата глобална економија, окружувањето во кое егзистира секоја модерна компанија е сè покомплексно, што ги прави менаџерските задачи потешки, бидејќи како резултат на сè понеизвесното окружување, менаџерите сè повеќе се соочуваат со потребата да го намалат бројот на вработените, поефективно да ги користат сè поретките ресурси и да вложуваат дополнителни напори во мотивирањето на вработените. Како најбитни фактори од глобалното окружување, кои имаат свои импликации врз организациската комуникација, се сè посовршената технологија, сè покомплексните правни акти, разновидната работна сила, глобализацијата и ширењето на производството, постојаните промени во ресурсите и конкурентите.

Освен тоа, сè побројни и почести се заканите од економска рецесија, пораст на економската криза и глобалната конкурентност, недостиг на клучни ресурси, што секако индиректно значи намалување на приходот и профитот, а зголемување на трошоците.

Динамичната комплексност на менаџмент комуникацијата го одредува изборот на менаџмент стратегијата преку перцепцијата на надворешната средина и изворите на команијата, како и нивната интерпретација. Оттука произлегува и изборот на стратешкиот правец на акции.

Клучни зборови: *Глобална економија на креативност, комуникациски системи, економски развој*

**SI KA FUNKSIONUAR SIGURIMI I SHTETIT SHQIPETAR NE KOHEN
KOMUNISTE****Doc.Dr. Dashmir Nasufi**

Abstrakt

Një ndër armët më efçente të diktaturës komuniste në Shqipëri që tregonte edhe shkallën e zhvillimit të kësaj diktature ishte edhe Sigurimi i Shtetit - i cilësuar shpesh si "Syri vigjilent i Partisë". Një makinë e tillë i siguroi pushtetin për vite PPSH-së dhe u bë faktor frenues në zhvillimet demokratike në vitet 90-të.

Pikërisht për të njohur diçka më tepër në organizimin dhe funksionimin e këtij organi, menduam se do të ishte me interes një shkrim i tillë. Sepse niveli i një shërbimi informativ tregon edhe nivelin e konsolidimit të pushtetit në çfarëdo kohë.

Fjalë kyçe: *Spiunazh, funksionim, Shqipëri*

The Heritage

Çmimi 15 Euro

ISSN 1857-7482